

Müürileht

Nüüdiskultuuri häälekandja

#164 juuli-august 2026

Suur suve raamatuhoroskoop ● Toksilised mudijad ● Meeleheitel nutisõitlane ● Inimene kui väetiserevolutsioon ● Reportaaž Rakverest ● Meeleavaldamise ABC ● *Hot proosa summer* ● Täielik ülevaade melomaanidele ● Vihane suvitaja

Uus Teater Hiiumaal

Soosteri koolkond
8–12 juuli

Tuhandenäoline kangelane
17–24 juuli

uusteater.ee

VIS
CO
SA

TARTU
UUS
TEATER

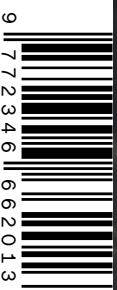
Tapty1985. Laskumine orgu

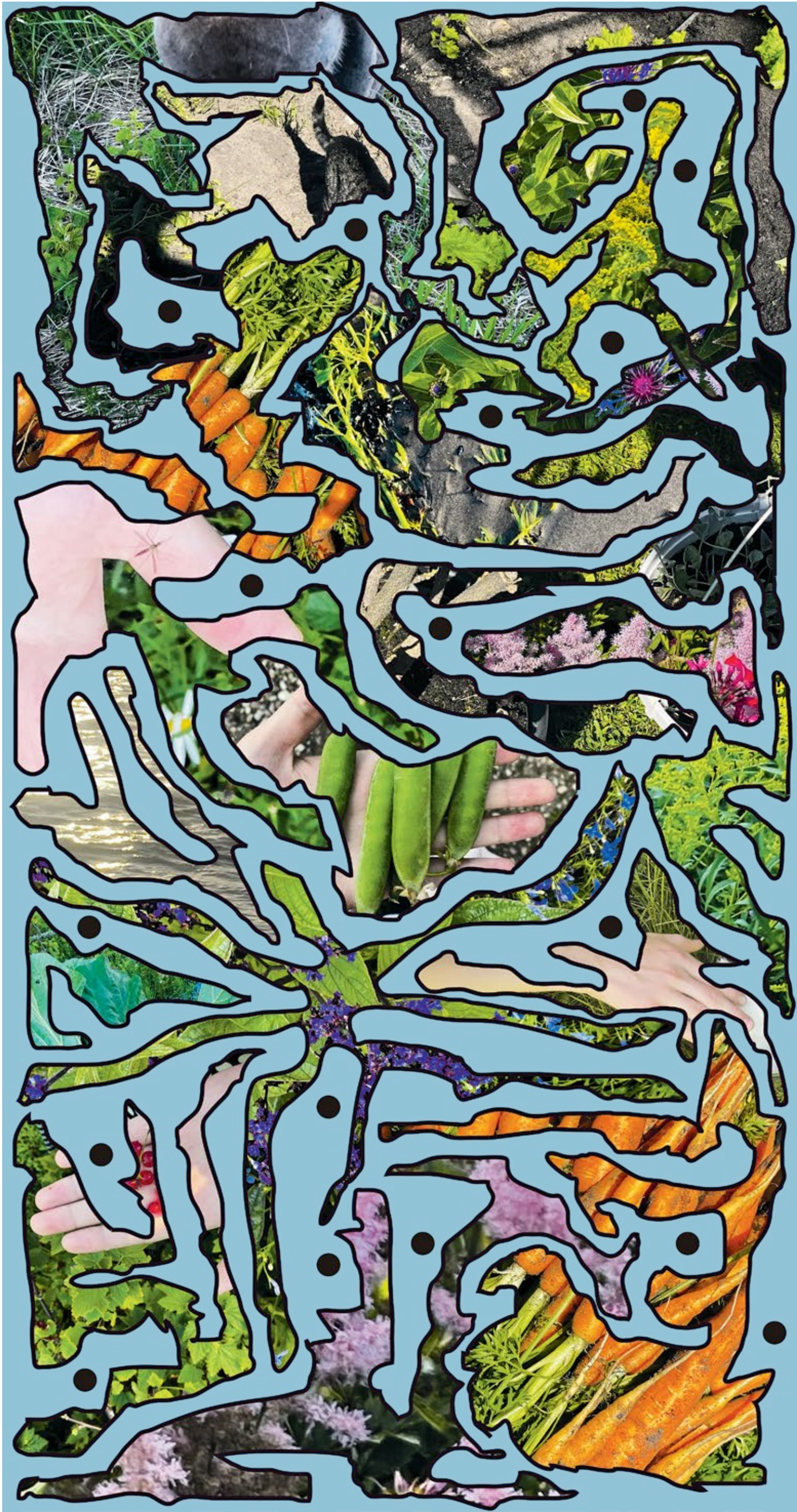
Viimased etendused
Tartu keskpargis
14–29 august

uusteater.ee

TARTU
UUS
TEATER

Hind 5€

Illustratsioon: Anna Elisabeth Rimmelg

Peatoimetaja
Tegev- ja sotsiaaliatoimetaja
Kirjandus- ja teadustoimetaja
Muusikatoimetaja+
Kultuuritoimetaja
Keeletoimetaja
Müügi- ja reklaamijuht
Kujundus

Aleksander Tsapov
aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv
henri@muurileht.ee
Maia Tammjärv
maia@muurileht.ee
Mark Alexander Ummelas
mark@muurileht.ee
Peeter Kormašov
peeter@muurileht.ee
Pille Sepp
pille@muurileht.ee
Janet Kljuzin
janet@muurileht.ee
Mirjam Reili
mirjam@muurileht.ee

Praktikant
Illustraatorid

Anna Elisabeth Rimmelg
Andrei Kedrin, Ave Taavet, Jaan Paviuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Liisi Grünberg, Lillian Hiob, Maria Dimancea, Maria Izabella Lehtsaar, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan

Fotograafid

Alana Proosa, Anna-Maria Vaskovskaja, Iris Kivisalu, Johanna Reinvald, Ken Mürk, Marii Kiisk, Renee Altrov, Silje Riin Rand, Tõnu Tunnel

Kirjatüübid

Müürileht Sans (Tüpopompanii), Workbench (Jens Kutilek)

Kolleegium

Brigitta Davidjants, Signe Ivask, Jens Jaanimägi, Karola Karlson, Helgi Saldo, Berk Vaher

Väljaandja

SA Kultuurileht
TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM
PRINTALL ● Tiraaž: 3000

SAADA MEILE
● Uudiseid ja pressiteateid: uudised@muurileht.ee
● Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn
● Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht“.

KAASAUTORLUSEST
Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nendeeni veenvad põhjendused: mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetust jätab endale – iseenestest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määra ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustreerimisi, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST
● Telli Müürileht püsilepinguga 2.20 € eest kuus: tellimine.ee/muurileht
● Reklaami Müürilehes: muurileht.ee/reklaam

INFO TELLIJATELE
Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil tellimine@expresspost.ee.

Müürilehe tootmisel kulutatakse vähe energiat, kasutatakse minimaalselt saastavaid kemikaale ning arvestatakse maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

MÜÜRILEHT JUULI-AUGUST 2026 #164

KIRJANDUS
5–8 Suur suve raamatuhoroskoop
– Müürilehe erakorraline esoteerikatoimetus

PROOSA
10–12 „Plastmasstoolid tuule käes”
– Brigitta Davidjants

28 „Koduhaldjas”
– Anne Vetik

SOTSIAALIA
13–15 Meeleavalduse korraldamisest
– Isabel Mari Jezierska

POLIITIKA
16–17 Demokraatiauueendusest
– Karl Lembit Laane

TOIT
18 Toksiiline tervise-kommunikatsioon
– Kaisa Kopliste

KESKKOND
19–20 Inimväljaheidete kasutamisest
– Peeter Kormašov

29 Karjamaad ja gaasiväljad
– Laur Vallikivi

MUUSIKA
22–23 Suvesoovitused 2026
– Mark Alexander Ummelas

TEATER
24–25 Baltoscandali reportaaž
– Peeter Kormašov

KÜBERILM
26 Nutisõitlase pihtimus
– Joosep Ehasalu

ARVUSTUSED
27 Uued plaadid

HUUMOR
30 Lehekülg vihasele suvitajale
– Andreas Kübar

Juhtkiri

Kas homme saabub maailmalõpp või surematus?

Peeter Kormašov, kultuuritoimetaja

Foto: Kiur Kaask

Lõpetasin just vanaemalt laenatud **Stefan Zweigi** „Eilse maailma”, mille kirjutamise järel kirjanik koos oma abikaasaga vabatahtlikult siitlimest lahkus. Nii mõnigi sõber on märkinud, et oo, loed päevakajalist raamatut. Teoses maalib austria-juudi kirjanik Zweig käegakatsutava ajastupildi 19. sajandi lõpust teise maailmasõjani. Vaadeldavasse perioodi jäävad monarhia kadumine, esimene ilmasõda ja pingeline näilise rahu periood teise suure sõjani. Ta nendib korduvalt sama, mida räägitakse praeguse aja kohta: enne suuri katastroofe inimesed nende toimumist ei uskunud, lootsid viimase hetkeni mingit lahendust.

Kuldajastuna näeb Zweig just vana head keisririigi aega ehk oma noorust, mida kammitsesid küll moraalinormid, aga mil õitsesid ka ideaalid, millest oli kantud uue sajandi ootus. Seda suurem oli muidugi hilisem pettumus, mida kirjaniku meelest tuli tema põlvkonnal taluda rohkem kui ühelgi varasemal maailma ajaloos. Zweigi hinnangul tegi asja eriti õudseks massikommunikatsioonivahendite levik, nii et isegi rongisõidu ajal Texase preerias pidi ta **Hitleri** kõnet kuulama või Brasiilias maabudes lugema lendehti Hispaania kodusõjast.

Ajaloolased ütlevad ikka, et kõik kordub. See on mõnes mõttes turvaline mõtteviis, sest nii on vähemalt mingilgi määral võimalik tulevikku ennustada, mis on meelemõistuse säilitamise seisukohast hädavajalik. Kordumine kipub aga alati tulema mingis teises vormis ning mustri üle otsustavad hilisemad põlvned. Kaasaegsete päralt on segadus, otsingud ja kahtlemine, mis on inimelu lahutamatu osad juba tsivilisatsiooni lätetest peale.

Kord tekkis mu eelmises töökohas arutelu selle üle, millisel ajal me praegu elame. Ainult mina ja veel üks kolleeg olime selle poolt, et paremal kui kunagi varem. Seda näitavad küll sotsiaalmajanduslikud uuringud – onoleb muidugi kriteeriumitest –, aga unarusse jäänud hingeelu rahaga ei paranda. Kuuekümnendate ja üheksakümnendate optimism on läbi. Nagu ütleb hiljuti Eesti Kirjanike Liidu Siuru stipendiumi pälvinud **Heneliis Notton**: „Meile lubati, et rahu on kodu, aga hiljem selgus, et see oli hoopis üürikorter.”

Ka Zweigi teoses käivad fatalism ja idealism käsikäes. Kohati isegi liiga suure amplituudiga – just nagu praegugi, sest pole võimalik aru saada, kas homme saabub maailmalõpp või surematus. Kes tahab vastust, piilugu kristallkuuli või lugegu majandusprognoose. Olgu, kuidas on, Müürileht vähemalt teeb suve puhul õõvarullimise pausi ja keskendub elu püsiväärtustele. Saab suvemusa soovitusi, nippe inimväljaheidetega põllu väetamiseks ning loomulikult ei puudu traditsiooniline raamatuhoroskoop, sest suvi on lugemise aeg.

Rõõmu toovad ikka lihtsad asjad, nagu kollektiivsus, armastus, loodus. Uudisväärtust sellisest idealismist küll ei ammuta, aga fakt on see, et katastroofiks valmistudes jääb elu elamata. Negatiivsus on vajalik võimule, mitte indiviidile. Lõppeks ei ole isegi katsumuste saabudes mingit kasu aastatepikkuses piinavas ootuses elamisest. Seda ütles ka Zweig, kes oli palju õnnetum kui tema austerlastest sõbrad, kes nautisid vaba elu viimase hetkeni.

Minu jaoks tähendab „Eilne maailm” seda, mida pealkirigi ütleb – lugu mõdanikust. Kui helget tulevikku ei paista, siis tuleb see endal välja mõelda, sest muidu teeb seda keegi teine meie eest. Head mõtted tulevad põllul ja metsas, mitte ekraani taga, nii et kõblas mulda ja seenenuga pihku!

Luule

Liisa Mudist

Esimenä

ta toodi ilmalä kus perä on pelgalt veri
laulab olivia rodrigo

ma olen punanä mees
veripunasäs maailmas
mul on särgi all
tiivanukkidäl
väiksäd kanatiivad ja
kui sa võtad mu maika seljast
ma langetan oma silmäd

need hakkasid kasvama kui ma olin seitsä
ning mul oli valus voodi all end peita
selili pisikstäl nahast välja
tungivatäl teravatäl sulgedäl

punanä valgä maika säljäs kapiukse vahält
ma vaatasin kuidas mees
sülitab naisä kaunissä näkku
võtab oma naisä kaunitäst juustäst kinni ja tirib trepist alla

mu veripunanä laup
on nyidseks taandunud rõösaks

kiiluke vaat et
suuräm

asjad jäävad sinussä
salvestuvad nt punasä maailmana
ajuneuronitä seostäna
mida ylä kirjutataksä
sellesamusä punasä tindiga

mis haavad need on mis äi paranä
ja kui ma oläks puu
kui madalalt oleks mind
maast madalast madalalt maast maha raiutud
ja kas pealä seda saavad kasvada lehäd

ja kas kui seda meest hinnataksä
ja kui ma tunnän et ma äi saa seetött midagi halba öälda
ja kui sellelä naisäle meenub selle mehä nägu mu kortsudäs
kas siis saab kasvatada rohtu

punanä maailm
punanä mees
punastä tiibadega
punasä veräga pöskedäs
silmadäs veresoontäs
välja imbumas
nagu mu jalakarvad läbi õhukstä sukkpykstä

ääää jumal
ma olän sigitatud põrgutuläs
ja iga inimä kellessä armun
on millalgi olnud langänd ingäl

ja mis saab siis
kui kõik on halb
aga sa pyyd olla hää
ja sul on maikasse ilmunud oranžpunasäd plekid
žiletiterateravusä tahtäga välja turritavatäst punastäst sulgedäst
meenutamas et ka sina oläd langänd ingäl

oh ema ma ei tää oma pattä
aga anna mullä andäks
iga mu pahaöäldu-möäldu
vöta mu seest mäda
oma sydamessä
ja tee selläst õndsus
vöta see sitt ja väeta meikä kardulapöldu

igatahäs
loodan
et sul ok

Teinä

1988 rajati raja tn 31 psyhhiaatrikliinik
see on suur hoonä
suurä ringikujulisä aknaga
19. saj tallinna tn tartu vaimuhaigla oli mõeldud naistälä
aga vikipeedia andmetäl olid
enamik patsientidäst mehäd
praegu on amabä ja afabä¹ pea võrdsält
acabä² natuke vähemusäs

26.05. võäti mind siia vastu
suitsetada saab kl 7, 9:15, 11, 13,
15:30, 17:30, 19:30, 21:30
kui sul on lubatud väljas käia
vöib minna öuä tobilä (v.a 21:30)
muidu on selläks mõeldud suitsuruum
kus on akän loomulikult kinni
seal on kaks peeglit
ja kraanikauss
ja spetsiaalnä suitsuprygikast käsät tyhja ruumi
mille ymbär me vormumä

viimanä kord hullarist välja saadäs kysiti minult
kas mulle äi meeldi sees vä
ja öäldi et tegält on hää kui äi meeldi
ja et nad loodavad et nad äi nää mind enam iial

27nda hommikul tervitas mind
teinä patsient terä tulemast hullumajja
me olemä siin teistmoodi kui nood kes väljäs
et see on tösi
pärisält
ma äi tahtnud seda kuulda

isiksustestis esimenä kysimus
kirjälda end inimesänä
pisarad

ma olän langänd ingäl
ma olän sigitatud põrgutuläs
ja ma äi tea oma pattä
pahaöäldut ja -möäldut

ma suitsätan
öuäs ja ma istun murul ja vahepääl
selle puu otsas mis siin kasvab
ja alathti leian enda päält
rohelisti musti suuremaid väiksämaid putukaid
pisiksi ämblikkä
kunagi lapsena nagu meil kõigil
paar korda
olid mu juustäs täid
ja mõndadäl lastäl käs olid ka vaesäd
ja keda seetöttu narriti ja kelläst
vist vähem ka möäldi olid kirbud ka
vahepääl mu käävarrad sygälävad
kääd ja sõrmäd
sõrmädävahäd

lapsäna ärkasin öösäl yläs
tundsin nagu tuhandäd ämblikud kõnniksidi mu pääl
ma vaatasin teki alla kus olid
tuhandäd äsjakoorunud ämblikud kõndimas mu pääl
ma hyppasin pysti ja teadlikult äi karjatand
säst täädsin säst tundsin ää
sygavamast sygavama olemusliku
kõikäläbiva kõikäläviva häbi
hiljuti läidsin oma kotist keldrikakandi

äää

ma olän sigitatud põrgutuläs
ma olän langänd ingäl
ja ma pyyan olla hää

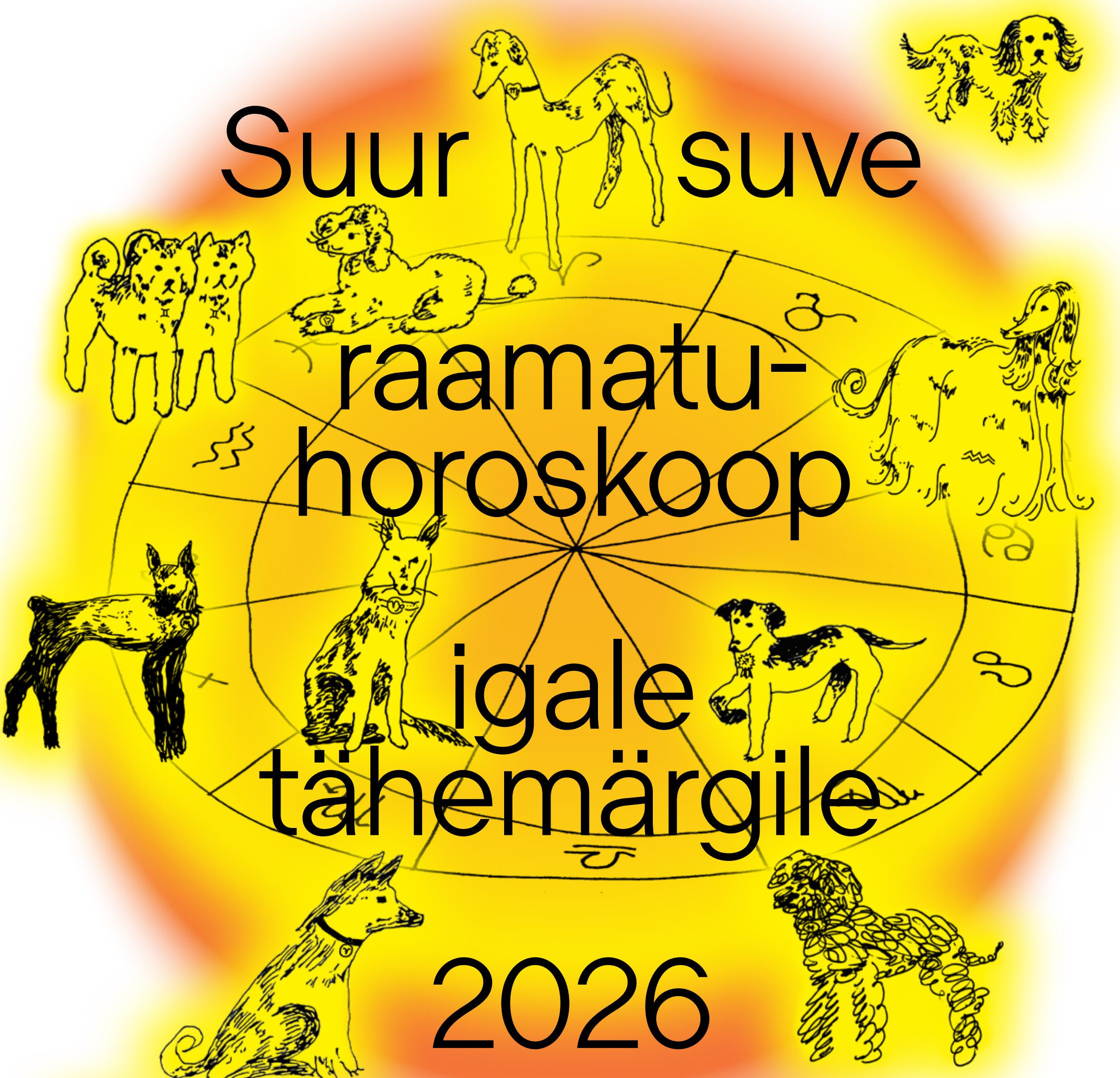
.....

¹ AMAB = assigned male at birth; AFAB = assigned female at birth
² ACAB = all cops are bastards

Liisa Mudist on eesti kunstnik, kirjanik, Kolka-plika.kuukirja päätoimetaja ning vahepääl kriitik, kes nääb ränka vaeva oma loominguga.

Jah, suvi tähendab jäätist ja arbuusi ja ujumist ja logelemist, mida kõike, aga – või ennekõike – ka seda, et viimaks on aega lugeda. Neile, kel pole olnud mahti end kirjandusturul toimuvaga kursis hoida, ulatab taaskord abikäe Müürilehe erakorraline esoteerikatoimetus, kes saab absoluutse kindlusega väita, mis lektüüri järele peaksid sel suvel haarama Veevalajad, mida lugema Kaljukitsed ja millest tingimata hoiduma Kalad. Kas vaadata (algupärase) proosa, (tõlke-) luule, mõttekirjanduse või üldse reisikirjanduse poole? Ja muidugi alles siis, kui loetud on teosed, mille meie tähetargad on määranud sinu sodiaagimärgile, võib ettevaatlikult (ja omal vastutusel) piiluda, mida soovitame teistele!

JÄÄR

(21. MÄRTS – 20. APRILL)

„Huvitav, mõtlen ma. Seni olin ikka arvanud, et inimesed räägivad pidudel kunstist, muusikast, armastusest, seiklustest kaugel maal, koertest ja kassidest ning vahel – või paraku päris tihti – ka poliitikast. Aga pärida inimestelt nende tähtkujude kohta? Ja seda paadunud järjepidevusega, kohe igalt inimeselt, kellega satud peo käigus tühihijuttu ajama...?“ imestab **Terje Toomistu** (NB! tähtkujult Kalad) raamatus „**Minu San Francisco**“ (lk 65, Petrone Print, 2026). Meie ütleme muidugi: alati põhjendatud! Igal või-malusel tasub tähtkujudest rääkida! Aga mitte ainult neist. Nii jutustab Müürilehe tähtkade Jäärade suvelektüüriks ette nähtud teos – alapealkirjaga „Radikaalselt vaba“ – muidugi ka märksa tõsisemal teemadel, nende hulgas metropoli armutust sotsiaalselt ebavõrdsusest, kinnisvaraturu painetest, kodutusest, hipiliikumise protestivaimust, seksuaalsest vabadusest ja psühheedeilkumide kutsest.

Kuna Jäär on aga lisaks muule ka pidetu ja kärsitu sodiaagimärk, siis meie tahaksime tema ellu hoopis vana head muret meelt ja südametuld – ehk rohkelt *zen*! Appi tuleb siin loomulikult Öölikooli Raamatukogu sari ja nende viimane väljalase, **Doris Kareva** „**Olemise kõla**“ (Adam ja pojad, 2026). Kareva räägibki siin rahulikest asjadest – ja seda, et targad inimesed räägivad rahulikest asjadest, on Jäärale ikka igapäevaselt vaja (kas siis raamatulehekülgedelt või Dorise enda häälega „Öölikooli“ loengutest endist), siit tuleb olulisi meeldetuletusi, kõnelgu ta parajasti puhtast olemisest, armastusest, Tartu vaimu(de)st, millest tahes.

SÕNN

(21. APRILL – 21. MAI)

Sõnnide visa meel ja vankumatus võiks anda alust eeposteks ja nõnda ei tohiks kedagi üllatada, et äsja viimaks eestikeelses tõlkes ilmunud **Virginia Woolfi** „**Päevik 1915–1919**“ (Eesti Raamat, 2026, tlk **Marju Randlane**) on kogu oma 500-leheküljelises hiilguses selleks suveks ette nähtud just neile. Woolfi (1882–1941) karjääri algusaegadel – enne „Proua Dallowayd“ (1925), enne „Orlandot“ (1928) – kirja pandud tähelepanekud on võibolla kõige enam ajastu kroonika, kirjeldades muu hulgas värvikalt toonaste keskklassi literaatide elu selle üllatavalt olmelisel tasandil. Kusagil seal on küll ju ka esimene maailmasõda. On ka kirjutamine ja kirjanduselu, sest ülestähenduste aegu ilmuvad Woolfi esimesed raamatud „Merereis“ (1915) ning „Õõ ja päev“ (1919), nõnda võib arvata, et nendekohased refleksioonid on siin kõige vahetumad.

Kuna Sõnne iseloomustab teadupoolest eranditult ka radikaalne tung korra, kontrolli ja stabiilsuse järele, peavad Müürilehe tähetargad vajalikuks neid sõralisi pisut raputada, lisades nende kohustusliku suvelektüüri hulka ka saksa sotsioloogi ja sotsiaalfilosoofi **Hartmut Rosa** esseistliku raamatukese „**Maailma kontrollimatus**“ (Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2026, tlk **Mari Tarvas**). Teoreetiku kohta on Rosa õige poeetiline, asetades lugeja kõigepealt vastakuti esimese lumega, mis meie maailmataju radikaalselt muudab, liikudes seal edasi optimeerimisurve ja moderne kontrollihaarde laienemiseni, mis paradoksaalselt võib kindlustunde asemel põhjustada hoopis hirmu ja abitust. Heaks ja õnnestunud eluks vajame aga vist midagi muud, näiteks avatust.

Muidugi teavad kõik Vähid ammuilma, et Müürilehe raamatuhoroskoobist nad enamasti luuleta välja ei tule, nõnda ka nüüd, nõnda ka nüüd. Aga Vähid peavadki luulet lugema, kui üldse miski siin Universumis on kindel. Nii lõovadki nad rannas või võrkküges lahti fääri luuletaja **Võnbiart Vangi** kontseptuaalse luule- raamatukese „**Must orhidee**“ (Nordur, 2026, tlk **Andry Arro**), mis viib rännakule allmaailma ja mujale, kuhu emasüdamele on asja: „kuulen üht ema / rääkimas teise emaga / ta on ühe teismelise ema / räägib oma pojast / ma kuulen tema häälest / et ta kardab poisi pärast / ta on hakanud linna peal käima [...] kadestan teda tema probleemide pärast / mis näivad süütud // ise ma ei tea / kas sa oled veel olemas / kui õõ saab läbi“ (lk 24).

Eelneva (vajaliku, kuigi ehk liigmõjuva) tõsiduse leevenduseks saabub aga kohe lunastaja **Sanna Kartau** kujul, kelle esikromaan „**Ma usun ihasse**“ (OPAI, 2026) pühib loodetavasti Vähkide pisarad. Muide, lugejas ebamugavust kultiveerida oskab Kartau peaaegu sama hästi kui äsja Kaksikutele määratud Miranda July! Teos koosneb „viis aastat kestnud romantilise kinnismõtte“ ajal kirjutatud isiklikest, kehalistest ja igatahes *kirglikest*, „kirjekirjadest“, mille adressaat Roomet elab ka pärismaailmas. Kuna see on aga kirjandus, ei saa ka klatsihimulised Vähid kindlalt teada, mis ja kuidas n-ö päriselt oli või on (ja näiteks ka seda, mida päris Roomet ise sellest kõigest *tegelikult* arvab). (Paiguti riskantse) epistolaarvormi võimalusi on autor rakendanud siin nii meisterlikult, et mitte midagi pole üle ega puudu.

KAKSIKUD

(22. MAI – 21. JUUNI)

Absoluutselt iseenesestki mõista võtavad kõik Kaksikud puhkuse aegu esmajärjekorras ette **murca** esikluulekogu „**kaks hunt**!“ (Hunt, 2025), näiteks seepärast, et kellest veel kui mitte Kaksikutest on kirjutatud teose avavärsid: „minu sees on kaks hunt / üks tahab kohvi / teine tudub / teine tahab viskit [...] minu sees on kaks hunt / räägitakse, et tohib ainult ühte toita / aga nad on mõlemad / niili nunnud / ja ma üldse ei taha / et nad kaklevad / see on jõle tüttu / ja segab veinijoomist“. Üldse tundub, et enne debüütikogu avaldamist mitmeidki aastaid luuleprõmmudel esinenud murca saab elust ja asjadest aru, tabab selgelt n-ö biiti. Huumorit on kõigi nende elu ja asjade juures muidugi ka, ilma naljata ei saa siin vist küll mitte ükski tekst, aga nali pole kunagi pinnapealne, sel on omad põhjused, omad mängud, oma rütm.

Järgmiseks, nii hiljemalt puhkuse teises pooles, avavad Kaksikud aga juba **Miranda July** romaani „**Käpuli**“ (Puänt, 2026, tlk **Jüri Kolk**). Kes on varem July loominguga selle eri meediameis kursis, see teab, kui hästi ta oskab publikut ebamugavasse olukorda panna – kõik on loogiline, aga samas, kuidas need asjad siis ikka nii lähevad? Romaani nimetu peategelanna avastab end keskeas künniselt ja püüab sellega seoses ette võtta *road trip*! Los Angelesest New Yorki, mis aga ei taha kuidagi õnnestuda, ja see kinnijäämine muutub üsna kiiresti üsna jaburaks. See sunnud nautke nagu *choose-your-own-adventure*-tüüpi mäng, kus mängija (peategelane) otsustab igal sammul nautke liiga veidralt, leiab alati kõige kummalisema valikuvariandi, mis muudab lõpptulemuse kõige ettearvamatumaks.

VÄHK

(22. JUUNI – 23. JUULI)

LÕVI

(24. JUULI – 23. AUGUST)

Tõnu Õnnepalu „argikomöödiat“ „**Tööpäev**“ (Varrak, 2026) peavad Universumi pühendunuimad hedonistid Lõvid lugema kõigepealt juba seepärast, et „iga Tõlit võidetud minut on elule võidetud minut“ (lk 9) ja/või „Töö on aja varastamine“ (lk 16). Hõbekuuse puukooli asukad tegutsevad romaanis ühel tasandil – sest kusagile peavad sõnad ju kinnituma, kusagil peavad tööinimesed ju töötama, mände välja kaevama ja muid „lollusi“ tegema. Abstraktselmal tasandil leiame romaanist lausa Koguja raamatu mõõtkavas resigneerunud nurinat, aga sellisena on see täiesti võluv, võibolla lausa hüpnootiline. Töö taga ja ridade vahel või peal on aga muidugi veel sotsiaalsed hierarhiad, ebavõrdsus ja –õiglus, kordused ja rutiin. Lõvid saavad siit esiteks kinnitust ilmsesti sellele, et „päris töö“ on tõesti väga raske, aga ehk nautke ka näpunäiteid üldiseks viilimiseks ja simuleerimiseks. Elagu puhkus!

Kuna me taevalaotuse majesteetlikematele isenditele meeldivad üle kõige *ilusad asjad*, toetab Fortuuna Lõvisid suvel veel ühe asjakohase präänikuga – **Henilisi Nottoni** kauni debüütteosega „**Tähed Agnesele**“ (Värske Raamat, 2025). Fragmentaarne raamatuke toob autoteoreetilisse dialoogi kokku noore inimese isiklikud kogemused ja väarikate naisteoreetikute (Virginia Woolfist *bell hooks*ini) mõtted kirjutamisest, Ruhnu karu ja vanaema vohava *kombucha*-retsepti, korteriühistu ja lapsepõlvemälestused. Kujundaja **Agnes Isabelle Veevo** ja illustraator **Maria Izabella Lehtsaare** saab ilmsesti vastutusele võtta kauni monokroomse violeti, Hello Kitty ja *literal* klepsulehe eest. Silm puhkab, süda rõõmustab.

NEITSI

(24. AUGUST – 23. SEPTEMBER)

„Luule? Mida kuradit!“ põrutab ilmselt iga enesest lugupidav Neitsi. Sest kõik Neitsid on teadagi eranditult analüütilised, praktilised ja loogilised. „Andke mulle teadusartikkel,“ ütlevad nad kui ühest suust, „mitte mingi luulekogu!“ Kuid hoidkem oma hobuseid, sest Fortuunal on Neitseile selleks suveks ette nähtud üks paras vimka, nimelt lava- ja muiduluuletaja **Joonas Veelmaa** teine kogu „**6,6**“ (Puänt, 2026). Enneolematu asjaoluna tellis autor enne teose ilmumist Emorilt väikese turu-uuringu, milles 514 eestikeelset inimest vanuses 18+ hindas teose tekste kümnepallisüsteemis. (Emori väitel andsid seejuures keskmisest kõrgemaid hindeid kõrgharitud inimesed, naised ning noored, millegipärast pole aga Neitsite osakaalu eraldi välja toodud! Saame vaid spekuloida.) Kui see kõik me pragmaatikuid ja analüütikuid lugema ei kutsu, siis mis üldse kutsu, igal juhul näitab esoteerikatoimetuse kristallkuul, et pettuma ei pea keegi, Veelmaa huumor on alati kõitev, samas kui luulele endale läheneb ta vägagi tõsiselt, niisamuti ka kogu ülesehitamisele.

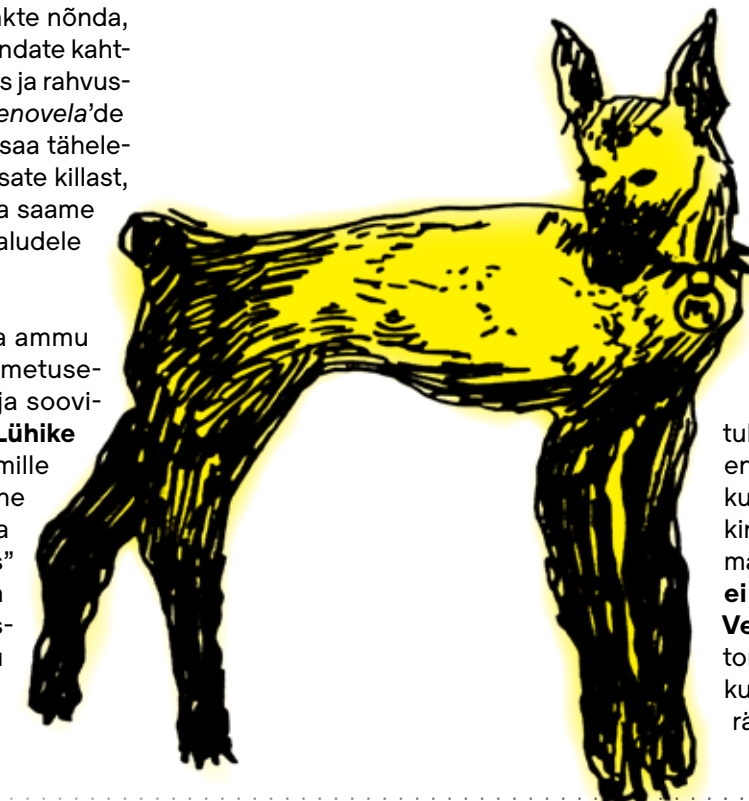
Neitseile pole aga teatavasti võõrad ka obsessioonid. Nõnda tasub uurima asuda **Kiwa** (omavahel öeldes samuti Neitsi) aastatepikkust obsessiooni ühe konkreetse 1979. aastal valminud filmiga, mis hiljaegu ilmes erilisel eksplitsiitselt teoses „**Tagasi Hukkunud Alpinisti hotelli**“ (paranoia, 2025). Siin tegeldakse küll lähilugemise ja –vaatamisega, aga see pole tavapärane filmikriitika, kusjuures loogiliselt on olulisel kohal siin **Sven Grünbergi** muusika. (Muidugi võib nüüd juhtuda, et iga teinegi Neitsi satub seepeale sama obsessiooni kütke...)

KAALUD

(24. SEPTEMBER – 23. OKTOOBER)

Müürilehe oraaklid on seekord küll otsustanud Kaaludele halastada, määrates neile lugemiseks teose, mis kvalifitseerub üsnagi täiuslikuks suvelugemiseks ehk meelelahutuseks selle sõna kõige paremas mõttes. **Kaur Riismaa** „**Väsinud valguse teooria**“ (Varrak, 2025) hinnati romaani-võistlusel parimaks tõesti põhjusega. Lähiajaloo kihistused, millest – ja millisel moel – meil liiga palju kirjutatud polegi, tegelaste ja tegevusliinidega, mis otsivad – ja leiavad – omavahel kokkupuutepunkte nõnda, et lõpuks pole miski etteaimatav. Üheksakümendate kahtlased „ärid“, suhted ja sugulussidemed, armastus ja rahvuskonservatism, võibolla natuke ajastukohast *telenovela*’de vaibi: kes on tegelikult kelle isa ning. Lugesdes ei saa tähelepanul hajuda lasta, romaani ülesehitus pole lihtsate killast, aga lõppeks on see kõik seda väärt. Lõpu kohta saame öelda vaid seda, et kõigile see ei meeldi, kuid Kaaludele meeldib tingimata.

Võib muidugi olla, et Kaaludel on Riismaa juba ammu läbi loetud, seepärast proovime esoteerikatoimetusega järgmiseks üsna kindla peale välja minna ja soovitage **Lilli Luugi** väga värsket lühiproosakogu „**Lühike sõjaajalugu**“ (Loomingu Raamatukogu, 2026), mille pealkiri annab peamise võtte juba kätte – lihtne lugemine see pole, aga tegelikult polnud seda ju ka Luugi eelmine novellikogu „Kolhoosi miss“ (2022), romaanidest rääkimata. Kuid võibolla ongi kohane inimestest sõjas ja sõjast inimestes lugeda rannas või päikesereisil, äkki muidu läheb liiga raskeks? Kui mitte, tasub hoida teost vihmasteks suvepäevadeks. „Mida sa teed, kui kutse tuleb? [...] Sõjas peab ju tapma.“ (lk 46)

SKORPION

(24. OKTOOBER – 22. NOVEMBER)

Me taevakaardi väsimatutele detektiividele soovitame sel suvel palavasti **P. I. Filimonovi** „Intellektuaalset põneviku“ „**Tants kontidel**!“ (Eesti Raamat, 2026, tlk **Veronika Einberg**). Romaani jutustaja, kelle elukaares on mitmeid ühisosi autoriga, on võtnud endale teoses ülesandeks välja selgitada, kes peitub pseudonüümi Astrov taga, kes lisaks kõigele muule on ka äärmiselt vilets kirjanik. Kuigi. See kõik kas on või ei ole tegelikult suitsukate. Inimhingede insener Skorpion lööb hambad igatahes innukalt sisse, sest lisaks väidetava müsteeriumi lahendamisele (mis kas saab või ei saa lahendatud) avaneb siin lugejale nii kvantiteedi kui ka kvaliteedi poolest muljetavaldav (kõrval)tegelaste galerii, mis koosneb eranditult võrratult, lausa groteskselt ja spetsiifiliselt koomilistest isenditest, kel on tagatipuks kõigil (eestivene) kultuuriväljal ka omavahel kõrvkõimalikke kanu kituda.

Kuna Skorpionid on ka viimseni me taevalaotuse suurimad eksistentsialistid, siis ei tohiks üllatada, et järgmiseks tuleb neil ette võtta **Eia Uue** raamatuke „**Eluisu**“ (Tint & Torm, 2026), mis just elust ja surmast ja sellest, kuidas selle kõigega toime tulla, räägibki. Ilukirjandus see pole, päris enesebairaamat ju vist samuti mitte (või kui, siis õige poeetiline), aga lohutav on ta kindlasti. Sinna kõrvale soovitame julgematele surmaluule antoloogiat „**Aga sina ei vasta**“ (Tänapäev, 2026, koost **Mart Velsker**), mis koosneb ligi saja eesti autori surmateemalistest tekstidest. Kuigi, kui räägime surmast, siis ju vist tegelikult räägime peajaslikult elust?

AMBUR

(23. NOVEMBER – 21. DETSEMBER)

Nagu ikka, kuna suurem osa Amburi-
te aastast on niigi kulunud ebaõigluse
tuuleveskitega võitlemise peale, olgu isikli-
kus või ühiskondlikus plaanis, siis nüüd on
puhkus ja viimaks aega asjaga n-ö tegelda
ja harida end ka teoreetilises raamis-
tikus. Nii ongi Mürilehe tähetargad
neile suviseks lugemiseks ette näi-
nud prantsuse majandusteadlase
**Thomas Piketty „Võrdsuse lühiaja-
loo”** (Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2026, tlk
Mirjam Lepikult). Esiteks saab siit varakult
kinnituse sellele, mida Ambur teab juba ammugi:
võrdsus ei teki iseenesest, n-ö vabal turul, vaid
selleks tuleb vaeva näha (miks teatavad poliitili-
sed jõud ei taha seda vaeva näha – s.t miks on ebavõrdsus
nende huvides –, on muidugi eraldi küsimus). Kapitalism
pole paratamatus. Ainult abstraktsetest loosungitest ei
piisa. Jne. Teos on küll teoreetiline (sisaldades omajagu ka
skeeme ja diagramme, selge see), aga mitte raskesti loetav,
usutavasti muu hulgas meisterliku tõlke tõttu.

Reaktiivse tulemärgi ja muidu revolutsioonäärina võiks Am-
burit aga vägagi kõnetada veel prantsuse avangardi suur-
kuju – nii kubismi kui ka sürrealismi ristiisa – **Guillaume
Apollinaire'i** (1880–1918) elu ja looming. Õnneks ilmus-
ki äsja tema kauaoodatud eestikeelne valikkogu „**Süda
Kroon Peegel**” (Loomingu Raamatukogu, 2026, koost ja
tlk **Paul-Eerik Rummo**, alustõlge **Trinu Tamm**). Rummo
mahlasest järeldõnast selgub muu hulgas Ambureile eksis-
tentsiaalselt vajalik info: mille eest on Apollinaire'i omal ajal
koolidest välja visatud ja mille eest vangimajja virutatud
(viimane võib sind üllatada!).

KALJUKITS

(22. DETSEMBER – 20. JAANUAR)

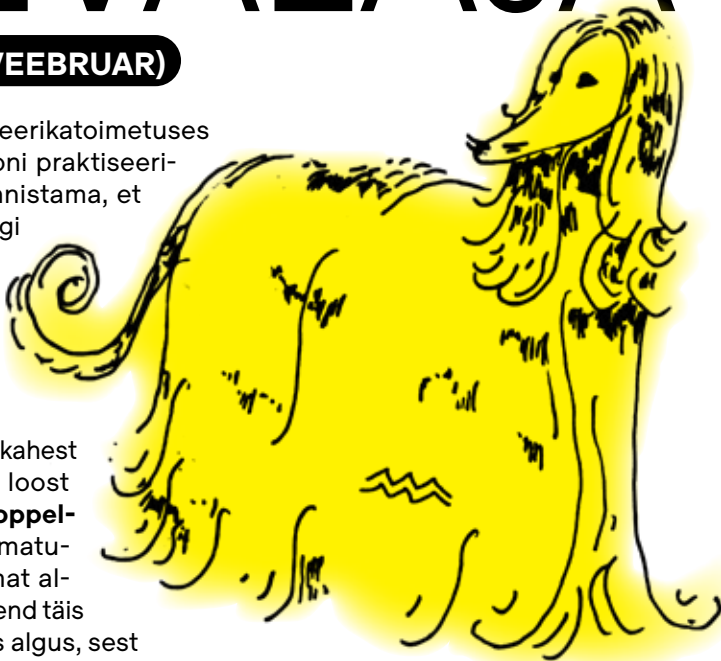
Maamärgina pole Kaljukitsedel teadagi maiste asjade vastu
mitte kõige vähematki. Mõnel teisel muidugi oleks. Nõn-
da ei hakka ka Mürilehe esoteerikud seekord liialt paati
õõtsutama ja on määranud Kaljukitsede kohustuslikuks
suvelugemiseks **Mudlumi** jutukogu „**Nööpidest ja muust
häbiväärsest**” (Strata, 2025). Ise Lövina väljendab Mudlum
„maiste asjade” („olme” jne) suhtes küll pealkirjast peale tea-
tavat iroonilist hoiakut (mis ilmsesti on tegelikult suitsukate,
aga see on juba pikem jutt). „Mida saab inimene, kes on kõi-
kidest maailma asjadest juba kirjutanud, veel lisaks öelda?”
küsis autor (lk 55) ja vastab peagi ise sellele (ja sealsamas
mõnele teisele) küsimusele: „Ühesõnaga,
nööp – see on kõik maailma asjad.” (lk 65) Veel
jõlgutakse teoses Tallinna randades, kaardis-
tatakse kunagisi kodupoode, ekskurseeritak-
se koolimajas... Võibolla kõige ootamatumalt on
siin aga ära toodud autori 1981. aastal kirjutatud
tekst „Fulgens, sequar” (alapealkirjaga „Ühe päe-
va mõtted”, žanrilt „eesti väikelinna teismelise
inner-world” (lk 199)) ja ka Loomingu tollase
toimetaja **Mihkel Muti** põhjalik avaldamisest
äraütlemise kiri.

Maisest sfäärist veidi eemale (kõrgemale?) sakutab
Kaljukitse aga kaasaegse kreeka luuletaja **Dimit-
ra Kationi** kogu „**Loomad-taimed**” (OPA!, 2026, tlk
Karoliina Kagovere). Siinsed (proosa)luuletused on
vormilt justkui lakoonilised, aga seda täpsemad. Mitte
vaid loomadest-taimedest ja muust loodusest, vaid ka
emadusest, patriarhaadist, religioonist, ihast.
Aga on ka (veelgi) abstraktsemat. „Ajastud //
on käimata käik. / Aeg on üks kokkunud
koht.” (lk 25)

VEEVALAJA KALAD

(21. JAANUAR – 19. VEEBRIUAR)

Kui nüüd Mürilehe esoteerikatoimetuses
korraks väikest refleksiooni praktiseeri-
da, siis peab vist küll tunnistama, et
kui **Madis Vainomaa** midagi
juba tõlkida võtab, siis
Mürilehe tähetargad
seda ka soovivad.
Sedakorda haaravad
Veevalajad kui üks mees
suvel horvaadi kirjaniku
Daša Drndići (1946–2018) kahest
omavahel lõdvalt seotud loost
koosneva lühiromaani „**Doppel-
gänger**” (Loomingu Raamatu-
kogu, 2026) järele. Raamat al-
gab sõnadega: „Oh. Ta on end täis
sittunud.” Ja see on tõhus algus, sest
võib kindel olla, et Veevalaja naerab kohe laginal. Aga
ega huumoriga teos ei piirdu, kaugel sellest, peajasjalikult,
n-ö temaatiliselt valgustatakse siin välja vananemist, ka-
hetsusi, loobumist ja elu väikesed rõõmed (ja tegelikult ka
ninasarvikuid. Ja tegelikult ka holokausti). Kohtutakse ja
lepitakse – ja lagunetakse – kõigest hoolimata. Kuigi lõ-
puks on siin vist peamine ikkagi keel, napp ja kaunis, täpne,
modernistlik, ja nii ilusasti tõlgitud.

(20. VEEBRIUAR – 20. MÄRTS)

Nähtavasti on me oraaklid tänavugi pidanud vajalikuks
arvesse võtta Kalade kurikuulsat ürgtundlikkust, tõm-
mates Universumi loosirattast neile lugemiseks **Fredrik
Backmani** halastamatult poeetilise romaani „**Minu sõbrad**”
(Varrak, 2026, tlk **Kadi-Riin Haasma**). Teose ülesehitus
soodustab aga ka huvi; põnevus ja tahtmine teada saada,
kuidas kõik see kokku tuleb ja mis täpselt juhtus, püsib
lõpuni. Seejuures jutustab raamat kõigest sellest, mida
terved ja rikkad (ja täiskasvanud) inimesed ei mõista. Ehk
muu hulgas puudulikest peredest, sõltuvusest, leinast,
üksindusest ja koduigatsusest. Melanhoolias on siin küll ka
oma lunastus, sõprus ja kunst ühendavad inimesi, kuhugi
jõutakse kohale ja midagi saadakse teada (kuigi Kalad
võivad tingimata saada ka natuke nutta ja kindlasti mõnegi
asja üle järele mõelda).

Aga elu pole muidugi ainult lohutu ja nukker, isegi Kala-
del, nõnda on Mürilehe tähetargad neile järgmiseks välja
võlunud **Jaan Pehu „Minu Türi”** (Petrone Print, 2026), mille
alapealkiri „Lalali on kõik taevas ja maa” kutsub esiteks
kummitama ühe teatava pala, aga teiseks annab üsna
selge vihje raamatu struktuuri kohta. Fragmentaarsem
kui „Minu...” sarja teosed harilikult, koosnedes
valdavalt pisikestest mäluisekadest.
Kuigi ega need meenutused pole siin
tihti päris ha-ha-ha-na-lja-
kad, leidub ikka ka päris
veidraid juhtumeid lapse-
põlvest, luulet ja laulu-
sõnu, intervjuusid mitte-
inimlike nähtustega (sh Türi
lillelaada, Pärnu jõe ja mui-
dugi Raademetsa männiga).
Küsitakse, kas Türi võib olla
Pariis, pajatatakse karu nül-
gimisest ning **Contra** naeru
elupäästvast jõust.

Veevalajad on teadagi aga ka äärmiselt originaalsed, üli-
malt individuaalsed individid, kes ei sarnane mitte kelle-
gagi (peale... noh, kõigi teiste Veevalajate), nõnda kõnetab
neid kindla peale veel ühe teeneka lavaluuletaja, **Mari-Liis
Mürsepa** looming. Autori neljas luulekogu „**Keegi hingab**”
(Hunt, 2025) algab küll kirjeldusega sellest, kuidas luule-
mina sündimise aegu „pandi kõigi naiste rinnapiim / ühte
suurde katlasse kokku”, nii et lõplikult kollektiivsusest ja
välismaailma mõjudest lugejal pääsu pole, aga Mürsepa
luuletajahääl on sellegipoolest äärmiselt originaalne ja ei
sarnane mitte kellegi omaga (peale...?).

TalFF
2026

Tallinna
feministliku
foorumi
suvelaager

20.-23.
august

Feministeerium
talff.feministeerium.ee

Aet Kuusik & Rebeka Põldsam
Aleftina Shaulskaya
Kolkaplikad
Seren Oroszvary
Mia Aintila
Sanna Kartau
Maria Uetoea
Getriin Kotsar
Dagmar Kase
Sille-Kadri Simer
Airi Triisberg
Vikerteraapia
Keithy Kuuspu & Ave Vellesalu
Agáta Marzec, Karina Vabson,
Kadri Haugas & Sean Tyler
Alina Besleaga
Sandra Puusepp & Elise Marie Olesk
Kirte Jõesaar
Thalia Eccles

Vaskjala loome-
residentuuris

Tartu Art Museum

11.07-
25.10.2026

Elus
olemise
tunne

Kaisa
Maasik

The Lightness
of Being

Tartu Kunstimuseum

tartmus.ee

Skee Mask

noa
anima Tek
tanel

05.09
HALL

Scorched
Earth

● Kirjutas **Brigitta Davidjants**, illustreeris **Elo Valner**

Plastmasstoolid tuule käes

1. Siis tuleb nooruse tunne peale, nagu visanuks keegi raske teki üle mu pea. Viimasel ajal näen ma Ardot unes. Kui painajalik – unenäos pole ta päevagi vananenud. Aga mina olen. Ja seljaski on Ardol samad riided nagu tol 1997. aasta suvel: mustad teksad, roosa särk ja Balti jaama turult ostetud ketsid, palju kõlisevaid ehteid. Seesama pisut edev soeng. Ainult et minu unedes on ta moodne, riietel ei ole küljes üheksakümnendate isetegemise mekki, mis mu fotoalbumis täna nii silma löikab. Unenäos olen ma segaduses, sest enda näos näen kortse ja kurde – ja ometi on Ardo minust kümme aastat vanem. Pea kätel, kõõgilaua taga. Aknast paistab tänavalamp, liiga ere keset musta sügist. Mis on küll saanud punaste juuste ja põselohukestega Ardost? Neliteist ja tunne – kõik on võimalik. Oli see vast suveõhtu! Kui väga ma ootasin seda pidu, kuidas valisin riideid! Kleit oli juba õhtust valmis – Hiina poest ja samblaroheline, tikanditega ja maani. Lõin kõhklema, tõmbasin jalga teksad ja selga lilla sooniksärgi. Proovisin taas kleiti, ent vahetasin pükste vastu tagasi. Kui nüüd lööb kalendris ette augusti, on külm, pilverd on taevas aina kahvatumad. Aga tol augustiõöl jooksin ma riietega merre. Nelikümmend üks ja tunne – mitte miski ei ole võimalik. Kuhu ma selle teepuru paningi? Pool läheb nagunii sõelast mööda. Ohkan, püüan käe peale pühkida, terve põrand on nüüd seda täis. Kus need vanad kaustikud saidki?

* *Pirita, süstakuur, keegi pani sauna juba küdema. Tantsiv mees, lõhkised teksad ja Exploitedi särk, punane tukk. Mehed ei tantsi, miks tema tantsib, ja veel üks, keset tuba? Ehted kõlisesmas ümber randmete, kui ta mulle läheneb. Muusikamaitse on meil lõpp sarnane need kaks kokteili on nii kanged nii õudselts lõbus on olla paljajalu riietega vette tagasi kaldale tulge kaasa tulge ka miks te ei taha tulla riided kuivavad ju ära. „Mina tulen ainult paljalt!” – Ardo – aga ta tuleb siiski koorib pükse maha aga mis hetkel ta mul käest kinni võttis äkki et ma ei kukuks sest ma olen ju nii purjus ja metsik ja metsatee on nii pime ja Pirita klooster on pimedas nii ilus!*

* Sel suvel läksime Noraga sinna tagasi. Mu väike Nora. Mõni aasta veel ja ta on sama vana kui mina siis. Iga aastaga, mis ta suuremaks saab, sunnib ta mind taas läbi sammuma, kompama neid radu, mida ma mäletada ei taha. Kitsal liivaribal, mantel mu istumise all. Süstakuur teisel pool vett, ikka veel seal. Ainult teed sinna enam ei vii. Aastakümnetega kerkinud villad on tee ära lõiganud. Ja aed Pirita kloostri ümber ei katke enam poole peal. Nora, nii rahulik, kui oleme vaid kahekesi, sammub ettevaatlikult varbaid-pidi vette. Peale meie pole siin kedagi. Vist on liiga jahe, sügisene, olguigi et

„Plastmasstoolid tuule käes” toimib ka uue epiloogina Brigitta esik-romaanile „(Mitte just) armastuslugu” (Varrak, 2017), mis ilmub peagi audio- ja e-raamatuna.

on esimene august. Aga ei, üks pere on veel! Kolm põlve inglasi, kõhn ema kallites laiades teksades, pisikesed poisid ja tüdruk samuti vees. Vanaema tõstab rahulikult korvist võileibu välja. Tõstan pilgu, selran vett – seal sõuab vesijalgratas. Tõmmu mees jahedas Eesti suves, tema kõrval naine, juuksed hoolikalt pearäti sisse mähitud. Sõtkuvad rahulikult, kahvatu vee taustal mere suunas, nii koos. Suunan pilgu süstakuurile, selle sammaldunud katusele. *I'm still remembering*, kare hää! Klappides mu kõrvus. Ja ei mingit tuult. Ma armastan Eesti suve. Vaatan üle jõe. Kakskümmend seitse aastat tagasi, üks päev ja hulk tunde hiljem. Vastas-kaldal, paadisillal kaisus, üks mu varvas vees.

* *Läbivettinud liivased püksid. „Kas sa neid välja ei väänagi? Anna siia. Aga hiljem annad musi, sa oled mulle nüüd võlgu.” Millest kõigest me ei räägi, elust, maailmast, inimestest, et ta on liiga aus, otsekohene, ei soovi kellelegi halba, ja et ma olen liiga tundlik, võtan kõike hinge. „Mina ei pea sind ilusaks, sinus on ainult kolm ilusat asja: silmad, keha, ja kolmandat asja ma sulle õelda ei saa.”*

* liiveldus raputab pimedas kõõgis mu keha. Idioot, täielik loll. Millal sai elevusest iiveldus? Nii sarnased tunded, intensiivsed, kõikehõlmavad ja kehahaaravad. Või oli lapsepõlv oma lõputute muinasjuttudega lihtsalt ikka nii lähedal? Ardogi – nagu muinasjutt. Nii ilus, tähelepanelik, nii mehelik. Kui vaid neid päevikuid ei oleks. Muidu mõtleks – mina olin targem, asjalikum. Aga sinise pastakaga veetud read nullivad enesepettuse. Kõik on kirjas. Kõik naivsused, lapsused, lollused. Nagu ka üksildused, ootused, igatsused.

* „Mulle ei meeldi sinu nägu, vaid sinu sisu.” Kuidas ta oskab, kõige õigemad sõnad! „Oleks sa paar aastat vanem, oh kuidas sul ei veaks, sa ei saaks must kuidagi lahti!” Siis: „Lähme Pirita kloostri varemetesse.”

Tundmatud käigud, turnime, roniime, kuni aed katkeb. Viiv, näojooned, juuksed sõrmede vahel, samm lähemale – ja me läheme tagasi. Miks ta ära läks? Fakk, ma suren üksindusse! Hommik. „Sa oled armas tüdruk ning meeldid mulle, ma ei tea, miks ma seda kõike sulle räägin.” Klooster on värvunud täiesti roosaks. „Lihtsalt ära ole nii melanhoolne!”

* Melanhoolne? Ei ole tõsi. Mitte pärast suureks saamist. Kõik melanhoolia ukсед hoolikalt igaveseks suletud.

Aga nüüd, pimedas kõõgis, vajub melanhoolia mulle peale nagu raske vaip. Hulkuda! Uudishimu ja janu, ähmane piir lapsepõlve ja naiseks olemise vahel, fantaasiamaailm ja reaalsus põimumas ühte. Iga tundmatum vanalinna tänav töötamas seiklust, kandmas otse keskaega. Lasta koolist poppi ja hulkuda linna peal, kuulata muusikat. Kuidas lasta oma elust poppi? Täiskasvanuna? Keskealisena? Emana? Ärevus, see tuleb kui tühjast – keegi ei tohi puudutada Norat! Nelikümmend üks, kortsud mu silmade ümber. Ma pole kunagi igatsenud noorust, lapsepõlve. Jälestusvõbin. Vanad fotod – ära pandud, peidus kättesaamatus kõrguses, kapi kaugeimas nurgas, tihkelt kaanega suletud karbis. Aga nüüd ma igatsen. Elevust. Mitte et ma mäletaks, millal seda viimati tundsin. Vaid vahel harva pimeduses leian selle üles. Või pigem – mälestuse sellest.

2. *Punased plastmasstoolid tuule käes, keset tühja Raekoja platsi. Üks läheb lendu, loperdab Harju tänavas suunas, nooruke tüdruk hiiglaslikus flanell-särgis jookseb järele. Et krabada järgmisel hetkel kinni hiiglaslikust vihmar-varjust, mis nüüd samuti õhku tahab tõusta. Nii tugev tuul, ja ometi alles september. Sügis.* Mu klassikaaslased – kõik näevad, nad lihtsalt peavad nägema! Minuga juhtus midagi. L'amour looks something like... you? Kaks kuud meenutan iga päev sammhaaval – kohtumine tundmatu kehaga, käsi ümber piha, pea rinnal. Järgmise hommikuni. Maailma kõige ilusam asi. Minuga juhtus, mõistate! Keegi ei ole mu õlgadest niimoodi kinni võtnud. Kajakad kiljumas, ritsikad saagimas, roosa augustitaevas pärast sügavpimedat ööd. Ah et suudlemiseks liiga noor?

* Ma olen liiga vana, et igatseda, kuigi just seda ma praegu teen – lihtsalt mida? Plastmasstoolid tuule käes. Ainult et minu vanalinna ei ole enam. Ometi on ta nüüdki rahvast täis. Roosad ridikülid, Fjällräveni seljakotid, kohvrid. Nokamütsid, kaabud, tossud, kallid ja mugavad, latte'dega selfie'd. Kurnatud moega hobune, elevil turistid vankris. Aga kunagi kuulus ta meile. Poisid pikkade juuste ja nahktagidega, tüdrukud maani kleitidega, või flanellsärkidega, suits ees ja kamba peale õlu. On keegi Toompeal valgete pinkide juures? Või Lollidemäel? Raekoja kella all mõni ikka on!

Ma ei märganud hetke, mil vanalinn lakkas olemast meile. Riinuga piisas kolmest minutist, et Facebookis mööda tuttavaid naisi aina edasi liikuda, õige näoni eelmisest ööst X-baaris. Kaks aastat hiljem – lapsekäru, peresisene lapsendamine, kohv ja *croissant* ja luigetiik. Siis – tüdrukuga koos lasteaeda, kerge suudlus trammipeatuses, kontor. Siis – sama trammipeatus ja koos Norale järele. Samas rütmis läbi aastate. Ardoga võinukski me mitte iial enam kohtuda. Olekski jäänud üks ilus mälestus.

* *Vara oktoobrivihmas, kusagil Kopli barakis, katkised pudelid, odav šampus hambaharjatopsis, kellegi okse toanurgas. Kuidas me siia saime? Aga Ardo on siin. Tuhat korda olen mõttes seda uut kohtumist ette kujutanud. 15 minutit, juba ta on mu jalge ees põrandal, silma vaatamata, põrnitseb maha. Toast välja, rõdule, taarakastidest pingid, jalad üle rõduääre, nii lihtne on rääkida, mu õdedest ja koolist, ta õdedest ja tööst. „Oot, mida sa enda arust praegu teed?” – „Katsun su tissi muidugi.”*

* Kõhus kisub krampi, piinlikkus ei anna asu. Sõbra ema teeb voodi üles, sulgeb vaikselt ukse. „Ega sind ei häiri, kui ma teksad ära võtan?” „Aga ma ei taha seda teha, üldse ei taha, mitte nii, mitte veel!” „Oot, kui vana sa oлдыki?” „Nelisteist, tegelt suht laps nagu.” „Mina näen sus naist.”

* Nora on kaksteist. Mis saab, kui teda hakkab kiskuma õue, pimedusse? Kuidas teda kaitsta? Noras on seesama elevus, paistab kaugele välja. Juba ta unistab peoleminekust, oma sõpradest, kambast. Oma elust. Kui naabri korteris mürtsub muusika, nõtkub Noragi pea kaasa, käed liiguvad kaasa iseenesest, peaaegu märkamata.

* *Päev hiljem, keemiaõpik mu ees püsti, peitmas päevikut ja salajasi mõtteid. Kare lõug vastu mu valget kõhtu. Habemetüügas. Vist õeldakse nii? Klassi-vendadel seda ei ole.*

* Segan teed. Võtan lonksu, kõrvetan keele. Maja on nii vaikne. Huvitav, kus on mu tüdrukud? Vaatan aknast välja, juba oktoober. Sügisvihm teeb rahutuks. Nagu ka aastaegade vaheldumine.

* *Tundide kaupa telefoni ääres, äkki ta helistab, ta ju lubas! Peaasi et mitte öösel. Ja mitte purjus. Vanemad lõövad maha. Aga miks ta ei helista? Pärast seda, kuidas meie kehad ja riided olid, kuhjas ja läbisegi. Ja siis: „Suhkrutükike! Millal ma su särasilmi näen? Tule külla!”*

* Rõve, nii usumatult rõve. Aasta otsa sama jutt.

* *Seksime seksime seksime vaata ma panin küünlad nii on ju romantiline sulle ju meeldib see ja Enigma ja raadio mängivad ja vahepeal mingi heavy ja kondoom mul küll ei ole aga miks sa ei seksi muga kas sa ei usalda mind*

ma ei lase sulle sisse mul on rohkem vahekordi olnud kui sinul ma ju tunnen ennast teeme nüüd selle asja ära teeme teeme teeme TEEME!!!

* Kunagi sundis mälestus Ardost tänaval peatuma, et mõtteid tõrjuda. Ma olin ju tark tüdruk. Piinlikkus vingerdab sisikonnas, ikka veel. Aga nüüd, imelik, ei ole Ardo mulle aastaid meeldegi tulnud. Viskan riided seljast, poen voodisse, nügün Riinu, kes hingab teki all mu kõrval, rahulikult ja kindlalt: „Kuule, mäletad Ardot? Ma olen sulle tast rääkinud, see üks mu peika. Mulle ei anna rahu, mis tast saanud on.” „Miks? See oli ju mingi pervo vanamees.” „Ta oli kakskümmend neli, mitte vanamees.” „Ja sina olid mis? Nelisteist? Miks sul teda vaja on?” „Ma ei tea, närib. Mul on tunne, et ma ei saa rahu, kui ma teda üles ei otsi.” „Miks sa üldse küsid mult?” ühmbab Riin. „Lõpuks teed sa ikka seda, mis sa ise tahad.” Viis minutit hiljem ta magab.

Kurat, ma pean Ardo üles leidma! Asetan teetassi ettevaatlikult uuesti kõrvale. Google – ei midagi. Facebook – ei midagi. Ta on surnud! Kui kahjul! Klõbistan klahvidel. Mõni sõber? Ei, nad olid vastikud. Klaarika? On vist sama nagu? Sõrmed jooksevad üle klahvide. „Tere, ma ei tea, kas Sa mäletad mind. Me kohtusime tubli 25 aastat tagasi. Me vist olime mõlemad mingi hetk Ardoga lähedased. Ta tuli mul siin miski-pärast meelde ja ma mõtlen, et mis tast saanud on, st on temaga kõik korras jne.”

3. „Millal mina pidudel võin hakata käima?” Üks lause Nora suust, ja kõik tuleb tagasi. Nii uhke, iseteadlik, jalas mu vanad püksid, sääred lohisemas mööda porist tänavat, seljas mu vana *oversize* flanellsärk. Ma näen, kuidas nad tänaval Norat seiravad. Mis neil arus on?

* *Novembriks on Raekoja plats tühi. Paljas. Ei ole plastmasstoole, vihmavarju. Pruunis palitus tädi ke kõnnib kuhugi, selg külmus ja rätik lõua all hoolikalt kinni seotud, poevõrk kää otsas rippumas. Ainult temal on aega. Koolilapsed vanalinna müüride vahel uniselt aknast välja vaatamas. Välja! Minema! Kate Bush klappidesse ja Czerny etüüdid prügikasti.*

* Klaarika on mu sõnu näinud, edasigi andnud, sest juba mu telefon heliseb: „Hallo-hallo, Helgi Sallol!” Vajun diivanisügavusse. Tõepoolest – kes see tänapäeval niimoodi räägib! Aga Ardo räägib. Kaks korda vanem, abielus, kahe lapse isa. „Mis sust siis saanud on? Sada aastat pole kuulnud.” „Kas ta üldse ei muutul Kuidas saab hää! olla sama mis eelmisel sajandil? Sõbralik, natuke flirtiv, jutt veidi veiderdav. „Saaks kokku, teeks ühe kohvi?” Miks ta nii veidralt vait jäi? „Teeme kohe praegu, ma remondin just vanaema korterit, mäletad, sa käisid ka siin. Äkki tuled seltsiks?” Sulgen silmad. Pilt hakkab jooksmas.

* *Pisike hämar magamistuba, kollakas tapeet, hiiglaslik voodi ja sassis linad, Ramonesi plakat seinal, nõõpnõeltega kinni, ehted lauakesel, käevõrud ja kõrvärõngad ja kaelakeed, spreideodorant keskel – ja mitte ühtegi tooli.*

„Räägime.” „Millest?” „Sinust. Ise nelisteist, aga närvid nii metsas!” „Ma olen lihtsalt tiinekas!” „Aga miks ma juba nutan? Miks ta mind lohutab? Nii raske mu peal. „Lase must lahti.” „Lase sina minust lahti!” „Ma ei hoi a sust kinni, sina hoiad minust.” Ta ei kuula. „Ära tee, palun, mul on jumala valus, kui sa niimoodi surud!” – „Anna andeks, kallis, ma ei tahtnud haiget teha. Miks sa ei või lihtsalt püksid ära võtta? Meil mõlemal oleks parem!” Nagu vingatus, ise suur mees. Aga ma ei võta. Juba oma pehme kõhu pärast, kainena ta märkab. Ja jalas on aluspüksid, mille ema tõi Marati poest, kui olin üksteist. Suured ja sinised, ma upun neisse. „Mul on päevad,” pahvatan viimases hädas. „Kullake, kas sa arvad, et ma ei ole päevi näinud?”

* Täiskasvanud mehe relviutuks muutev enesekindlus. Mis on 14-aastaselt vastu panna? Pealegi on see vale – mul ei ole päevi. On vaid kole aluspesu ning valge pehme kõht. Nüüd ei võta ma kindlasti pükse jalast. Avan silmad. Kuidas mahub mälestus ühest õhtust ühte sekundisse? Ja kas Ardo tõesti usub, et ma tulen ja kukun temaga seal ajakapslis otse voodisse? Ei, mu mõte on õel! Ma ei sõida Mustamäele. Täna öösel ei saa ma jälle und. Jälle ma kondan üksi mööda korterit. Jälle ma vihkan oma noorust. Naivsus, kohatus. Noort iseennast. Leiuta end ümber, nii palju kui võimalik. Vihkan neid, kes mind tundsid – ja mäletavad. Vihkan mälestusi, ammu maha maetud, mis nüüd kusagilt mustast august välja tulvavad. Sobran jälle kapis, kusagil on kaustikud. Kus ta on – november 97? Jumal, kui lapsik käekiri. Milline piinlik möla.

* *Kõik, mis ma tahtsin, oli armastus. „Kiisuke, ära ole nii morn! Mäletad, kuidas ma sulle suvel kloostri kolli tegin?” Muigavad sõbrad, silmside. „Me, jah, kuulsime teie kloostrikäigust.” Mida? „Kuidas ta sulle seal pimedas taha keeras.” Nad ei usu? Et ma olen nelisteist? Või et seda ei juhtunud? Kuivatan kähku pisarad. ►*

◀ *Naine, kellega Ardo suudles vana-aastaõhtul. Naine, kes püüab just nüüd Ardole sülle istuda, kõik on nii vale. Miks ta mu sabas jõlgub? Ta on kaasas, kõikjal mu ümber, lääge viinahais ja iiveldus, hambad põrkavad vastu huuli, keelel on veremaitses. Tõrjun käsi.*

„Türa, noh! Putsi võivad nad kõik minna!”
„Mis viga?” Ma vihkan, kardan karjumist.
„Perses on. Oma järgmist eluaastat ma ei näe, joon end surnuks. Tuha lasen merre visata.” Käsi surub end värvli vahele. „Ära tee!” – „Õigesti teed, et keelad.” Häälel on õel kõla.
„Miks?”
„Aids on mull!”
„Sa teed lolli nalja?”
„Olen ma seda nägu, et ma teen nalja?” Paus. „Mis, jäid uskuma või?”
Pea suriseb aina kiiremini. Löök, vastu nägu.
„Löö veel kord! Korraldult! Rusikaga!”
Telefoniputkasse, tänavale, telefonikaart, mõni kroon on veel peal, kell kolm öösel. „Emme, ma suren ära! Ma suudlesin ühe poisiga ja ma sain just aidsi!”

Me ei räägi sellest emaga kunagi.
Mingit aidsi ei ole.
Mida ma teeks, kui Norale keegi nii läheneks? Virutaks tungrauaga pähe, sosistab häälel peas – muigan samal hetkel.
Kontserdipiletid, suvalised sedelid. Halvasti joonitud koolivihikud, süüdis-tused-armuavaldused läbisegi. Kisun lehed välja.

4.

„Ei no too siis mulle oma lehed.”
Ma kuulen, et tüütan teda.
Mingi tehas, keset Lasnamäe tühermaid, suured hallid barakid sama värvililvede taustal. Juhuslik plastmasstool maja ees, kole ja kohatu värvililik keset hallust. Õues hämarneb, taevast sajab niisket ja külma.
Ma ei tunne Ardot esimese hooga ära. Kuni mõistan – ongi tema. Kolm-kümmend kilo raskem ja hulga lühem kui mu mälus. Aga ikkagi tema.
Kunagi me olime noored ja ilusad?
„Mis tööd sa täpselt siin teed?”
„Ah, paneele panen klaasitehases paika.”
Ardo süütab suitsu. Tikk ei taha süttida. Näen, kuidas ta sõrmed külmast värisevad. Seisame kohmetult. Siis ta taipab: „Mis ise teed?”
„Ülikoolis töötan, teadust teen, tsipa õpetan.”
„Jah, sa olid alati selline, ise neliteist, aga püüdsid Dostojevskist rääkida,” muheleb Ardo. Dovlatovist, tahaksin parandada, aga ei ütle sõnagi.
Vestlusse sigineb paus, jutt ei taha veereda. Katkestan vaikuse:
„No näita telefonist laste piltet!”
„Ei saa, mul va kiviaegne telefon. Ma ise ka ju kiviaegne!”
„Mitte kiviaegne, vaid üheksakümnendatest,” naeran. Ardo õngitseb raha-koti vahelt paberfotosid. Armsad lapsed, nii ilus naine.
„Kuidas vanaema?”
Ardo vanaema, kes mind ei sallinud. Alguses. Siis muutus avameelseks.
„Hooldekodus. Ta, kurivaim, elab meid kõiki veel üle.”
Jutt saab otsa. Ardo topib mu kirjapaberid taskusse. Näen, kuidas need kortsiu lähnevad.

Külm ja hämar jääb õue, köögis on soe. Nora ilmub oma toast, ikka suure lärmiga. Kõõlub mu selja taga ja kallistab, nagu tahaks ära lämmatada. Nii tugev, tavatult pikk enda vanuse kohta. Suur ja väike, tüütu ja kallid ühes kehas. Ta ei kuule mu mõtteid. Ta näeb armastust, otsatut ja piiritud. Et tema ellu ei tuleks Ardosid, mõtlen.
Õösel näen unes kasse, kassipoegi. Kogu korter on neid täis. Üritan neid välja ajada, aga neid tuleb aina juurde, nad tulevad kappide pealt ja seest, padja tagant, laua alt. Unenäos jooksen lõpuks ise õue. Kassid jäävad tuppa maha, näen neid aknal, kui tänavalt seisane.
„Kassid tähendavad halba inimest,” ütleb Riin murelikult. Naeran: „Sel juhul viskasin ma mure välja.” Kuigi lõpuks pidin ise ära minema.

5.

Vanemate juures olen ma päriselt kodus. Midagi juhtub – ja jälle hulgon toast tuppa. Uurin ema sahtleid, katsetan tema seerumeid, kammin salaja ta kam-miga. Kuulan vanu kassette, muretsen, et makk tõmbab lindi vahele.
Siin olen korraaks jälle laps.
Sest nii hirmutav on olla vanem.
Lapsepõlvevoodis, raamatuga, muusika matab teised helid. Ka helina, kui Ardo helistab. Aga miks mu süda klopib?
„Nüüd on asjalood niiviisi, et ma tahtsin sind tänada.”
Ardo on purjus. Ja kurb. Ma ju tean, ma mäletan iga ta häälevarjundit.
„Mäletad, ma viimane kord ütlesin sulle, et vanaema, kurivaim, elab meid kõiki veel üle. Vot, nüüd on matused.”
„Kus sa praegu oled?”
„Õues. Oot, ma panen suitsu põlema.”
Istun aknaluale. Akna taga langeb laia valget lund. Eile oli kõik veel märg ja rõve. Detsember. Radiaatorist õhkab varvastele kuuma. Kusagil õues lõdiseb Ardo, matustelt välja hillinud, et minuga rääkida.
„Ma tahtsin sind tänada. Ja vabandada.”
Kaua ma ootasin vabandust? Viis aastat, kümme? Millal lakkasin ootamast?
„Ma ei teinud midagi vägisi, ma ei sundinud sind millekski.”
Arvad või, Ardo – kolmkümmend korda järjest küsides?
„Sa olid täielik hull, sõge, skiso. Tead, mis sõbrad mulle ütlesid, kui sind nägid? „Jookse!”

Brigitta Davidjants on muusikateadlane, kes on laganud oma kirjutistes mh peavoolu suhteid marginaalitega. Kuigi ise kesk-ealine, on tema ilukirjandus-likes jutustustes sageli väga tähtsal kohal just tüdruku pilk, kelle häält ta meelest praegugi veel ühiskonnas liiga vähe kostab.

Elo Valner on Maksu- ja Toiliameti registris arvel sõnakunstniku, näitleja ja toitlustuse saaliteenin-dajana.

„Ma olin neliteist, Ardo, mitte skiso,” ütlen kurvalt. „Murdeeline, kes ei saanud kodust piisavalt tähelepanu ja läks seda otsima valest kohast.” Sinult.
„Kõik mu sõbrad ütlesid, et lõpeta ära. Tead, ma sõitsin kalmistule minnes sealt kloostrist mööda. Mäletad sa, kuidas ma seal varemetses kuuse all sulle muinasjuttu rääkisin?”
Ei.

Haigena kodus. Liina astub uksest sisse. „Eile juhtus midagi väga kohutavat. Kelly magas Ardoga. Käis temast õõ jooksul mingi kolm või neli korda üle.” Vaikus. „Hommikul, kui me ära läksime, saatis sulle kaks musi.” Pisarat purskuvad silmist: „Pistku persse oma kaks musi!”

Raputan mälu pildi kõrvale. Olid ikka üks türapea küll, Ardo, mõtlen, ja lumi aina sajab. Ei, sa ei vägistanud mind ära. Ikkagi pole ükski 14-aastane sellist paska ära teeninud. Aeglasel räitsakad keerlevad maa suunas. Tagumik jääb aknalaua kangeks.
Ardo häälel on nii tuttav. Oma. Kõik tema pisikesed maneerid. Vaatan aeg-laselt langevat lund, kuulan, püüan manada silme ette Ardo nägu, kogukat tunkedes keha, peas tumesinine bibo. Aga nägu on noor. Poiss, mitte raske mees, üle viiekümne. Ma näen mineviku Ardot. Ja Ardogi räägib mineviku Rebekaga, ammu kadunud tüdrukuga.

Kõik. Nüüd on see lugu räägitud.
„Ardo, on sul midagi veel mulle öelda?”
„Jah. Kallis oled.”

6.

Sõidan koju. Riinu, Nora juurde, tagasi oma maailma.
Kui kiirelt läheb aeg.
Kõik need aastad – kuhu mu valu kadus? Ometi oli see nii tugev.
Minu esimest sinust ei saa. Saab teine.

Kaks aastat hiljem. Kuusteist ei ole neliteist. Midagi ei ole kaotada, kõik on juba kaotatud. Muijal, muul ajal, teistega, teises kohas.
Sama troll, aga keha ei ole seersama.
Sama tuba. Natuke räpane, märkan nüüd.
Aluspesu on õõ jooksul kadunud, tassid riideid ükshaaval voodisse. Eba-kindel pilk, ebaleval häälel: „Rebeka, kuule. Millal sa mulle helistad?”
Ta helistab ise. Armastab, hoiab. Teeb võileibu ja keedab hernesuppi. Ostab hambaharja ja leiab juustele kammi. Jalutab trollipeatusse, saadab kooli, toob lilli. Ainult et igatsusest saab igavus. Igavusest ärritus, ärritusest häbi. Häbist viha. Miks ta nii alandlik on? Miks ta kirjavigadega kirjutab? Issand, kui keegi meid kogemata koos näeb!
„Kõnni must meeter eemal, mul on nohu! Ma ei taha sind nakatada.”
Ta kõnnib.

Kolm kuud hiljem. Tulin Ardo poolt, jätsin ta nüüd lõpuks maha, tema nuttis, rääkis, et armastab, küsis, miks ma tagasi tulin, et oli kõik vaiba alla pühki-nud, et nüüd on kõik nagu kaks aastat tagasi, ulgus, et võib naiseks võtta ja käia kõigil mu kontserditel, läksin kannatamatuks. „Mitte kontserditel, vaid kontsertidel, õpi rääkima,” káratasin, võpatas, ta kogu aeg võpatab viimasel ajal, nagu kardaks – mind!!!
Veel pool aastat, uued sõbrad.
„Kes see mees on?”
„Ei tea, ei tunne.”
Ta jookseb järele, haarab õlast, manguv pilk: „Rebeka! Ma olen sind nii igatsenu! Tule lähme räägime, lähme minu poole Mustakale, palun.” Rapsan end lahti, sõnad voolavad välja: „Lõpeta ära, lase lahti, ma ei suuda, ära suru, rõve on. See on läbi, mõistad!”
Ardo jääb seisma. Suu liigub, sõnu ei tule, lähen ära.

Kohutav, hingemattv häbi saab mind jälle kätte. Nooruse südametuse pärast.
Hoiame roolist, lumi aina langeb. Suvalised sõnad käivad peas ringi. Kunagi istusime sõbrannadega pargipingil, kollane kirik kui värv vanalinna, sügis-lampide soojuses. Autod vurasid ja meie jõime veini, sõime küüslauguleibu, sõrmed õhukestes kinnastes külmast kanged. Tagasi pargipingile, koju mu tüdrukute juurde, tagasi kaugele, oma minevikku turistiks, kõik on sarnane, tänavad on sarnased, aga keegi peab enne eesriide ära tõmbama, ma tean, see on olemas, siin varjus, keegi peab mu elu eest kätte ära tõmbama, ja siis ma tunnen kõik ära, kõik tuleb tagasi ja on korraga siin ja kadunud ja tulevik ja minevik ja olevik.
Pigistan külma rooli, pigistan silmad kinni. Igavik on mu kätte saanud.
Nora hingab oma voodis, kágaras. Öölamp põleb, titeja tekk ikka veel kaisus. Sulgen ukse. Leian pimedas kobamisi voodi, teepuru köögis jäi kokku pühkimata, las ta jääda. Poen Riinu juurde voodisse. Ma ei saa und, surun end vastu sooja ja rasket kuiva keha.
„Ütle, kas ma olen vana?”
Ta naerab, on kuulnud seda küsimust sellest hetkest, mil kokku saime. Koban lampi, otsin lülitit: „Ei, tõsiselt, vaata, mul on silmade ümber kortsud! Vaata mu käsil!” Ta kissitab silmi, suudleb mu käsi, peidab need endale pöue.
„Kõige ilusamad käed, mida ma näinud olen. Minu tüdruku käed. Jumala eest, pane nüüd tuli kustu, ma jään pimedaks muidu.”
Laman pimedas. Nii raske on olnud andestada. Mitte árarääkimist, áralõh-kumist. Vaid et kusagil selle pasa ja sita sees tárkasid páris tundeid. Ah selline ta oligi, see esimene armastus.
Plastmasstoolid tuule káes, tantsisklevad suletud silmade ees, aina len-davad ja laperdavad, ning ma püüan neid kätte saada.
Ja siis saan ma nad kätte, nii lihtsasti, et see jahmatab.

● Kirjutas Isabel Mari Jeziarska, illustreeris Hildegard

Meeleavalduse korraldamise

ABC

Selleks et meeleavalduskultuur ja demokraatia käekäik Eestis paraneksid, panime praegustele ja tulevastele masside mobiliseerijatele kokku väikese spikri parimatest praktikatest.

Nii mõnigi meist on uskunud, et Nõukogude Liidu lagunemise ja oma vabariigi taastamisega on Eestis lõplikult demokraatia kehtestatud. Just kui see oleks iseeneslik seisund, mis toidab ja hoiab end ise – miski, mis lihtsalt on või ei ole, defi-neerituna eelkõige sotsialismi (või õigemini oleks täpsem öelda, et riigikapitalismi) eitusena. Eestis on juurdunud arusaam demokraatiast läbi liberaal-demokraatliku-kapitalistliku prisma, mille keskmes pole mitte rahvas, vaid indiviidid (halvemal juhul tarbijad), kelle õigusi kaitsevad seadused, et nad saaks end ühiskonnas, sh (või isegi ennekoike) tööturul teostada.

Meie demokraatia mõtestajad ja jõustajad on peljanud konflikti. On usutud, et mida paremaid argumente avalikus ruumis esitatakse, seda paremaid poliitika luuakse. On arvatud, et parem-radikaalsete ja neoliberalsete poliitikute välja öel-dud valede vastu aitab faktikontroll (mida minagi olen aastaid nii vabatahtlikult kui ka palgatööna teinud). Selles konfliktihirmus on aga ära unu-satutud, et kapitalistlikus ühiskonnas, mis teenib kindlate gruppide huve ja kus „kaotajad” kannata-vad vaikides, ei lahene probleemid pelgalt arutelu käigus ja üksikeste heade argumentidega veendes. Vaja on ka masside mobiliseerimist ühiste ees-mägede nimel. Võtame näiteks metsateema. SALK leidis 2023. aastal, et pea 80% Eesti inimestest soovib ralemahu vähendamist. Meil on selle vaja-

likkusele teaduslik kinnitus nii majanduse, kliima kui ka ökoloogia perspektiivist ning on ka erakondi, kes pole – vähemalt oma programmi tasandil – lubanud praegust kurssi hoida. Ometi pole aas-taid midagi muutunud – ralemaht ületab endiselt metsade juurdekasvu ning metsatagavara aina väheneb.

Veelgi drastilisem näide on toidukaupade käibe-maks. Pea 100 000 inimest andis oma allkirja pe-titsioonile, mis seisis selle langetamise eest. Ka Turu-uuringute ASI järgi leiab 90% Eesti inimestest, et põhitoidualnete käibemaksu tuleks langetada. Meil on rahva pretseenditud toetus ja karjuv sot-siaalne vajadus, ometi on riigikogu rahandusko-misjon selle petitsiooni ettepaneku tagasi lükanud. Sellises olukorras oleksid mujal maailmas inimesed ammu tänavatele läinud ja massimeeleavaldused oleksid sundinud poliitikuid vajalikke muudatusi ellu viima.

Meil puudub demokraatlikus kontekstis orga-niseerumiskogemus ja meie teadmised pole jär-jepidevad. Kuidas korraldada meeleavaldusi nii, et need suunaksid ühiskondlikku meelsust reaalsest poliitiliste muutuste saavutamiseks? Kuidas teha seda süsteemselt ja järjepidevalt? Kuidas mitte ainult ära tabada õigeid hetki, mil tasuks meele-avaldusi korraldada, vaid neid ka ise ellu kutsuda?

Panin meeleavalduse korraldamise ABC kirja lootuses, et see on teejuhiks neile, kes soovivad

saavutada meele-avaldusega oluli-si ühiskondlikke muutusi. Neid mõtteid tasub võtta kui suuni-seid, sest meele-avalduse korral-dus sõltub suuresti teemast, kontekstist ning olemasoleva-test ja potentsiaal-setest ressurssidest. Loodetavasti on see ABC heaks lähte-punktiks neile, kes pole varem meele-avaldust korralda-nud, ning samas ka kontroll-loendiks neile, kes on juba kätt proovinud, kuid sooviksid oma tege-vust edaspidi veidi stra-teegilisemalt läbi mõelda.

Jõudu!

Isabel Mari Jeziarska on lõpetanud Sheffieldi ülikooli filosoofia erialal ja omandanud 2024. aastal Tartu Ülikooli Johan Skytte instituudis politoloogია магистrikraadi. On täienda-nud ennast Sciences Po's ja The New Schools. Pälvis möödunud aasta kirjutiste eest Sirbi laureaadi tiitli.

Hildegard on isehakanud kunstnik, kes tegeleb peamiselt liimi, paberi ja kääridega.

·SISU INIMESED

PROBLEM.

Mis probleemi püüate lahendada? Millise sõnumi taha koondute? Mure ise ei tohi olla liiga abstraktne. Pigem võiks see olla miski, mida on võimalik lahendada konkreetseid samme nõudes.

ARGUMENTID.

Mis argumentidega püüate inimesi probleemi olulisuses veenda?

POLIITILINE VASTANE.

Kelle elu see meeleavaldus püüab „eba-mugavaks” teha? On see mõni poliitik, minister või hoopis riigikogu või valitsus tevikuna? Teisisõnu, keda peaks see meeleavaldus mõjutama, kellele nõudmised esitatakse?

NÕUDMISED.

Mis on meeleavalduse nõudmised? Mis peaks muutuma või mida tuleks teha, et probleem laheneks?

HEA UUS ILM.

Hea on hoida vaimusilmas pilti sellest, milline näeks välja tulevik, kui need nõudmised oleksid täidetud. Milline näeb väl- ja parem alternatiivne maailm?

VASTU-ARGUMENTID.

Tasub kaardistada argumentid, mida võidakse kasutada meeleavalduse peamise sõnumi vastu. Nii on võimalik mõelda läbi kommunikatsiooniplaan. Millise kriitika tühistate eos, millisega suhestute?

TUUMIK.

Otsustage, kes on need inimesed, kes lepivad kokku probleemi olemuses, eesmärgis ja strateegiatel, kes kuuluvad nn tuumikusse ning vastutavad selle eest, et meeleavalduse korralduses kõik sujuks. Tuumikusse võiksid kuuluda peakorraldaja (politsei kontaktisik), peakorraldaja, eraldage projektijuht (peakorraldaja, kes juhib vägesid) ning ametlik korraldaja-peakorraldaja (politsei kontaktisik). Kui politsei vajab kohapeal tähelepanu, ei saa kontaktisik samal ajal masse suunata.

VÕRGUSTIK.

Mõtelge läbi, millised vabühendused, sõpruskonnad ja kogukonnad kampa kutsuda. Kaardistage varakult inimeste kompetentsid (nt strateegia inimesed, kommunikatsioon inimesed, kunstnikud jne) ning nende ressursid (kui palju ja kuidas on inimesed valmis meeleavalduse korraldamise panustama).

KORRALDAJAD.

Korraldustiimis on inimesed, kes on valmis enne meeleavaldust korraldamisse oma aega panustama. Sellesse laiendatud ringi kuuluksid lisaks tuumikule disainer, kommunikatsiooni eest vastutajad, produktsioonitiim ning inimesed, kes veavad eest meeleavalduse sisustamist, nt suhtlevad kõnelejate, muusikute, jäädvustajate ning teiste meeleavalduse päeval panustavate inimestega. Mõelge läbi, mis suhtluskanali valite. Enamik eestlasi kasutab Messengeri, seega on seal kõige lihtsam grupivestlusi pidada. Samas WhatsAppis on võimalik luua ruume, mis koosnevad eri vestlustest. Paljud aktivistid aga eelistavad otspunktkrüptitud Signalit, et vältida Meta kasutamist.

KÕNEISIKUD.

Mõtelge läbi, kes korraldajatest annab ajakirjanikele intervjuusid, kui nad kohapeal ligi astuvad. Samuti määrake inimene, kes koordineerib kohapeal suhtlust ajakirjan- dusega – suunab ajakirjanikud õigete kõneisikute juurde ning annab nõu, mida ja kus on kõige mõistlikum pildistada või filmida. Lisaks tasub enne kokku leppida kõneisikute peamised sõnumid, et tagada ühtne ja selge kommuni- katsioon.

KÕNELEJAD.

Valige mitmekesised hääled ja kooskõlastage kõigiga nende kõne sisu.

Kõned võiksid olla 2–4 minutit pikad.

Enamasti inimesed ei ole piisavalt head kõnelejad, et pikemat kõnet välja kanda. Hea oleks teha kõnelejatele somesse grupp, kus nad saavad üksteise kõnesid lugeda ning omavahel sõnumeid kokku kõlama panna.

EESTSKANDEERIJAD.

Leidke inimesed, kes võiksid meeleavaldusel hüüdlauseid eest skandeerida.

MUUSIKUD-LAULJAD.

Kui toimub ühislaulmine, siis leidke muusikud-lauljad, kes saavad seda eest vedada.

KOLLASED VESTID EHK KORRAPIDAJAD.

Alustage varakult 20+ usaldusväärse inimese otsimist. Enne meeleavaldust tehke korrapidajatele lühike koolitus: mis on nende õigused ja kohustused, kuidas jääda rahulikuks, kuidas aidata liikumiskeskuste- ga osalejaid ja kuidas rahustada konflikte.

JÄÄDVUSTAJAD.

Leppige kokku inimestega, kes on valmis meeleavaldust järelkommunikatsiooni tarbeks jäädvustama. Viige foto- graafid, operaatorid ja helitehnikud omavahel kokku, et nad saaksid koostööd teha.

VAIB

EELHÄALESTUS.

Enne meeleavaldust tasub osalejatele sotsiaalmeedias meelde tuletada, et nad võtaksid kaasa vett ja kurgupastille, sest aktiivne skandeerimine väsitab häälepaelu, ning rõhutada ilmastikule vastavate ja mugavate riiete valimise olulisust. Inimesi võiks innustada ka ise plakateid valmistama, pakkudes neile inspiratsiooniks meeleavaldusel skandeerimisele tulevaid hüüdlauseid. Ohutuse tagamiseks on tähtis rõhutada, et järgida tuleb kollastes vestides korrapidajate suuniseid. Samuti on oluline paluda liikumiskeskustega osalejatel endast märku anda, et korrapidajad saaksid nendega kohe kogunemisel kontakti luua ja neid meeleavalduse ajal abistada.

KAVA.

Kava võiks olla mitmekesine, kõned mitte liiga pikad, rongkäigul võiks skandeerida kokkulepitud eest- hüüdjad ning kõnede vahelpeal võiksid olla muusikalised vahepalad, nt ühislaulmised. Hea oleks määrata igale asukohale eraldi teema või eesmärk. Näiteks lõpukõnes tasuks korrata üle nõudmised ning agiteerida inimesi tegudele, samas kui meeleavalduse keskel võib olla rohkem selliseid kõnesid, mille eesmärk on kohale tulnud inimesi harida. Kõik kõned võiksid aga ennekoike emotsiooni üleval hoida, et siis viimane kõneleja saaks viia meeleavalduse kulminatsiooni.

KOMMUNIKATSIOON

KOLMETASANDILINE KOMMUNIKATSIOON.

1. Mis sõnum toob inimesed kohale?
2. Mis sõnumit tahate edasi anda kohale tulnud meeleavaldajatele?
3. Mis sõnumit loodate edasi anda laiemale avalikkusele some ja meedia vahendusel enne ja pärast meeleavaldust? Mida nõuate valitsuselt, poliitikutelt vms?

PLAKATID.

Plakatid tuleks luua viies eri formaadis: Facebooki ürituse jaoks, Facebooki

kaanepildiks, Instagrami jaoks, sotsiaalmeedias postitusena jagamiseks ja väljaprintimiseks. Kunstnikule tuleb anda nende loomiseks vähemalt nädal. Plakatid tuleb välja printida ja avalikesse kohtadesse üles panna. Väljaprintitava plakatil võiks olla ka QR-kood, mis viib Facebooki ürituseni.

FACEBOOKI ÜRITUS.

Kui probleemipüstitus ühes argumentidega ning nõudmised, visuaal ja peakiri on paigas, on aeg luua Facebooki üritus. Üldine rusikareegel on teha seda võimalikult varakult – ideaalis kaks kuni kolm nädalat enne ürituse toimumist. Paluge võrgustiku inimestel end osalejaks märkida ning saata kutseid oma sõpru- ja tutvusringkonnale.

EELTEADE.

Hea oleks saata ajakirjandusele ürituse avalikustamise päeval eelteade probleemi- püstituse ja nõudmistega. Olge valmis ajakirjanikega suhtlema ja neile intervjuusid andma.

TAKTIKAD.

Kuidas eri tasandi sõnumeid levitatakse? Kas näiteks tehakse paralleelselt ka petit- sioon ja kutsutakse inimesi üles seda all- kirjastama? Kas kaasatakse erakondi? Kas kaasatakse „avaliku elu tegelasi” (arvamus- liidreid, suunamudijaid, poliitikuid, muusi- kuid, näitlejaid, muid kultuuritegelasi)?

SOTSIAALMEEDIA SISU- POSTITUSED.

Tuleb mõelda, kuidas murda läbi *shadow ban*’ist. Ürituse kutsed ja poliitiliselt laetud märksõnad (nt „Palestiina”, „kliimakriis”) satuvad tihti algoritmi ebasoosingsusse, s.t postitused ei jõua isegi ürituse looja jälgijateni. Veendu- ge, et tele sihtgrupp päriselt näeks neid

sõnumeid kanalites, mille kaudu te neid püüda loodate. Üks lahendus on kaasata suunamudijaid ning paluda võrgustikesse kuuluvatel inimestel postitusi laikida ja kommenteerida.

REKLAAMID.

Reklaami saab osta igale poole: kaubanduskeskuste ja ühistranspordi ekraanidele, ajalehtedesse ja veebiväljaannetesse. Alati tasub küsida ka soodustust.

ARTIKLID.

Leidke kirjutajad, kes loovad arvamus- lugude avaldamisega meeleavalduse jaoks sobiva arutluspinnase.

OTSEÜLEKANNE.

Kui plaan on teha meeleavaldusest otse- ülekanne (eeldusel, et on olemas selleks vajalik tehnika ning operaatorid ja heli- tehnikud), siis tuleb suhelda meediaga (Delfi, Õhtuleht, Postimees, telemeedia), et uurida, kas nad on valmis seda üle kanda. Ülekannet saab teha ka otse Facebookis.

PRESSITEADE.

Hea oleks saata välja kaks pressiteadet: esimene nädal enne toimumist ja teine meeleavalduse hommikul.

PRODUKTSIOON

EESMÄRK.

Paika tasuks panna teostatav numbriline eesmärk, kui palju inimesi võiks meeleavaldusele kohale tulla. Sellest tuleb lähtuda hiljem näiteks politseile avaldust esitades. Facebooki ürituse „huvitatute” ja „osalejate” arvudele otsa vaadates saab pärast seda eesmärki korrigeerida. Mida rohkem inimesi on oodata, seda rohkem korrapidajaid on vaja meeleavalduse turvalisuse tagamiseks.

FORMAAT.

Arutage, kas meelt avaldatakse ühes kohas, nt riigikogu ees, või toimub rongkäik. Rongkäiguga on võimalik rohkem rahvast üles kütta, ent selle hästi teostamiseks on vaja rohkem ressursse. Meeleavaldusest tasuks mõelda eelkõige kui üritusest, mis võiks olla osaleja jaoks sujuv, lõbus ja meeldejääv.

KUUPÄEV.

Leppige kokku, millal meeleavaldus toimub. Nädalavahetuseks on lihtsam

masse kokku kutsuda. Kellaeg valige selle järgi, kas meeleavaldusele on oodata inimesi vaid ümbruskonnast või kaugemalt üle Eesti.

TRAJEKTOOR.

Kui korraldate rongkäiku, valige loogiline ja rahvarohke marsruut. Vältige liigset autoteede ületamist, sest punane foorituli poolitab rongkäiku.

AJAKAVA.

Paika on vaja panna ajakava: mida, kus, millal, kui kaua tehakse. Seda ajakava on tarvis politsei avalduse jaoks. Ajakava saab sisustada hiljem, aga umbkaudne arusaam toimuvast võiks varakult paigas olla.

TEHNIKA JA MUUD ABIVAHENDID.

Rentige ratastel kõlarid (nt JBL Partybox 710) ja mikrofonid. Tõstke kõlarid inimes- test kõrgemale ja veidi eemale, et heli ei sumbuks esiridadesse. Sestap tasub rentida kohtadesse, kus kõnesid peeti- takse, poodiumid. Kui kohale on oodata

rohkem kui 500 inimest, on mõistlik investeerida korralikesse kõlaritesse, veekindlatesse ruuporitesse, rentida raadiosaatjad peakorraldajale, politsei kontaktisikule / kollaste vestide koordinaatorile ning rongkäigu puhul ka iga peatuspunkti eest vastutavale isikule. Printige välja infovoldikud ning varuge korrapidajatele kollased vestid.

POLITSEI AVALDUS.

Politseisse tasuks teha avaldus umbes kaks nädalat enne meeleavalduse toimu- mist. Selleks on vaja teada trajektoori, ajakava, peakorraldaja ja korrapidajate (n-õ kollaste vestide) nimekirja, kasutata- vat tehnikat ja abivahendeid. Tuleb valmis olla, et politsei tahab enne meeleavaldust ametliku peakorraldajaga kohtuda.

RAHA.

Kaardistage, kust tuleb korraldami- seks vajalik raha (annetused, fondid, sõprade toetus). Kui on teada, et teema läheb korda kellelegi, kellel

on meele- avalduse korraldami- se toetami- seks rahalisi vahendeid, siis pöörduge tema poole.

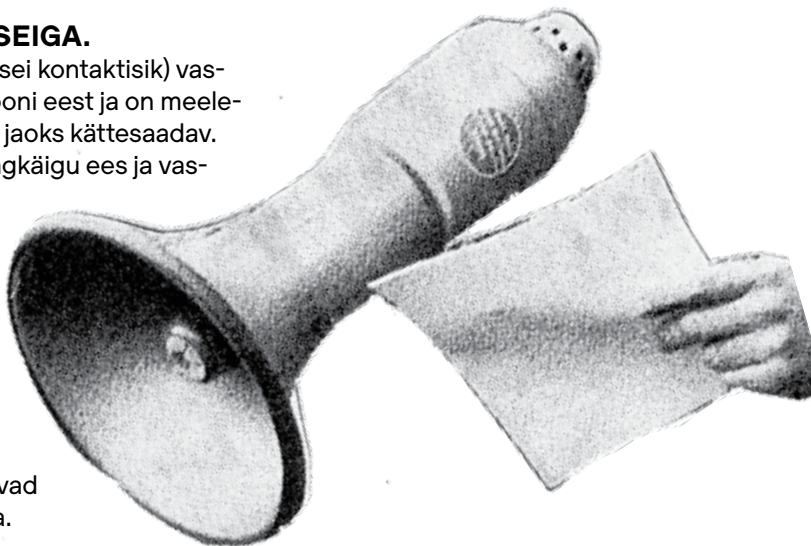

KORRAPIDAMINE.

Korrapidajate ülesanne on suunata rahvast ülekäiguradadel, aidata liikumiskeskustega osalejaid ja hoida silma peal, et rahva seas ei oleks vaenu õhutavaid või eesmärki kahjustavaid plakateid. Probleemide korral informeerivad nad kohe peakorrapidajat, kes saab vajaduse korral politsei kontaktisiku poole pöörduda.

KOOSTÖÖ POLITSEIGA.

Peakorraldaja (politsei kontaktisik) vastutab dokumentatsiooni eest ja on meeleavalduse ajal politsei jaoks kättesaadav. Kontaktisik liigub rongkäigu ees ja vastutab korrapidajate (kollaste vestide) töö eest. Ta peab olema valmis seisma meeleavaldajate õiguste eest, kui keegi äkki „kõrvale tõmmatakse”, ning lahendama ka kõik muud jooksvalt tekkinud küsimused politseiga.

● Kaisa Kopliste

Ära tule mulle ütlema... Toksilisest tervise-kommunikatsioonist

Psühholoogiline reaktants on tunne ja käitumine, mille kutsub esile taju, et meie valikuvabadust või autonoomiat piiratakse.

Reaktants ilmutab end juba väikelapseas, umbes siis, kui teadvusesse ja sõnavarasse sigineb „ise“. Teismeliseks saades see kulmineerub, reeglite al- lumine võib osutada täiesti võimatuks ning käsud- keelud kutsuda esile tugeva reaktsiooni käituda risti vastupidi.

Mida välimeni meid allutada püütakse, seda enam tekib tunne, et *keegi ei tule mulle ütlema, mida ma tegema pean*. Teaduslikult kirjeldas reaktantsi esimesena psühholoog **Jack Williams Brehm** kuuekümneme aasta eest.¹ Edasised uuringud on näidanud, et kui sõnumit edastatakse morali- seerivalt, häbistavalt, süüdistavalt, üleolevalt, käs- kivaalt või lihtsalt liiga tugeva hääletooniaga, tekib suuremal osal meist suur tung sellele vastu tööta- da, seda eirata või käituda vastupidi isegi siis, kui soovitus ise on mõistlik. Ajandiks on vajadus säili- tada iga hinna eest oma käitumuslikku vabadust.²

Ehkki praeguseks on reaktantsi avaliku kom- munikatsiooni ja tervisesõnumite kontekstis eri nurkade alt põhjalikult uuritud ning kogemuslikult teame kõiki, millest jutt, kipub autoritaarne toon lipsama jätkuvalt sisse nii riiklikus sõnumiloomes, ajakirjanduses kui ka suunamudijate sisus.

TÖÖTAB KÜLL

Asi ei olegi niivõrd selles, et negatiivsetele emot- sioonidele tuginevad sõnumid ei toimiaks. Võivad toimida küll – hirm, häbi ja süü on potentsed mo- biliseerivad jõud. Aga mis on selle hind?

1987. aastal tuldi Austraalias välja Vikatimehe- nimelise (ingl Grim Reaper) AIDS-i-kampaaniaga, mis jõudis olla plaanitud kuue nädala asemel eetris vaid kolm, sest stigmatiseeriva sõnumi ja vastandu- va tooni tõttu tabas seda tugev kriitikalaine. AIDS-i infotelefonidele tehtud kõnede arv tõusis küll 327 protsenti, aga vikatimeest, kes keeglikuuliga hirmul inimesi maha niitis, hakati seostama geimeeste- ga. Numbrites edukas kampaania õhutas hirmu ja vaenulikkust LGBT-kogukonna ning HIV-i naku- tunute suhtes, keda hakati nägema süüdlaste ja haiguse levitajatena, mis mõjus mõistagi äärmiselt marginaalseerivalt. Samuti kasvas terviseärevus heteroseksuaalse elanikkonna, eriti naiste seas.³

Palju kriitikat on saanud ka mitmed koroon- aegsed kampaaniad. Hirmule, süüle ja häbile rõ- huvad sõnumid võivad lühiajaliselt toimida, kuid niigi haprale vaimsele tervisele ei mõju ähvardav toon toetavalt. Kui inimese kuuleb päevast päeva, et tema valikud võivad tappa kellegi vanaema, ei suurenda see koostöövalmidust, vaid toidab är- vust, trotsi ja välistmist.⁴

Kodumaisest reklaamivakastki leiab näiteid, mille läbivateks joonteks on kaalunormatiivsus

või potentsiaalne sõltuvuste häbistamine. Mee- nutagem näiteks kampaaniasõnumeid „Kaalikas kanni ei kasvata“ (2015) või „Kauis naine on kai- ne“ (2007). Täielik meistrikläss on „Ära ole topis!“ (2009), mis seob mitteaktiivse inimese naeruvää- ristava kujundiga – topis, passiivne ja elutu. Tähe- lepanu juhtimine rahvatervishoiu kitsaskohtadele võib olla vajalik, aga tekib küsimus, keda ja kuidas selline toon motiveerima peaks.

Süü ja häbi pole ka päris üks ja sama. Süütunne võib olla mõnikord ajendiks, et konkreetset tegu parandada või ära hoida: tegin midagi, mida ma ei taha korrata. Häbi aga ütleb midagi inimese enda kohta: ma olen halb, hoolimatu, nõrk või läbikukkunud. Tervisekäitumise puhul on see oluline vahe. Kui inimese ei kuule sõnumit „selle valikuga kaasneb risk“, vaid „sina oled risk“, siis ei teki muutuse idanemiseks tehnikaid, mis õngitsevad nega- tiivsete emotsioonide asemel sisemist positiivset motivatsiooni.

NÕUANDED OTSE ELEVANDILUUST TORNIST IPUST

Tegin hiljaaegu Instagramis küsitluse kodumai- se suunamudijate kohta, kelle sisu mõjub morali- seerivalt või tekitab alaväärsust. Teadagi seisneb sotsiaalse media oht vaimsele tervisele selles, et näeme kureeritud kilde teiste inimeste eludest ning hakkame end nendega võrdlema. Vastustes kordusid samad nimed ja nähtust tingitud enese- tunne, mida kirjeldati, vastab hästi reaktantsi raa- mistikule. Jälgijale ei öelda tingimata, et ta teeb midagi valesti, aga talle esitletakse pidevalt esteet- lisi ideali, mis on puhtam, aeglasem, hoolivam, looduslikum ja vähem toksiline. Valim oli piiratud minu jälgijaskonnaga, kellest üle 90 protsendi on naised, seega toodi peamiselt välja just emasüü (ingl *mom guilt*) indutseerimist.

Viidatud kontode sisuga tutvudes joonistub välja ema etalon, kes loobub alkoholist juba rasedust planeerides, sööb ja pakub lastele ainult mahetoor- ainst valmistatud tervislikku kodust toitu. Piima- segu annavad oma lastele vaid need, kes seavad enda mugavuse beebi omast ettepoole. Sääse- tõrjevahend segab hea ema ise kokku eeterlikest õlidest ja päiksekreemi ega rapsiõli, mis tekitavat vähki, „puhtast“ kodust ei leia. Aluspesu ja muudki sünteetilised rõivad on valmistatud plastpudelitest ning on naha vastas mürgised nagu ka puhastus- vahendid, mikrofiibrist lapid, värvilised svammid ja muu „keemia“. Heas kodus ei ole televiisorit,

riidlevaid inimesi ega muid müratekitajaid – ainult metsakohin ja emme-issi lauluhääli.

Toit peab olema *patuvaba*, et see ei jääks *taljele ja reitele mälestuseks ega põhjustaks põletikku või kõrget veresuhkru taset*. Kala peaks sööma sa- geli, aga mitte Selverist soodukaga ostetud forelli. Õnneks saab näiteks Kaubamaja toidumaailmast kilohinnaga 34.99 ka kristallpuhtas vees kasvanud lõhet.

Sellise eluviisi heatahtlik propageerimine kipub saama vooruslikkuse mõõdupuuku. Pehme esteet- tiline normatiivne surve, mis räägib *väikestest pa- rematest valikutest, teadlikust aeglasest elustiliist ja pühendunud emadusest*, hakkab meid valkseit seestpoolt sööma, tekitades alaväärsust ja häbi – miks mina nii hea ema ei ole? Nende soovitusetega on keeruline eraldiseisvalt vaielda. Need kõlavad leebelt ja loogiliselt, aga eeldavad sageli aega, raha, kodust ruumi, vaimset ressursi, tervist ja võimet oma tarbimisvalikuid kureerida. Kurb tõde- da, aga suuremal osal meist ei ole kõiki neid asju korraga kuskilt võtta.

SAAB PAREMINI

Ma ei arva, et kõige selle pärast muretsimine või sellest rääkimine on kuidagi rumal. Vastupidi, need on päris teemad, millele mõtlen isegi. Vildakus seis- neb selles, et keerulised ühiskondlikud, keskkondli- kud ja majanduslikud probleemid taandatakse ühe inimese – sageli ema – moraalseks kohustuseks teha paremaid otsuseid, et kaitsta oma lapsi, lä- hedasi ja keskkonda.

Enamasti on jutt täis ka hirmu õhutavaid või kee- rukavõitu termineid, mis on teadusdest *wellness*- keelde kaaperdatud, sealjuures seoseid sageli ut- reerides, ja mille tähendusvälja ei suuda keskmine sotsiaalse media tarbija (ja ma kahtlustan, et paha- tihti ka mudija ise) kontekstis tegelikult piisavalt mõista, et sellesse kriitiliselt suhtuda. Olgu nendeks siis *keemiakokteil, neurotoksiinne, endokriinsüs- teem, bioaktiivne, toksiline koormus, ftalaat, SLS, närvisüsteem* jmt.

Parem tervisekommunikatsioon ei pea olema ükskõikne ega hambutu. Kemikaalidest, toidust, terviseriskidest, keskkonnast ja tarbimisest saab rääkida ka inimesi moraalselt nurka surumata. Ni- metada riske proportsionaalselt, eristada isiklikku kogemust teadusest, rääkida piirangutest sama ausalt kui ideaalidest ning jätta jälgijale, kuulajale või lugejale alles eneseväärikus – tunne, et tema väärtus ei sõltu sellest, millist pesuvahendit, kala või kooki ta tarbib. Seda enam, et stigmas tabab kõige valusamalt haavatavamaid ühiskonnagruppe, kel on vähem poliitilist ja majanduslikku autonoomiat.⁵

¹ Brehm, J. W. 1966. A Theory of Psychological Reactance. Academic Press.

² Miller, C. H. et al. 2007. Psychological Reactance and Promotional Health Messages: The Effects of Controlling Language, Lexical Concreteness, and the Restoration of Freedom. – Human Com- munication Research.

³ Morlet, A. et al. 1988. The Impact of the „Grim Reaper“ National AIDS Educational Campaign on the Albion Street (AIDS) Centre and the AIDS Hotline. – The Medical Journal of Australia.

⁴ Legate, N. et al. 2022. A Global Experiment on Motivating Social Distancing During the COVID-19 Pandemic. – Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America.

⁵ Hatzenbuehler, M. L. et al. 2013. Stigma as a Funda- mental Cause of Popula- tion Health Inequalities. – American Journal of Pub- lic Health.

Foto: Janno Seppänen

● **Kaisa Kopliste** huvitub ke- hade, tootmiskäitumise ja enesepildi seostest sotsio- kultuurilises kontekstis ning tegeleb aktiivselt söömist ja kehast puudutava arusaamade kõigutamise ja käibemüüride kummuta- misega.

● Kirjutas **Peeter Kormašov**, illustreeris **Anna Elisabeth Rummel**

Inimese sitt läheb lihtsalt raisku

Miks inimese ekskrementid ringlusest välja lülitati ja kas selle väetise potentsiaali on võimalik taasavastada?

Sattusin hiljuti Jupiterist vaatama paari aasta eest palju elevust tekitanud dokfilmi „Püha peldik“ (**Rubén Abruña**, 2023). Film näitab, kuidas eri riikides, nagu USA, Uganda, Šveits ja Saksamaa, inimekskremente kasulikuks kraamiks ümber töö- deldakse. Linatöös küsib, miks olme oma seedimis- jäägid ringlusest välja lülitatud ja kas seda õnne- tut olukorda saaks kuidagi parandada. Olen isegi maakodus sõnnikut põlule laotades mõelnud, kas kuivkäimla sisuga ei kannataks sama teha. Käisid ju vanad eestlasedki veel saja aasta eest meelsasti põllul asjal. Miks me siis nüüd väärtusliku kraami lihtsalt potist alla uhume?

Sitt on muidugi ülipõnev teema, puudutab meid kõiki nagu maksud ja poliitika, aga debatt selle üle on alles lapsekingades. Kui oma maalpil võib iga- üks talitada, nagu ise tahab, siis suuremal skaalal tundub sama süsteemi rakendamine pisut utoopi- ne. Ent isegi kui inimkeha saaduste väärtus on väik- sem loomade toodetust, peaks meie populatsiooni suurust arvestades ju jätkuma pealetulevat massi, mida saaks kas või lokaalselt edukamalt rakendada.

Teemasse kaevudes selgus minu rõmsaks ülla- tuseks, et inimese uriini ja ekskrementide kasuta- mine väetisena pole sugugi utopia – sellest võib kujuneda tulevikus lausa majanduslik paratamatus. Keskkonnakeemik ja Tartu Ülikooli keemia insti- tuudi teadur **Ivar Zekker** ütleb, et ajalooliselt oled inimväljaheidete ringlusest väljalülitamise taga tervishoiuga seotud põhjused, kuna need sisal- davad patogeene ja vähesel määral raskemetalle. Samuti muutus nende kasutamine liiga kalliks.

Enne suurte kanalisatsioonsüsteemide teket 19. sajandil oli väljaheidete kogumine ja põldudele vii- mine Zekkeri sõnul linnades tavaline praktika. Muu- tus tuli linnade plahvatusliku kasvu järel, mis tõi ka- sa katastroofilised koollera- ja tüüfuseepideemiad (nt Londonis aastal 1854). „Lahenduseks sai lineaar- ne veepõhine kanalisatsioon, mis viis reostuse silma alt ära – kahjuks suublatesse (jõe desse ja merre).“

Lõpliku hoobi väljaheidete ringlusele andis 20. sajandi alguses välja töötatud Haber-Boschi kee- miline protsess, mis võimaldas toota metaanist odavat mineraalväetist. „Miks mässata logistiliselt keerulise, haisva ja potentsiaalselt patogeense fe- kaali, kui tehastest saab puhta, odava ja standard- se granuuli? Inimese ekskrement lülitati ringlusest välja, sest fosforiidikaevanduste ja fossiilse gaasi baasil toodetud väetised olid lihtsalt liiga odavad.“

LOKAALSED LAHENDUSED

Paraku on tänapäevane kanalisatsioon disainitud ressursse raiskama. „Kasutame puhast joogivett, tekitame reovetti, lahendame selle tuhandekord- selt ja siis kulutame puhastusjaamas gigavatt- tud elektritrienergiat, et veest uuesti toitaimeid kätte saada,“ ütleb Zekker. Ometi oleks heitvee- süsteemi täielik ümberehitus linnaruumis tehni- lise ja majanduslikult kulukas.

„Tänapäeva inimese ei ole samasugune kui sada aastat tagasi. Meie väljaheidetes on ravimijäägid – antibiootikumid, antidepressandid –, mikroplast ja ülimalt ohtlikud fluori sisaldavad ühendid (PFASid ehk nn igavesed kemikaalid).“ Need õudsed ühen- did sisalduvad mh teflonpinnides, elektrijuhtmete isolatsioonis, vetthülgavates materjalides, toidu- pakendites ja kosmeetikatoodetes.

Suurema ringluse eelduseks on Zekkeri sõnul biotehnoloogiad, nagu spetsiifilised seene- ja bakteritüved või osoneerimine, (foto)katalüüs ja pürolüüs, mis suudavad uued ksenobiootikumid lõhustada, et mürgised ühendid ei läheks ring- lusse. Sellises süsteemis näiteks kuumutatakse reoveesete hapnikuvabalt (pürolüüs), hävitades kõik ravimijäägid ja mikroplasti, nii et järele jääb puhas biosüsi (ingl *biochar*), mis on steriilne ja toitaainerikas väetis-mullaparaandaja. „Pürolüüsiga katsetavad rohetehnoloogia idufirmad ja ülikooli- dega koostööd tegevad ettevõtted.“ Näiteks löid Briti Columbia ülikooli teadlased hiljuti kuivkäimla, mis kasutab inimfekaalide lagundamiseks seeni.¹

Aednik ja maastikuehitaja **Piret Pihitõe** nõus- tub, et toimiva taristu lõhkumine pole Eestis hea mõte, küll aga saab muutus sündida projekteer- tavates uusarendustes, sh lasteaedades, koolides ja kontorihoonetes. Samuti piirkondades, kus esi- neb joogivee puudust ja reostust. „Maamajades- se ei pea rajama linnatingimusi, vaid soodsaid ja loodust säästvaid lahendusi. Samuti on veevaba tualetiga hoone nii maal kui ka linnas kriisikindel.“

Ka Zekkeri arvates ei ole reaalne mitte olemas- olevate süsteemide lammutamine, vaid parem pla- neerimine tulevikus: uutes ökorajoonides tasuks rajada vaakumkanalisatsioon ja kuivkäimlasüsteem, mis ei lahjenda „musta vett“ (rooja ja uriini) „hali- veega“ (duši- ja pesumasinavesi), vaid eraldab vas- tavad vood. „Uriin on puhas lämmastiku ja fosfori al- likas ning seda saab eraldi koguda ja steriliseerida.“ Pihitõe sõnul on terve inimese uriin kohe kasutatav. „Loogiline on tervele inimesele uriini eest maksta, mis võib muuhulgas motiveerida inimesi oma ter- vise nimel pingutama. Kakast saab aga huumus, mis on jällegi väga hea materjal mullaparaanduses.“

Uriini ja fekaale eraldavat lahendust näeb ka „Püha peldiku“ filmis Genfis Équilibre! kooperatiiv – ühes hoones kuivkäimla, teises vesikloseti kujul ning jääkide kompostimine toimub samal krundil. Hamburgis Jenfelderi Au arenduspiirkonnas on loodud veelgi suurem ringlus: 800 korteri 2000 elaniku ekskrementid uhutakse alla vähe vett kas- tatavatest vaakumtualettidest ning „mustast veest“ toodetakse fermentaatoris biogaasi, millest saab elekter.

Niiviisi saab lahendada ka linnade väljakutseid. Pihitõe toob näiteks Amsterdam, kus oli probleem tänavatele kusemisega ja töötati välja GreenPee pis- suaarid – kaks ühes süsteem, mis ühendab ülejäägi puudusega lühikest ahetat pidi. „Ühel juhul kogu-

takse uriin konteinerisse, mis viiakse otse põllumehele, teise variandi puhul sahtlis- se saepurusse, millega multistakse linna halja- saladel pöõsaaluseid. Anuma täituvusest annab teada nutiandur, saates tekst- sõnumi.“

Pealegi ei pruugi vesikloset olla kõigile kättesaadav lõbu. „Püha peldiku“ režis- sööri Abruña hinnangul on kuivkäimlasüsteem eriti kasulik arengumaades, kus kanalisatsiooni ehitamine on kallid. Filmis näitab Ugandas tegutsev orgaaniliste väetiste tootja **Sabiiti Isaac**, kuidas pärast väljaheidete kompostimist saadud kraam jahvatatakse pulbriks ja vormitakse – lõhnatuteks! – graanuliteks. Saksamaal on Finizio loonud sarnase süsteemi, tänu millele saab kuivkäimlates tekkivast ekskrementidst huumusväetis.

Firma juhi **Florian Augusti** ni sõnul ei aita huumus- väetised ainult taimi väetada, vaid ka rikastavad pinnast, andes sellele tagasi võime vett ja toitained talletada. Isaaci orgaaniline väetis toetub samale ideele – kasutatakse taimedes ole- masolevaid toitained, mille endale sisse sööme ja siis loodusele taga- si anname. Finizio agronoomidega koos loodud talirukki katsepõld an- dis häid tulemusi, kuigi kunstväetis- te asendamiseks looduslikega peab veel mõnda aega õppima.

MITTE AINULT HAPID

Uriini samas juba kasutatakse põllu- kultuuride väetamiseks ning Ukrainas toi- muv sõda ja Hormuži väina blokaad on suu- rendanud huvi orgaaniliste väetiste vastu, kirjutab The Guardian.² Šveitsi firma Vuna- Nexus, kellele vaadati varem kui hipidele, on saanud tegutsemisloa Prantsusmaal ja Šveitsis. Praegu on uriinist ühe kilo lämmastiku tootmine võrreldes tehis- väetisega siiski veel 40–50 korda kallim. Bristol *start-up*’i NPK esmasest uuringu- tulemused on aga rõõmustavamad: leiti, et inimuriinist – mida koguti mh Londoni mara- tonil ja Bristol Pride’i – toodetavaid väetisi saab kasutada sama edukalt kui sünteetilisi.³

Isegi eestlased saavad soovi korral proo- vida uriini koguda. Eesti ettevõtte Pisslin müüb või rendib kullamasinat ehk kääritusjaama, mis muudab uriini biostimulaatoriks ja aitab tai- medel mullast toitained paremini kätte saada.

Põllupidaja jaoks tähendab see ettevõtte hinnangul aastas 10–15% rahalist võitu, kui samal ajal vähendatakse mineraalväetiste kasutamist 20% võrra.⁴ Kompostreid toodavad näiteks Korea firma Oklin ja hiinlaste TMK, Kreeka firma ecoVRS pakub isegi elektrist sõltumatut trumliit ning Avanti laadurile saab rakendada seadet kompostiauna pööramiseks.

Selliste väetiste laialdasemaks põllumajanduslikuks kasutamiseks on siiski vaja ranget kvaliteedi- ja ohutuskontrolli. Selle jaoks lõi Augustin koostöös Saksa Standardiinstituudi ja ekspertidega DINi standardi, mis määratleb pisikute, raske- ja raskemetallide ja ravimijääkide parameetrid. Zekkeri sõnul on Saksamaal ja Šveitsis reoveesete otse põllule viimine PFASi ja ravimijääkide hirmus kohati keelatud, kuid seadus kohustab jaamu taset fosforit keemiliselt välja võtma. „See on tulevik – me ei vii põllule muda, vaid mudast eraldatud fosforväetist.“

EESTIS ON POTENTSIAALI

Eesti seaduse kohaselt ei tohi otse „peldikust põllule“ midagi viia, aga kaudne ringlus on täiesti olemas, ütleb Zekker. „Kui inimene laseb reoained kanalisatsioonist alla, jõuavad need reoveepuhastisse, millest mõnes need muudetakse biogaasiks, misjärel metaan suunatakse tagasi ringluses.“ Puhastusprotsessi käigus tekkivat reoveesetet Eestis valdavalt ei põletata ega viida prügilasse, vaid see kompostitakse (segatakse koorepuru või turbaga) ja stabiliseeritakse. Põllumajanduses saaks seda kasutada teraviljakasvatuses, rekultiveerimisel ja haljastuses.

Inimväljaheidete otsene taaskasutus on piirunud Eestis siiani suuresti hajaasustuste ja üksikute ökoentusiastidega, ütleb Zekker. „Suuri institutsionaalseid „kuivkäimlakogukondi“ meil klassikalises mõttes ei ole.“ Ökokogukondi tekib aga järjest juurde ja kommuunid kasutavad kompostkäimlaid, kus orgaaniline materjal laguneb kuid kohapeal, misjärel seda kasutatakse oma alas (mitte toidutaimede puhul). „Riiklikul tasemel nähakse seda aga pigem kui erandlikku hajaasustuste lahendust, mitte mastaapset alternatiivi. Suurem ringlus toimub ikkagi läbi tsentraalsete veepuhastusjaamade settikäitluse.“

Pihitjõe on üks taolistest entusiastidest, kes oma maakodus väljaheidete potentsiaali edukalt ära kasutab. Tal on majapidamises kolm erinevat veevaba tualetti. „Üks on eraldav kompostkäimla, teine lihtne kõdukäimla, mu lemmik, mis kogub kõik saepuruga kokku. Mõlemad lahendused on lihtsad, väikesed ja kerged ning saame neid kasutada nii toas kui ka terrassil, keldris, kuuris, automatkal.“ Kolmas, suvine variant on välikõdukäimla⁵. Nii-suguseid välikäike nimetab Pihitjõe „puutseeks“, „kõdukäimlaks“ või „kuivlaks“.

„Väljaheidet kogume talvel kihiti kõrgpeenrasses, mille kõige alumine kiht on vähemalt 30 cm kinni tallatud hein.“ Iga tühjenduse, sh kõõgi- ja aiapäätmed, katab ta saepuruga, metsakõdu, heina või muu sellisega. Nii on kõrgpeenar terve talve kaetud kuiva materjaliga. Kevadel ja suve hakul, kui pere hakkab kasutama õuekempsu, kattub peenar roheline „katusega“, kuna kõõgiäätmetesse visatud kõrvitsaseemnetest tärkavad taimed.

Sügisel tallab Pihitjõe massi alla ja alustab uut ringi. „Kordagi ei sega,“ ütleb ta. Nii-suguste jäätmete ümbertöötlemiseks kulub üldjuhul umbes kaks-kolm aastat. Vajaduse korral saab protsessi kiirendada. Soomes on inimsõnnikut pandud elektrilisse kiirkompostrisse, mis on võimeline muutma

biojäätmekompostmullaks ühe ööpäevaga. Ent Pihitjõe tegeleb pigem kõdundamisega, mis on loomulik ja looduslik, aeroobne, elektrilise ja haisu- vaba ning aeglane.

Kas tasub siis esivanemate traditsioonid taas ausse tõsta ja enda väljaheidet põllupidamisel kasutada? Pihitjõe ei pelga oma kõrgpeenras kõrvitsaid kasvatada ja neid süüa, sest analüüsi tulemused tema kõdundamisviisil kõrvitsa puhul üleväetamist ei näidanud. Puhast vihmaveega lahjendatud uriini on ta kasutanud pojengide jt püsikute turgutamiseks. Samuti on aednik leevendanud uriiniga maisi toitainepuudust.

Uriini saab ära kasutada ka muru ja puittaimede väetamisel. Pihitjõe kastab puittaimi lahjendatud uriiniga vähesel määral suve esimeses pooles. „Uriin on väga

vaikimisi juba praegu – iseasi, kas alati põhjaveele ohutult, aga see on juba pikem jutt.“

Ökoloogiliste tehnoloogiate eksperdi ja Facebooki grupi kemps & kompost vedaja **Peep Tobrelutsu** arvates ei tohiks inimväljaheidete kasutamine suuremal skaalal muutuda monopoliseks ega ülereguleerituks. „Riikide valitsused tahavad kogu elukorraldust rohkem kontrollile allutada ja tsentraliseerida ning suurfirmadele läheneda.“ Ta soovib kõigepealt oma peres vee kasutamise ja kompostimise süsteemis kokku leppida, siis rääkida naabri ja lõpuks külaga. „Kui kompostimine muutub äriks, laskub selle peale kompostimise seadusandlus, järelevalve ja kahjuks ka pealekaebamine. Seaduslik (äri- ne) kompostimine on juriidiliselt ja tehniliselt keeruline. Seni, kuni tohib kodus küttekoldes

„Hajaasustustes imbväljakutelt kuivale süsteemile üle minnes hoiame kokku joogivett ning lõpetame ravimi- ja muude jääkide loodusesse paiskamise ning sõna otseses mõttes joogivette sittumise.“

– Piret Pihitjõe

hea komposti kiirendi, seetõttu võiks väljaheidet kompostis uuesti kokku saada, isegi kui need potis eraldatakse, sest väetamisest olulisem on komposti valmistamine ja mullaparendus,“ ütleb aednik.

LÄHEB AEGA

Selleks et väärindada inimsõnnikut kõige lühemat ahelalt pidi, peab Pihitjõe sõnul mõtlemine muutuma – pissu- ja kõdukäimla ei võta aega, mugavust ja vabadust ära, pigem loovad neid juurde. „Küsimus on selles, millise tualeti ning mis seisus põhjavee ja veekogud me oma lastelastele päreandame. Hajaasustustes imbväljakutelt kuivale süsteemile üle minnes hoiame kokku joogivett ning lõpetame ravimi- ja muude jääkide loodusesse paiskamise ning sõna otseses mõttes joogivette sittumise,“ ütleb Pihitjõe.

Paraku pakub alternatiivne settikäitlussüsteem konkurentsi vee-ettevõtetele, ent siingi võib asi paraneda. Suured vee-ettevõtted, nagu Tallinna Vesi ja Tartu Veevärk, toodavad iga päev tuhandeid tonne reoveesette komposti, hallates kompostimisväljakuid, mida kasutatakse haljastuses. „Eesti Biogaas (ja laiemalt Alexela/Infortari grupi jaamad, nagu Ilmatsalu või Vinni) on võtnud tulevikusuunaks bioloogiliste setete koos põllumajandussõnnikuga biogaasiks (metaaniks) muutmise ning sellest tekkiv kääritusjääk (digestaat) saaks minna põldudele vedelväetiseks,“ ütleb Zekker.

Kõdukäimla arendaja **Vello Laanemaa** sõnul säästaks kõdundamise kasuks ostustamine hajahoonestuse puhul fekaalse reoveesüsteemi rajamiselt ja käitlemiselt esimese kümne aastaga keskmiselt 32 000 € majapidamise kohta, millest reoveesüsteemi lammutamise maksumus moodustaks ca 10%. „Suurimateks väljakutseteks on stigmad, käitumisharjumused ja aegunud bürokraatlikud ehitusnõuded. Umbes kolmandik inimestest mõistab, kiidab heaks ja kasutab taolisi lahendusi

puid põletada, ise süüa valmistada, kompostida ja lapsi teha, saab seda teha tasa ja targu.“

Millal võiks aga inimkeha jääkidest valmistatud väetiste laialdasem levik reaalsuseks saada? Zekkeri arvates dikteerib selle pöörde puhas ressursikriis ehk majanduslik vajadus, mis saabub järgmise 10–15 aasta jooksul. „Fosfor on elu alus (DNA ja ATP komponent) ja taimed ilma selleta ei kasva. Maailma kergesti kättesaadavad fosforiivarud, mis asuvad peamiselt Marokos ja Hiinas, on lõppemas. Kui väetise hind teeb järgmise globaalse hüppe, muutub inimfekaali ja uriini taaskasutus potentsiaaliks.“

Teadlase sõnul räägitakse Euroopa Liidus juba praegu *end-of-waste*’i (jäätmekäitluse) kriteeriumitest reoveesetetele. Sundseis luua reoveest väärtsulikke produkte, nagu biogaas transpordiks või puhas fosfor põllule väetiseks, tekib tema hinnangul siis, kui fossiilkütuste ja mineraalväetiste kasutamisele kehtestatakse täiendavad CO₂ ja keskkonnamaksud. Inimfekaalidest loodud väetised on planeedile kasulikud, sest nende tootmine ei nõua fossiilkütuseid.

Olen ikka mõelnud, et kogu ühiskonna saab panna rohelisemalt mõtlema ainult mõni karismaatiline mõjuisik, kes teeb sellest trendika moe- voolu, või kui see on igapäevatarbijale odavamaks muditud alternatiiv. „Massiline taaskasutus ei alga sellest, et inimesed muutuvad järsku „rohelistemaks“, vaid seetõttu, et keemiatööstuse lineaarsed lahendused muutuvad liiga kalliks ja biotehnoloogia suudab tagada, et inimeste tekitatud jäätmetest väetis on keemiliselt täiesti puhas ja ohutu,“ ütleb Zekker.

Kõik polegi kuld, mis hiilgab. Nagu ütleb „Pühas peldikus“ Uganda pealinna Kampala suurimasse slummi kuivkäimlate ja selle jääkide kogumise süsteemi rajanud **Patrick Mavo**: „Meie nimetame seda kullaks, me ei nimeta seda sitaks.“

SABA JA SARVEDEGA

EESTI RAHVA MUUSEUM

Monster Chetwyndi mänguline osalusnäitus

24.07.26–24.01.27

¹ Bosshart, L. 2025. UBC launches world's first mushroom-powered waterless toilet. – UBC News, 25.09.

² Farand, C. 2026. 'This is not a hippy thing': the startup recycling urine to make natural fertiliser. – The Guardian, 04.06.

³ Urine-Based Fertiliser Matches Synthetic in Crop Trials. – NPK, 09.07.2025.

⁴ Kusset kulda. – pissin.in.

⁵ Kõdukäimla. – Vikipeedia.

● Mark Alexander Ummelas

Suve-soovitused 2026

Müürilehe muusikatoimetaja annab melomaanidele soovitusi suvisteks seiklusteks.

Eestis tegutses kunagi räppar nimega **M.N.D.**, kelle loomingust suur osa on kahjuks maha võetud. Tõsi, mõned lood leiab netivarustest üles küll, aga minu isiklik lemmik „Suvi“ on jäljetult kadunud. Seal käis *reggaeton*’i-biit, millele räpiti peale: „Soe, suvi, suits, alko, naised, haigeeeee kui hea.“ Kui rääkida fenomenist „Eesti suvi“, siis kuidagi on artist suutnud selle aegruumi kinni püüda ja ära destilleerida. Kaheksa sõnaga võetakse elegantselt kokku kõik, mis toimub kolme kuu jooksul 45 000 ruutkilomeetri suurusel maa-alal. Loodan siiralt, et kunagi näeb see laul taas päevavalgust.

Aga tuleme nüüd asja juurde. Milline on Eestis suvi? Õllesummeri järgi võiks öelda, et vägagi polariseeriv. LIDO laval esines **35maffia** ja Coolbeti laval **Anne Veski**. Melomaan pidi valima, kas kuulata **Karin Nahkuri** DJ-setti või **Erich Kriegeri** *live*’i, mis kattusid ajaliselt. Kuskil festivalilal oli ka EKRE telk, papist välja lõigatud **Mart Helme** ja täitsa päris **Kersti Kracht**. Viimane kirjutas Uutes Uudistes, et festivalil viibinud noori huvitab poliitika küll, põhiliselt viidugi moslemite sissearanne ja „pagulaste terror“. Pole see noorus hukas midagi, meie omariikluse ja rahvusliku kultuuri nurgakivi seisab vankumatult omal kohal maailmas möllavate tormide kiuste. Kui võtta võrdlusmomendiks **Mai-miku** 2004. aasta film „Vali kord“, on Õllesummer jäänud Õllesummeriks, Iraak asendunud Iraaniga.

Kuhu sina sel suvel lähed, Müürilehe lugeja?

Vaatame esmalt üle meie alternatiivmuusikafestivalid. Pean silmas sellist festivali, mida saab kutsuda Tallinna kultuuriinimeste komandeeringuks. Kus sõna „alternatiiv“ annab korraldajale vabaduse kutsuda kohale ükskõik keda. Tavaliselt on nendeks käputäis kohalikke *live*-artiste, mõni B-kategooria välisesineja ja otse loomulikult ka pealinna diskorite bande. Seesuguseid festivale toimub Eestis sel aastal suisa viis: Tartu Punch, Kikumu, Saund, Võnge ja Station Narva.

Tegelikult on kõigil ägedad programmid. Tartu Punch läks muidugi kogu oma promoga **Viagra Boysi** ja **HU?** peale välja, aga olgem ausad, mega peasinejate kombinatsioon. Ja siis kohalik *support*, klassikalised tegelased: **Mihkel Kuusk, EIK, SADU, Holy Motors, Night Tapes**. Viimased kaks esinevad kõigest nädal hiljem Kikumum festivalil, mis on oma välisesinejate ja kohalike artistide valiku poolest pisut alternatiivsem, aga mitte päris *underground*.

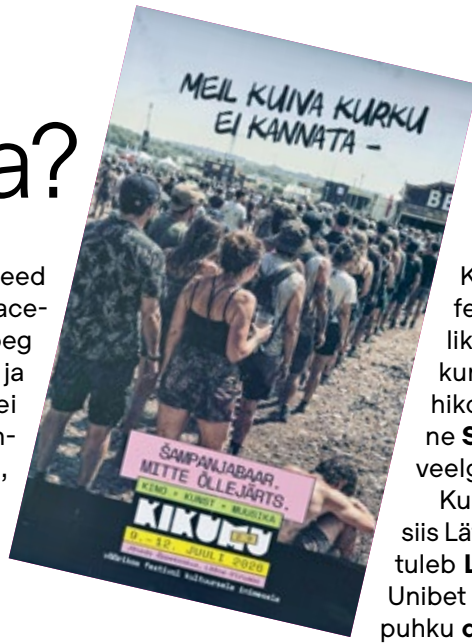

Kikumum puhul ei saa muidugi üle ega ümber tõsiasjast, et nende muidu igati viisaka promomaterjali sekka on sisenenud plakatid, mis näevad

välja kentsakad. Natuke nagu need videod, mida kellegi vanaema Facebookis jagab, kus väike kassipoeg päästab põlevast majast imiku ja viib ta haiglasse. Päris hästi ei saa aru, kas see kahel jalal kõndiv kassipoeg, kes, kiiver peas, põlevasse majja tormab, on ikka päris. Sama kehtib ka plakatite kohta, millel on kujutatud mingil festivalil olevaid välpeldikuid ja baarijärjekorda.

Programm on kõigest hoolimata tore ja sealt leiab nii **Tõnis Mäe** kui ka **Llorolyni** ja **Mai. Nestori** ja **Saaremetša** ees muidugi müts maha, et nad lisaks Kikumule ka Saundi ajavad. Seda küll, Saund on see aasta päris mahaka programmiga hakkama saanud. Fookuses on kohalikud noored alternatiivmuusikas: 35maffia, tasakaaluliikuriga **Raul**, Stonehenge’ist skisovisukaid tegev **Norman Orro** ja kodumaise **Mac DeMarco** vaibiga **Karameel**. Kindlasti on kohal ka **Chuck Norrisest** inspiratsiooni saanud korralavuur, kes rahulikult magavaid inimesi Leigeri kombel telgist välja kangutab ja pisut nahutab. Seegi on traditsioon, mida hoida.

Võnge toimub ka sel aastal koos Tõrva Tule-Päevadega. Seal astuvad teiste seas üles SADU ja EIK, aga ka äsja debüütlaadiga päevavalgele tulnud folkartist **Simone Minn** ja Järvamaa elektroonikalegend **Kaido Kirikmäe**. Ja suve lõpus, sügise alguses toimuval Station Narval astuvad teiste seas üles juba mainitud EIK, SADU, Mihkel

Kuusk, aga lisaks selle suve festivalide raudvarale ka kohalike produtsentide vaieldamatu kuningas **boipepperoni** ja Mehikosse tuurile minev legendaarne **Skoon**. Ja muidugi neist ehk veelgi legendaarsem **Propeller**.

Kui küsida välisesinejate kohta, siis Lätti läheb küll **Pitbull**, aga meile tuleb **Lenny Kravitz!** Juba 20. juulil Unibet Arenal. Külalisesinejaks sedapuhku **de’wayne**. *Gen Z* esindajatele väike *trivia*-küsimus, see vanemad teavad raudselt: kes Kravitzit aastal 2008 lauluväljakul soovendas? **Spiritualized**. Täiesti sürr ju.

The Cure tuleb muidugi ka. See on tegelikult päris huvitav fenomen, ootan juba huviga, kuidas eestlased end 9. augustil ülal peavad, mida nad tegema hakkavad. Kui võtta ette 80ndate ja 90ndate UK emotsejate värk, siis on ju tihti raske öelda, kas see on mõeldud klappidest kuulamiseks ja voodis nutmiseks või staadionil eufooriliselt möllamiseks. Kindlasti on The Cure olemuselt ilusti mõlema kategooria esindaja, ent kuidas reageerib Eesti publik? Mina ootan igal juhul pisaratemeres tantsimist.

Siin on mõned muusikatoimetaja soovitusused suviste ürituste kohta, mis võisid radari alt läbi lennata.

Rääbise Sõprade Festival Kasepääll! Kindel minek, viie euri eest saab kuulata **Dagõ**t või **Avinurme puhkpilliorkestrit** ja osaleda Peipsi kalade õpitöas „Maitse palju jaksad“, kus oma teadmisi ja oskusi jagavad parimad tippkokad *ever*. Ja päeva juhib **Gaute Kivistik**. Kui küsimuse all on *bang for the buck*, siis siin on etalon.

Kuna tunnen Müürilehe lugejaskonna vastu piisavalt suurt austust, siis ma ei hakka eraldi välja tooma, et Viljandi folk toimub ka sel aastal. Loode-tavasti kõigil on pastlad juba üles otsitud ja maks valmis pandud. Aga Viljandi Suvepeol 2026 esinevad **Synne Valtri**, **Tanel Padar**, **Hunt**, **Laura** ja kõigi jupikate kuningas **Macky Gee**. Nüüd teate.

Üks kõige kõvema programmiga festival sel suvel (muusikatoimetaja täiesti objektivne hinnang) on ViruFest, mis toimub 30. augustil (kaevurite päeval) Jõhvis. Seal võib näha Enefiti ja VKG jalgpalli-võistkondade sõpruskohtumist ning üles astuvad **2 Quick Start** ja **Dawhy Not**. Nende esinemiste vahepeal tunnustatakse traditsioonilise saapaviskevõistluse võitjaid. Öhtut juhib **Artjom Savitski!** Üritus on täiesti tasuta ning seda korraldavad Enefit ja VKG.

Teine väga tugev favoriit on Võru Lastefestival, mille peaalal on esinejateks ansamblid **Lolala** ja **Traffic**. Noortealal on aga põgenemistuba, *chill*-ala hiidlaumängudega, kriidijoonistamine, rodeohärg, käruralli, köievedu, arbuusisöömisvõistlus. Ja *holi* stiilis värvipidu, mille peasinejaks on **tribupasta**. Jah, lugesid õigesti, VÄRVIPIIDU! Võru Lastefestivali korraldaja on muidugi välja toonud, et triibupasta lauludes sisalduva lüürika eest nad ei vastuta.

Järvamaal seevastu toimub Paide Noortebändide Festival, kus osaleb kuni 15 bändi ning peasinejaks on **Põhja-Tallinn**. Türi perefestivalilt leiab külastaja aga **Stig Räst**a, **An-Marleni** ja **krispoisi**. Lisaks nendele on programmis välja toodud Lotte ja Jaak, Gabby ja Lepatriinu ning kantritantsu töötuba. Vahupidu ka.

Kui tulla tõsisema melomaania juurde, siis Narvas saab 15.08. kuulata **Philip Glassi** loomingut, Lennusadamas 29.08. ERSO esituses **Brian Enot**. Müürilehe muusikatoimetaja ootamatu *collab*’i auhinna pälvivad sel aastal aga **Maria Faust** ja **Gregor Kulla**. Ma ei pea silmas seda, et need kaks esinevad koos, see pole sugugi ootamatu. Pigem seda, et 2. augustil toimub Fausti soolokontsert „Ööliblikas“, mida soojendab Kulla oma barokkoboee ja talle iseloomuliku performatiivsusega, seda kõike ööklubis D3. Ööklubientusiastidele pakub kindlasti pinget ka 17. juulil Pärnus toimuv Disco Tallinn X Must Mesi, kus saab teiste seas kuulata kultuuriminister **Heidy Purga** kureeritud biite.

Aga sporti peab ka tegema. 19.07. saab osaleda Õismäe Sõõrikujooksul. Kes juba kohe aru ei saa, siis rullige kaart lahti, vaadake Väike-Õismäed ja mõelge pisut, miks on tegu just „sõõrikujooksuga“. Kui lugejate seas on aga melomaanidest jooksjaid, siis tuleb osta praampilet. 29. augustil toimub Helsingis juba mitmendat korda Sandstorm Run. Tegu on sedapuhku legendaarse muusikavideo teemalise jooksuga, kus järgitakse „Sandstormi“ videos kujutatavat jooksutratsi ning läbitakse kõik videos nähtavad asukohad. Otse loomulikult on finišis **Darude** isiklikult, kes jooksu lõpetanud

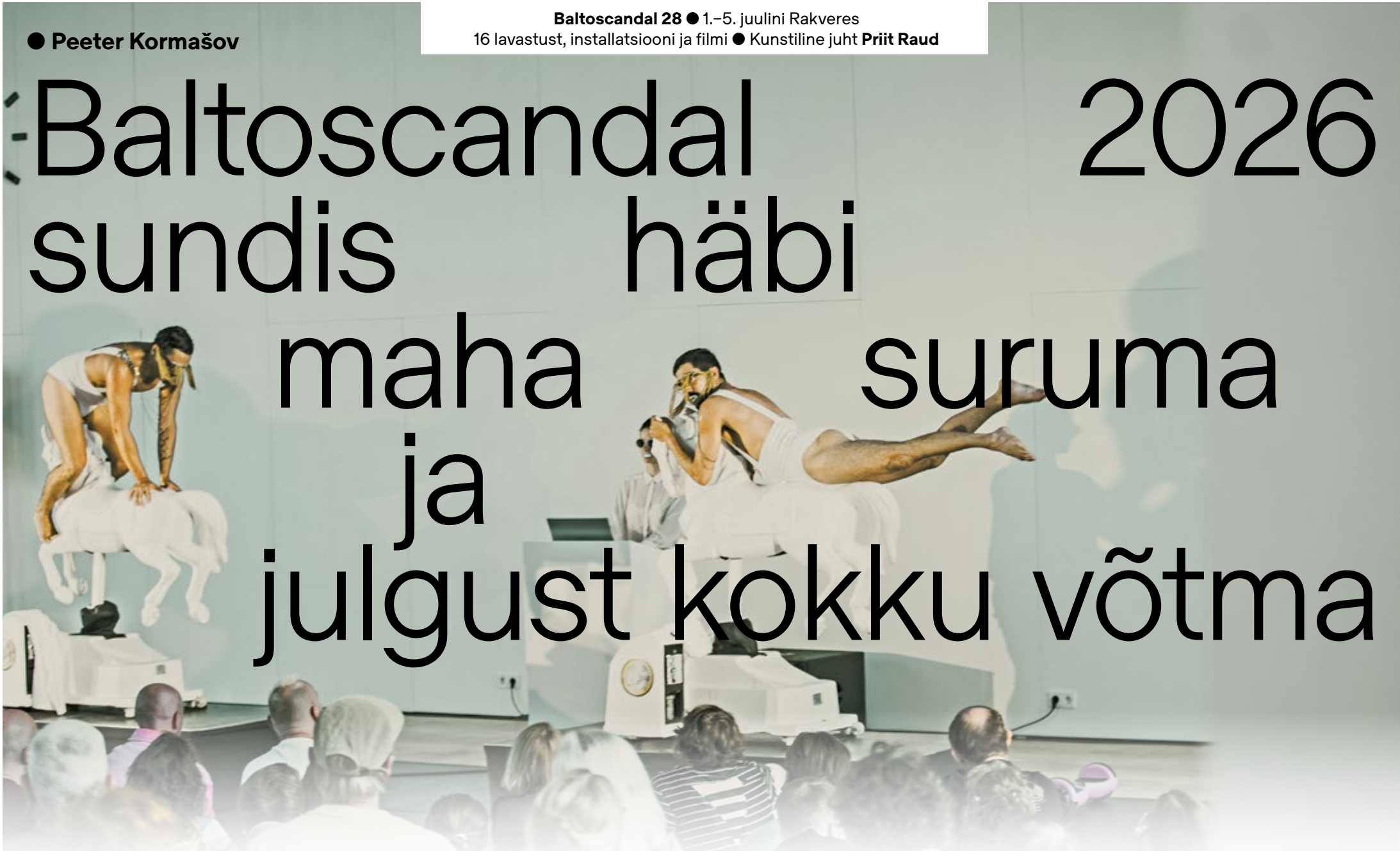
tervitas ja mussi mängib. Kiired prillid on semikohustuslikud.

Tartus tuleb ka jooksma hakata, et Shootersis veel viimast korda lallata. Nagu ütles tark mees, siis eestlastele meeldivad üle kõige avamispeod ja sulgemispeod. Shooters läheb lõplikult kinni 18.07., mussi laseb **Kalamees**. Kes sinna ei jõua, siis suvises Tartus toimub asju küll ja veel. 29. augustil annab festival KUS? võimaluse osaleda kell 21 Pirogovi pargis ühislaulmisel. Ja kui intrigeerib isamaaline värk, siis **Rolf Roosalu** kodumaiste ja eestikeelsete lauludega kontsertide minituur Võru-Tõstamaa-Tartu jõuab Jaani kirikusse 22. augustil.

Ja lõpetuseks... 20. augustil lubab **Terminaator** korraldada taas-iseisvusispäeva ja bändi 40. juubeli puhul „läbi aegade suurima Eesti artisti kontserdi Tallinna lauluväljakul.“ Ürituse pealkiri jääb ebaselgeks: kes Terminaator on läbi aegade suurim Eesti artist või on tegu suurima kontserdiga lauluväljakul, kus esineb Eesti artist. No elame-näeme, mõlemad variandid on veel võimalikud.

Maarjamaal on tuleval suvel üritusi küll ja veel! Minge ja nautige!

● Peeter Kormašov

Baltoscandal 28 ● 1.–5. juulini Rakveres
16 lavastust, installatsiooni ja filmi ● Kunstiline juht Priit Raud

Baltoscandal 2026 sundis häbi maha suruma ja julgust kokku võtma

Traditsiooniline juuli alguse teatripidu Rakveres jääb seekord meelde pisarateni naermise, publiku ülekavaldamise ja tugeva muusikalise poolega.

Kõige magusamal ajal, juuli esimesel nädalal toimuv Baltoscandal'i etenduskunstide festival sattus sel aastal Valga Hot Shortsi ja Tartu Punchiga samale nädalavahetusele. Konkureerivad üritused ei tundunud Baltoka külastatavusele mõju avaldavat, samuti polnud kurb keset suvepäeva teatrisaali varjuda, sest üle Rakvere käisid korrapärased vihmahood. Näha sai oksendamist, karussellihoobustel ratsutavaid meelaid mehi, laulda nilbeid ballaade, osaleda klouni juhitud spiritualistlikul seansil ja – iga teatrikülastaja suurim hirm – etendusel, kus polnudki näitlejaid. Loomulikult ei puudunud väikerahva eneseteadvust paisutanud Roheneemesaarte-Argentina jalkamatši ühisvaatamine.

Nagu vaimsesse retriiti saabudes, nii kulub ka festivalikülastajal esimene päev sisseelamiseks ja argimurede maharaputamiseks. Minu jaoks kulges Baltoscandal tõusvas joones, aga nagu elus ikka, avastasin kaaskülastajatega vesteldes, et neil oli mitmest tükist hoopis teistsugune arvamus. Mu esimene etendus oli **Milo Rau** „La Lettre“ Rakvere Teatri suures saalis. Auhinnatud lavastaja (Rau on poliitilise teatri meister ja Wiener Festwocheni juht) seekordne teos minus paraku katarsist ei tekitanud. **Anton Tšehhovi**, „Kajaka“, **Jeanne d'Arci** ja näitlejate endi elude lavadel üheks sidumine kukkus välja täpselt nii ühildamatult, nagu see kõlab, kuigi noort **Juhan Ulfaki** meenutava **Arne de Tremerie** ja **Olga Mouaki** Rakvere-teemalised naljad ning nende tegelaskujud olid iseenesest sümpaatsed.

Ka järgmine tükk, **Eisa Jocsoni** ja **Venuri Perera** „Magic Maids“ ei realiseerinud minu arvates oma täit potentsiaali. Luudade ja muude pühkimisvahendite kasutamisele üles ehitatud koreograafia oli mänguline, samas jubedad lood koduajaliste väärkohtlemisest ja isegi tapmisest olid esitatud stampahendustena. Jocson on pärit Filipiinidelt ja Perera Sri Lankalt, riikidest, mis on tuntud koduabiliste eksportimise poolest. Paraku ei töötanud faktide etteladumine nii hästi kui lõbusam nõia-

kunsti ja koristamist põimiv tants. Meenus kunagi Narvas Vabaduse teatrifestivalil nähtud **Catinea Drăgănescu** „Rovegan“, mis ühendas „Hundi ja seitsme kitsetalle“ muinasjutu rumeenia koduabiliste lugudega Itaalias ning jäi samuti pealis-kaudseks.

AVALDAS MULJET

Päeva ja minu jaoks üldse festivali naelaks kujunes **Courtney May Robertsoni** „Hunter – Off Record!!!“. Robertson viis vaataja algul tekno-klubisse, siis koopasse ja lõpuks kirikusse. Visuaalselt vaatemänguline teos lõi mulje liikuvast maailmast, sellisest **Caravaggio** stiilis, kus valgusvihk peatub ainult peamisel, ülejäänud jääb pimeduse ja fantaasia valda. Robertson uurib naistevaenulikkust õudusfilmis, pornograafias ja melodraamas, köi-kudes poeesia ja groteski, huumori ja õõva vahel. Nukust teisik, kelle kätt etendaja alguses lämbumiseni endale kurku topib ja keda ta hiljem peadpidi publiku kohal lae all keerutab, tekitab dissonantsi reaalsuse ja kujuteldava vahel. Etenduse lõpus viib alasti etendaja publiku transsi nagu mõnes iidises templiriituses, mille reeglid olene unustanud, aga mis on meile alateadlikult tuttavad. Seda kõike saadab **Puck Schoti** („Acidic Male'i“) särisev industriaalne noise.

Reedel vaatasin festivali mitu korda väisanud bulgaaria multitalendist **Ivo Dimchevist** tehtud dokumentaali „In Hell With Ivo“. Tema kaasmaalasest režissööril **Kristina Nikoloval** on läinud korda pääseda ekstravagantse muusiku, etendaja ja kväärkunstniku naha alla, kuigi filmi alguses teatab

Ivo talle omase värvikusega, et pole nõus intervjuud bulgaaria keeles andma. Näeme Dimchevi New Yorgi ja Los Angelese tänavatel kõlarit tassimas ning koroonapiirangute ajal inimeste kodudes kontserte andmas. Muidugi on kõik tema sarmist, huumori ja provotseerimise piiril balansseerivast suhtlusstiilist lummatud. Samas ei võta kunstnik ka iseennast liiga tõsiselt. (Parafraseerin: „Kogu muusika on pretensioonikas pask, **Rahmaninov** ja **Vivaldi**, samuti minu oma.“)

Filmis paljastub Dimchevi kurbuse põhjus – ta on aastaid HIV-positiivne olnud ning muusika kirjutamine andis talle põhjuse edasi elada. Hitid „Vodka“, „Clit in the sky“, „Slut“ jt paroodialood ning ballaadid on lohutuseks teistele, aga ka talle endale. Kõige liigutavamad on stseenid etendaja kodulinnas Sofias, kus ta oma vanematelt nutikate küsimustega („Kas Trumpiga taevast või Jeesusega põrgust?“) ometi natuke rohkem tõde välja pressib. Ivo sõnul peksis isa teda lapsena, mida isa aga eitab, samuti pole vanemad kunagi tema homoseksuaalsust toetanud. End silmnähtavalt ebamugavalt tundes vastavad nad otsestele küsimustele mõneti üllatavalt, mis näitab, kui palju asju nad endas maha suruvad.

JALGPALLIMATŠ KUI TEATER

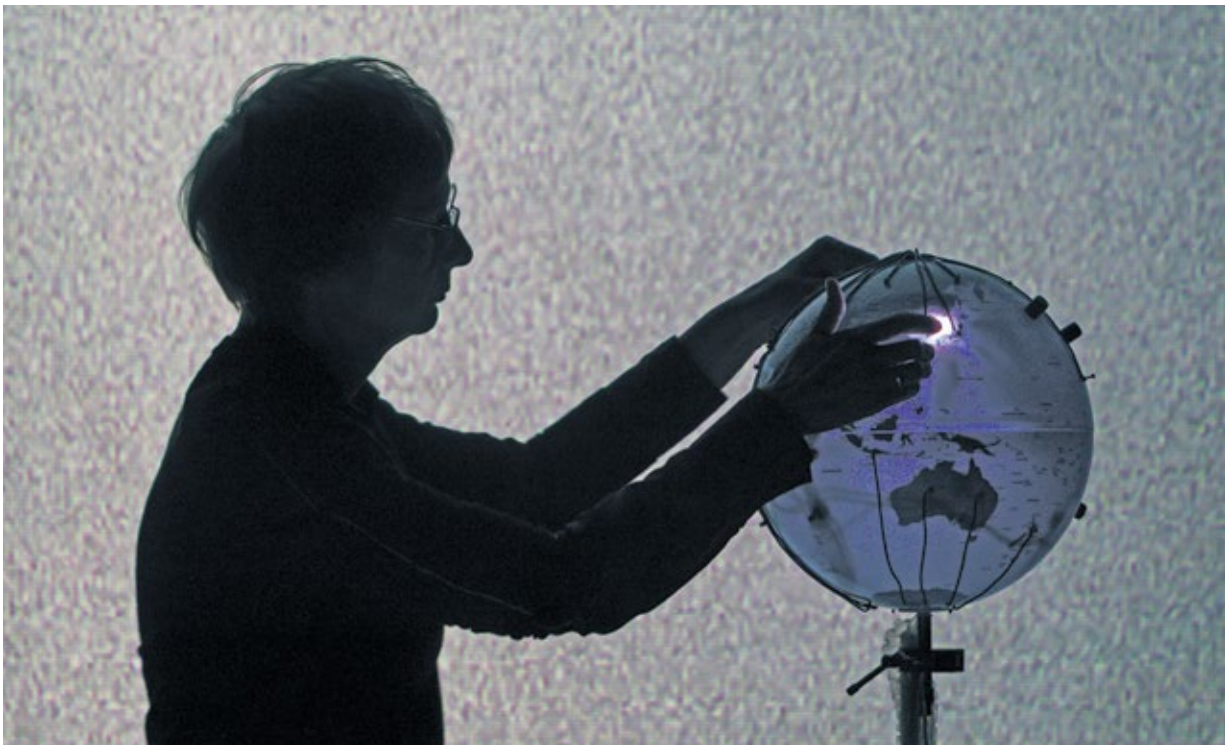
Kolm lavastust polnud pelgalt ehitatud üles publiku osaluse toel, vaid rajasidki kogu tegevuse sellele. Võib-olla kõige šokeerivam ja ootamatum asi järgmiseks festivaliks olekski lavastus, kus publikut ei kaasata ja nad peavad terve aja neljanda seina taga passima nagu tukunuiad! **Liis Varese**

▲ Jonas&Landeri tükis „Coin Operated“ esitasid antiikjumalad valgetel karussellihoobudel muusikalisi ja akrobaatilisi etteasteid. Foto: Gabriela Järvet

► Courtney May Robertson tõi lavale nukust teisluku, keda ta kohtles üsna hooletult, tekitades vaatajas dissonantsi reaalsuse ja kujuteldava vahel. Foto: Gabriela Järvet

▲ Julia Masli käis uusi ohvreid otsides ja kellukest tiilistades ringi, mõjudes nagu nõid, kes pendeldab hea ja kurja vahel. Foto: Gabriela Järvet

▲ Amelle Duchowi mantlis siluett väiksema ekraani taustal helendavat gloobust kruttimas jääb igal juhul meelde. Foto: Kalev Lilleorg

ja **Taavet Janseni** lavastuses „Ma olen pannud segast“ – etenduse algul etteloetav **Juhan Viidingu** luuletus annab võtme teose mõistmiseks – kõnnib vaataja liitreaalsuses, kohtudes poeetiliste kujundite ja sõnadega, mida saab ruumis oma käe järgi sättida. See on kunstnikeduo kolmas projekt sel teemal ja minu jaoks esimene kord seda kogeda. Huvitav on näha, kuhu nad selle praktika edasi viivad.

Mitme külastaja lemmikuks kujunes **orange-cosong & guests** „Is-Land Bar“, mille käigus eri riikidest pärit võõrustajad serveerisid väikestele 3–5-liikmelistele seltskondadele kokteile, etendasid midagi ning laskusid hiljem usalduslikku vestlusse, nagu need baaris tekivad. Minu laudkonda võõrustanud Hamburgis elav muusik **Tam Thi Pham** mängis *đàn bầu*'d, „ühekeelelist tsitterit“, samal ajal nautisime jookke ning pidime aeg-ajalt nupule vajutama, kui arvasime, et taas on kaks minutit möödunud. Kuna olime päeva viimased külalised, jäime kauemaks istuma ning ta usaldas meile isikliku loo, karmi peredraama oma kodumaalt Vietnamist.

Sarnasest ideest – iga uus lavastus on just-kui kiirustamine, teeme aeglaselt ja oleme hetkes – lähtus belglaste **Ontroerend Goedi** „Handle with Care“, kus publik jäi kastiga üksikeset tuba ning etendus algas siis, kui esimene julge selle lahti tegi. Kuulsin, et esimene etendus oli ebaõnnestunud ja olnud

üks suur „kuus minutit segadust“ (üks stseenidest, kus kõik esitavad midagi samal ajal), aga meie omal hakkasid asjad algusest peale jooksma. Pidevalt leidis keegi hakkaja, kes järgmise ülesande enda peale võttis, olgu selleks teiste ees pereliikmele helistamine või igalt publikuliikmelt nende lemmikjoogi küsimine. Tavapärast kaasamispaanikat sellise tüki puhul ei teki, sest kõik on samas jamas koos. Küll aga pole kindel, et ilma etendaja või lavastaja kindla käeta kõik stseenid läbi mängitud saavad, sest tekkis kahtlus, et meil jäid mõned vahele.

Amelie Duchowi etteaste „Logos Mater“ tõi saali lisaks teatrisõpradele tekno- ja tumemuusikafännid. Saksa eksperimentaal-kunstnik demonstreeris osavust tunniajase heli- ja valgus-performance'i kestel, mille käigus ta kasutas talle tööks annetatud inimehäälil, luues neist polüfoonilise vaatemängu. Päris kosutav oli festivalist juba üsna väsinuna seda vaadata, kadu-

des ära nende vahelduvate tähenduseta sõnade ja helide sisse, millest ometi tekkis mõtteline tervik. Sain Baltokalt ka võimsamaid kogemusi, kuna selline esteetika on mulle tuttav, aga Duchowi mantlis siluett väiksema ekraani taustal helendavat gloobust kruttimas jääb igal juhul meelde.

Laupäev algas jalgpallimatšiga küünikutega ja romantikutega vahel. Öine Roheneemesaarte-Argentina mäng oli mind niimoodi üles kütnud, et võtsin lõpuks julguse kokku ja panin erinevalt eelmistest Baltoscandalitest oma nime kirja. Ei jäänud üle muud kui vedada ennast kohale ja küünikutega ridades palli taguda, sest romantikuid oli end rohkem üles andnud. Mängust kujunes osalejate ja publiku jaoks sama suur elamus kui teatrikunstistki. Võitlust jätkus mõlema värava alla, olid VAR, sisse arvestatud joogipaus jt uuendused. Näha sai värava tähistamist oksendades või palja peega kukerpallitades ning loomulikult ei jäänud tulemata ei vihmase libisemine, dramaatilised viimase hetke klairimised ega ka lisaaeg ja penaltid, mille järel juba traditsiooniliselt krooniti napilt võitjaks küünikud.

NALJA PEAB SAAMA

Argentina režissööri **Lola Ariase** „Reas“ näitas vahelduseks täiesti teistsugust reaalsust – Buenos Aïrese naisvange, kes etendasid uuesti oma elusid. Transinimesed, *cis*'id, lesbid, igaüks kogenud peksmist, vägistamist või olnud lihtsalt vaele ajal vales kohas, esitasid muusikali ja astusid lavale bändiga, mis pani taas mõtlema, kui ära eestlased vahepeal unustavad, et elu saaks olla kordi kohutavam. **Jonas&Landeri** „Coin Operated“ jätkas optimistlikul lainel, keerates vindi ikka korralikult üle. Kaks tasakaaluliikurit vuravat (homo)erootilist (fašistlikku?) antiikjumalat karjatasid publiku saali ning asusid valgetel karussellihoobudel kapates esitama muusikalisi ja akrobaatilisi etteasteid. Aeg-ajalt tardusid nad veidrates poosides, kui hobuste töötükkel täis sai ja keegi publikust pidi uue euromündi sissestama. Kindel soovitus konservatiividele!

Samamoodi lihtsate võtetega keeras rahva ümber sõrme Eestist pärit kloun **Julia Masli**. Spiritualistlikul seansil „ha ha ha ha ha ha ha“ polnud keegi kaitstud, kui Masli kaasaskantava jalaproteesi mõne publikuliikme suunas sirutas ja küsis: „Problee-eem?“ Vastavalt sellele, mida keegi vastas, sai ta ülesandeid – duši võtmisest (kurjad vaimud välja!) laval magamise või kellegi istumise alt ära võetud ja katki pektud tooli kokkulappimiseni. Tundus, et eelnevaid kokkuleppeid polnud, kuigi mitmele jäi kahtlus, et esimesena lavale krabatud assistent oli palgatud. Või oli ta lihtsalt osav? Masli käis aina uusi ohvreid otsides ja kellukest tiilistades ringi, mõjudes tõepoolest nagu nõid, kes pendeldab hea ja kurja vahel. Ta sidus inimeste probleeme – häbelikkus, mängurongide igatsemine, ülemõtlemine, liiga kallid maasikad jne – kordumatuks ja pisarateni naljakaks tervikuks.

Tegelikult iidne laadakomejant, aga osavalt tehud ja just midagi sellist enamik publikust soovibki. Masli talent avaldus empaatias, oskuses käigu pealt reageerida ja siduda uus nali eelmisega, nagu seda teevad head koomikud. Aplausi sai ta paljudelt püstijalu ning inimesed käisid teda pärast teatrikohvikus tänamas. Festivali lõpetas Ivo Dimchevi kontsert, kus laulja õpetas publikule loo „Masturbate“ sõnu ning eestikeelsete genitaalnimetustega **Mozarti** Öökuninganna aariat. Dimchevi repertuaaris varieerusid osavalt nilbed naljalood, ballaadid ja kiired bulgaaria laulud. Rahvas oli muidugi ekstaasis, juubeldas ja tantsis kaasa, kuni laulja pidi lennukile minema (keegi ei tea, kas see oli ka tõsi).

Päris kindlasti oli üks selle aasta festivali märksõnadest huumor, mis on selles jube tõsiseks ja tumedaks kiskunud maailmas hädavajalik ravim. Samuti internetikultuurist pärit kõigi ja kõige segamine, mis samas rõõmustavalt kohtub klassikaliste teemadega, nagu Tšehhov, nõiad, palagan, jumal või tragöödia. Endiselt on tegu ühe mu lemmikfestivaliga ning olen tänuiluk, et Eestis on olemas selline üritus, mis paneb teistmoodi mõtlema ja nägema maailma rohkemates värvitoonides kui kaks. Jalad on jalkast siiani valusad ja vist peab ikka jäävanne tegema, nagu **Cristiano Ronaldo** neljakümne ringis jalgpalluritele soovitas.

● Kirjutas ja pildistas **Joosep Ehasalu**

Nutisõitlase pihtimus

Kuidas pääseda skrollimisest? Mis näitab tagasiteed reaalsusesse? Lõpuks on meil vastused.

Nutisõltuvus on äraeierdatud teema. Kõik räägivad sellest, kuid on jõuetud probleemi suhtes midagi ette võtma või enda käitumist muutma – mina kaasa arvatud. Kõik nipid, trikid ja lahendused näivad ajutised, sest mingil põhjusel (või isegi vabandusel) on taas mõnd rakendust vaja, mis tirib su ikka ja jälle tagasi maatriksisse. Olgu selleks töökoha Slack, joonlauaäpp või telo taskulamp, millega keldrist moosipurke otsida. See seadeldis on nii pagana kasulikuks tehtud, et vahel tundub ainus viis kimbatuses vabanemiseks see jökke visata.

Aga oota! Võib-olla ei ole vaja midagi nii drastilist teha. Usun, et olen lõpuks jõudnud lahenduseni, kuidas enda nutisõltuvus lõplikult seljatada, kusjuures selle meetodiga võid oma nutiseadme alles jätta. Aga enne kui selleni jõuan, tahan rääkida oma kalorivaese loo.

Eelmise aasta lõpus juhtus minuga midagi traagilist. Imelabidas käes, kaevasin ma, nagu ikka, sihtult interneti sopas. Lülitasin aega, täites oma n-ö digitaalse teorendi kvooti. Tavaliselt annab keha endast märku ning mul hakkab infoküllusest kas füüsiliselt paha või käivitub seesmine *daemon*, kaitsehääl, kes käsib kas jalutama minna või utsitab lõpuks oma eluga midagi tarka peale hakkama. Aga seekord oli täielik vaikus. Olin jõudnud faasi, kus mul oli oma digitaalsetest harjumustest täiesti ükskõik. Samuti ei tahtnud ma kuulda midagi digitaalsetest joogast, veebi-*welness*-ist ega nutipaastust. Ei mingit vastupanu, ei mingit takistust. Olin vaid mina ja mu siledal klaasil liuglev näpp, millega oleks võinud uisutada kasvõi maailma lõppu. Ma olin peaaegu et alla andnud. Kogusin kokku oma viimased tahtejõuvarud ja asusin asja analüüsima, et midagi muuta.

VARANE PATTULANGEMINE

Juba kuskil 8-aastase poisina mängisin sugulaste juures südaõõni piraaditud „Leisure Suit Larry 7: Love for Saili“. Mängust ettekujutuse andmiseks olgu öeldud, et sealseks kursoriks oli kondoom. Kas olin ammu enne nutijastut hukule määratud? Ei saa väita, et ma poleks varem midagi muuta proovinud. Olen küll ja korduvalt. Näiteks seitse aastat tagasi kustutasin oma Facebooki konto. See oli radikaalne ning isegi ebaratsionaalne otsus, mis sündis Pärnu bussijaamas Tihemetsa bussi oodates.

Toona kuulasin spirituaalset gurut, kes muuhulgas suutis telefoni teel oma naisklindleses orgasmes esile kutsuda, nende tsakraid avada. Jah, see oli ülimalt kahtlane, aga midagi selles **Chris Bale'i** – jep, see oli tema nimi – jutus mõjus veenvalt. Lühidalt oli ta sõnum, et sa raiskad oma eluenergiat, ja Facebook saigi kustutatud. Algas mu digitaalne pimeajastu. Kontota olek jõudis kesta vaid paar aastat, kui juba tekkis vajadus Marketplace'i kasutada, tõenäoliselt oli põhjuseks soov osta või müüa mõni sangpomm. Öeldakse ju – terves kehas terve vaim. Ka sangpommil oli tegelikult vaimu virguta-

mise ja enesedistsiplineerimise koha pealt täita äärmiselt oluline roll. Või nii ma vähemalt uskusin. „Simple & Sinister“ – nii oli kava nimi. Alles nüüd, mõned aastad hiljem mõistsin, et äkki oli seegi lihtlabane murdumine. Enesepettus. Ma oleks võinud sama hästi osta ee-d kasutada.

Kui mitu korda olin neelanud sinist tabletti? Sadu? Ei-ei, mitte see bänd. Tuhandeid? Üks vähe-seid asju, mis mind mu rännakul nutivabaduse puisteetele aitas, ja siiaamaani aitab, oli ScreenZen, millega saab äppidele ajaliselt piiranguid panna. Ent see pole veel see päris lahendus, selleni me alles jõuame.

ScreenZeni toel kasutan Instagrami vaid kolm korda päevas, enne Insta avamist pean lihtsalt 30 sekundit ootama. Äpp palub mul teha selle aja jooksul sisse-välja hingamist, kusjuures kohe, kui telefoni kinni paned või *tab'i* vahetad, pead alustama algusest – Instagrami avamine muutub omamoodi zen-praktikaks, nii õõvastavalt kui see ka ei kõla. Mõnikord ma ei viitsi hingamisega jännata ja leian 30 sekundiks asendustegevuse. Näiteks segan mett tee sisse, eemaldan määrdunud padjapüüri või jalutan külmkapini, määrin leivakäärule klotsi võid ja pistan selle pintslistse. Pärast kolmandat avamiskorda lukustub Instagrami pildipalee ülejäänud päevaks. ScreenZeni piirangute muutmiseks peab ootama suisa 60 sekundit, enamasti muutun aga selle aja jooksul liiga kärsituks, mis tähendab, et need jäävadki jõusse.

Olen püüdnud asendada hommikust telefonis passimist raamatulugemisega. Ei ole õnnestunud. Olen püüdnud kiusatustest vabanemiseks eri meetoditel mediteerida, teinud tööd paheliste *samskara*-tega (*vaimsete jälgedega* – toim.), kusjuures, taimer või mediteerimisäpp on ju samuti telefonis. Mediteerimisjärgsel hetkel ei suuda ma tihti kiisatusele vastu panna ja juba põrnitsen Redditit, kus keegi saja viiekümnenadat korda mõne elulise teema üle pead vaeab – nt kuidas olla enesekindel. Tahaks teada küll. Muidugi klikin selle teema peale, saades absoluutselt null uut teadmist. Ka mediteerimine pole seega suutnud mu telefoni-kasutust vähendada, nutijõud on olnud tugevam. Olen kaalunud ka nuppudega telefoni, aga kuna mul on nii palju nõudmisi lisafunktsioonidele (nt WhatsApp ja Messenger), hakkas see vaimusilmas meenutama üha rohkem halba nutitelefoni. Ent siis jõudis minuni see.

LOODETUD PÄÄSETEE

Ideaalse telefoni lukustuskarbi leidmine ei olnud sugugi nii lihtne, kui võinuks arvata. Sellele eelnes põhjalik uurimistöö. Võrdlesin erinevaid kastikesi ja nende funktsioone ning avastasin, et kõige paremaid brände isegi ei saadeta Euroopasse. Iseäranis Eestis oli tajuda lukustuskarpide pöuda – tarneajad olid pikad ning valik kesine. Lõpuks tellisin endale Saksa Amazonist iDiskki. Mulle meel-

dis, et see on telefonisuurune ning seega lihtsalt kaasaskantav. Mõned kasutajad küll hoiatasid, et iDiskk mõjub hapralt ja plastiliselt, kuid vaatamata sellele vajutasin päästikule. Aega oli kulunud juba liiga palju.

Paar päeva hiljem saabuski töötatud karp. Valge, habras ja plastiline, nagu amazonlased olid hoiatanud. Tegin kohe testiõhtu, panin telefoni mõneks tunniks lukku ning püüdsin „Ulyssesst“ lugeda, heites vahel vargsi pilgu karbikesele. Pärast kaht tundi (ja kaht lehekülge) laegas anaves. Karp sai küll oma tööga hakkama, aga selle aura polnud päris õige ja puudu jäi ka usaldusväärsusest. Tagatipuks oli see äärmiselt kole ning sinna olid disainitud suured augud, et kõnedeale vastata. Mina aga soovisin telefoni oma teadvusest täielikult eemaldada.

Umbes samal ajal kuulsin kellestki, kes hoidis lukustuskarbis kanepivarusid, et oma tarbimist vähendada. Juba samal päeval olevat ta karbi pooleks kiskunud. Enda karpi vaadates mõistsin, et äkkräevuhoole see kindlasti vastu ei peaks. Pettumuse kibe maik suus, otsustasin karbi peale seda ainsamat kasutuskorda tagasi saata, kuhugi kõledasse elutusse Amazoni lattu Horn-Bad Meinbergis. Järgnes kaks nädalat juurlemist. Vabadel hetkedel, nii tööl kui ka kemmergus, rullisin Saksa Amazonis edasi. No ei suutnud ära otsustada. Nüüd vähemalt olid mul tekkinud karbile eelistused. Teadsin, et see peab olema tugev ja vastupidav. Nagu Haaland. Disaingi võiks olla enam-vähem kena, aknalaual hea välja näha. Nii jõudsin Vaydeerini. Tellisin kohe kaks tükki, nii endale kui ka elukaaslasemale. Vaydeer on täitsa kena. Must karbike, sinna tuleb sisestada kaks AA-patareid. Taimeri võib sättida lausa 365 päeva peale, aga päris aastaks ma telefoni veel lukustada ei mallanud.

Karbis leidis kirjake kelleltki, kes nimetab end Vaydeeri loojaks. Seal on ka tema pilt, kuskil mäenõlval, matkariietes, nagu habetunud. Vaba! Geneerilises kirjakeses tänab ta karbi ostjat, väites, et ta on maailmarändur ja väiketootja, kes soovib inimestega karbi kaudu oma vabadustunnetust jagada. Midagi sellist. Ent ei ole vaja olla detektiiv, et mõista, et nii pilt kui ka tekst olid AI loodud. Tema silmad olid veidralt kõõrdi ning tootmise juured ulatusid, nagu ikka, Shenzheni. Kokku on mul karp olnud ligi neli kuud ja ma pean ütlema, et see tõesti toimib. Nüüdseks olen kasutanud seda suurepärasest seadeldist juba umbes neli korda (kolimine tuli vahele ja tööasjad vajasis tegemist). Mõlemal karbil on peal kerge tolmukiht ning nad seisavad tühjana riulil. Ühte koguneb vaikselt ka juba igasugu teisi jubinaid – USB-pulgad, võtmehoidjad, kirjaklambrid ja helkurid, üksikud trukid, täringud jne. Ma olen kindel, et ükspäev see telefon sinna regulaarselt ka jõuab. Selleks pole ju vaja muud kui lihtsalt toimivat süsteemi ja veenivad põhjendusi, miks ta sinna panna. Seniks aga jääb mu karp lahti.

▲ Mõlemal mustal karbikesel on peal kerge tolmukiht ning nad seisavad tühjana riulil. Ent olen kindel, et ükspäev see telefon sinna regulaarselt ka jõuab.

Joosep Ehasalu soovib vaadata filmi „Sasha's Hell“.

Kuulas **Mark Alexander Ummelas**

Rezzett – Into The Boiling Darks

(Cav Empt, 2026)

Käisin hiljuti Rezzetti laivil. Kes neid veel päris nimepidi ei tunne, siis tegu on UK *post-club*-muusika duoga, mille üks pool elab juba pikemat aega Eestis. Nad mängisid kogu öö, aga suutsin neid kuulata heal juhul kaks tundi. Ühel hetkel sain lihtsalt aru, et ma pole võimeline nii palju head muusikat korraga vastu võtma. Läksin, naeratus näol, koju magama.

Nende viimane album on salvestatud nii Londonis kui ka Eestis, ent kõlapiildis pole kumbagi tunda. Tegu on millegi maavälisega. Rezzetti puhul panebki eelkõige imes-tama see, kuidas on võimalik olemuselt *lo-fi* helimaastik niivõrd täpselt paika kruttida, et see kõlab puhtamalt kui fetišlikult kristallsele *minimal techno*. Duo suurimateks nõrkusteks on aga nende stiil ja maitsekus, mis on nii-võrd oskuslikult välja kujundatud, et nüüdseks on raske midagi ootamatut teha. Nad ei murra end selle kassetiga kuidagi eelnevatest relisidest lahti, kuna juba varem on nende väljalasked olnud julged žanriülesed virrarrid. Ei

teagi, kuidas midagi sellist üldse kategoriseerida. *Lo-fi? Leftfield?* Rate Your Musicus on üldse kirjas *outsider house*, kuigi tegu pole sugugi *house*-i-värgiga. Ma ise ütleks, et see on abstraktnel *post-club*-i kaleidoskoop, mis oma väga spetsiifilise heliisteetikaga sämpleid, vokaale ja rütme üheks krutskiga kassetiks kokku sulatab.

Täiesti stiilipuhas analoogne elektrooniline muusika, mis on samaaegselt kõigest vanakooli elektroonikaga seonduvatest klišeedest sama kaugel kui Lusitaania teetigu valguskiirusest. Struktuuri pole, lähenemine on vaba ja kaootiline, rütm on alati originaalne. Isegi siis, kui kasutatakse viimased 400 aastat leierdatud standardiseeritud trummibreike, tehakse seda kavalalt, keel pöses, abstraktselt. Ma ei suuda seetõttu Rezzetti uut kassetti mõne teise elektroonilise albumiga võrrelda. Oma olekult sarnaneb see pigem 70ndate alguse retsi happierokiga, mille *in-your-face*-psühheedeelia on asendatud võõrandunud stimmimisega umbes Kopli korteris. *Cheeky stuff*.

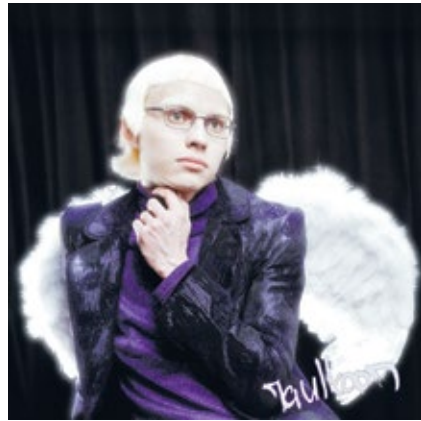

Kuulas **Kristjan Karron**

Kui Kalli Talonpoika uue albumi „Kuidas me saame üle vee?“ peakiri ning lüürika poleks eestikeelsed, võiks esmalt arvata, et tegemist on kuskilt Dischord Recordsi ilmatust reservist päevavalgele ilmunud *post-hardcore*-i kuldajastu albumiga. Ent keset suvekuumust välja antud Kalli Talonpoika sooloprojekti kuusteist lugu kõlavad nii sõnade kui ka produktsooni poolest niivõrd kodukootuna, et mõjuvad lausa ehmatavalt – kas Eestis tohib nõnda head kraami justkui niisama teha? Enesekindlus, mis albumi melodramaatilistest pooridest välja voolab, on lausa aukartust tekitav. Muidugi ei ole sellise albumi tegemine lihtsalt „stuudioosse-ning-päevaga-linti-paugutada“ ettevõtmine, kuid teost ühendav kõikehõlmav visioon tekitab tunde, nagu see kauamängiv oleks läbi mõne aegruumis oleva augu siia universumisse kukkunud ja täiuslikult maandunud.

Muusikaliselt on plaat selgelt võrreldav juba mainitud

Dischordi raskekaallastega – suur osa albumist võiks tunda end koduselt Embrace'i või Rites of Springi lau-lude panteonis. Kuid tegemist pole vaid pelga järeltu-ljaga ning siit leiab sugemeid ka muudest liikumistest. Närviline kitarritöö meenutab Treepeople'i stiilis altrokki, surmtoised vaiksed momendid Metro Luminali parimaid hetki, mõned *crescendo*-d isegi *black metal*-it. Otsus liikuda eestikeelsete tekstide peale annab albu-mile veelgi rohkem vahetut siirust, mis on sellises žanris ülioluline. Kogu kompott ei jää peatselt vanaks, kui seda ei-tea-mitmendat korda kodus arvutitoilil õõtsudes kuulata; jääb vaid ette kujutada, millise energiaga neid palasid laivis mängitakse. Kül-m ning antikommentslik produktsoon paneb veel rohkem tundma, et kuulad midagi erilist. Igatahes – ning mõtlen seda vaid täieliku komplimendina –, kui oleksin veel 14, siis Kalli bänd võiks tõesti olla minu elu.

Kuulas **Martin Merirand**

Raul – raulkoor

(2026)

Meie ilma on maandunud neonroosa *wolf cut*-iga ingli-laadne olend, vöö küljes tilbendamas Minecrafti-mõõk ja jalge all vurisemas *Zeitgeist*-i ununenud tasakaaluliikur. Üle põldude kajab: „Raul siin!“

Rauli inglilaul on julge – esmakordse kogeja võib ta oma jäiga ja käriseva tämbriga sootuks ära ehmata. Ümardatult on tegemist räpiga, mille kaasaegsele vormile omane kergekäelisus on viidud uude, emakeelsesse ekstreemsusesse. Kuulaja saab vaid nuputada, kas albumi väitel välja puristatud read on maksimaalse tabavuse nimel laboris sünteesitud või puusalt ühe võttega linti saadud. Temaatiliselt meenutavad Rauli sõnavõttud poja kombel pealinnas juppi teinud Jaan Tättet – ühe argi-päeva käigus ta mõnab, joob sõpradega õlut, mängib lõngakeradega ja elab elu, mida ta võrdleb nii Frutiger Aero unelma kui ka Mati Undi „Sügisballiga“.

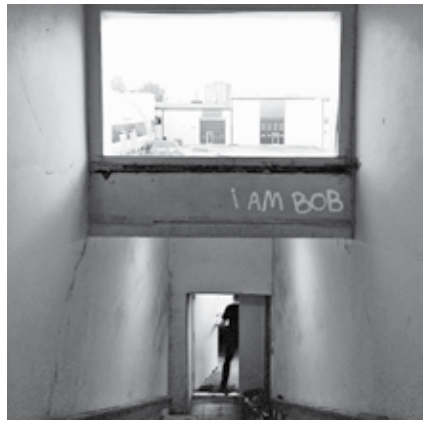
I Am Bob – I Am Bob EP

(Yes But Records, 2026)

I Am Bob on Eesti mõttes kohe kindlasti supergrupp, selle liikmete bändide ja projektide ülesloetlemine oleks justkui reis läbi taasiseseisvunud Eesti rokiajaloo. Don Rauli bass ja vokaalid, Maike Londi kitarr ja vokaalid ning lindistamise ajal Margo Pajula trummidel. Ei saa maini-mata jätta, et kõik on endised Zahiri liikmed, mis tekitas minus kõige paremas mõttes eelarvamusi. Aga tutkit! Võta, raisk, näpust!

Lood on ilmselgelt valminud muusika sees elades, mitte seda matkides. Keegi ei ürita olla keegi teine – miski, mis kõlab EP peal läbibalt. Plaadil olevad neli lau-lu kestavad kokku natuke alla 20 minuti, ent kõik lood on üksteisest vägagi erinevad. Kõigest hoolimata seob neid ühine väljendusviis ja helikeel, kõlas on tunda ühise muusika- ja elustausta inimeste vahelist sümbioosi ja kooskasvamist.

EP algab vingerpussitava bassikäigu ja halastamatu-te trummidega, kuniks tuleb kidra ja lõõb korra majja – maandume nullindate indil peal! Paitavad vokaalid ja duurilised käigud teevad hinge soojaks. Loos „Harald“ meenutab *noise*-i-koll, et elus pole kõik lust ja lillepidu. Järgneb „Losertown“, jätkuvalt 90–00ndate indihõn-guga, Maike vokaalid! Modest Mouse'i meenutav lugu lõpeb jämmiga, mis saadab ilmselgelt kedagi või midagi kukele, emotsiooni on kuulda! Ja kohe, kui arvaks, et jät-kame pehmema, lendab näkku müramassiiv, „Thieving Blues“, mõnusalt lainetava angliinilise bassirifi ja tapvate *fill*-idega. Ärevalt kõrge kidra annab laulule eriti hea fiili, mida tahaks väga laivis näha. Viimane lugu, „So Dry So Tasteless“, on sambuse ilma laul, meenutades 2010ndate *stoner*-värki. Rusuv, jäädes vankumatult selle juurde, et elu sakibki vahepeal. EP saab läbi.

Kuulas **Mihkel Kolk**

● Anne Vetik

Koduhaldjas

Õues sajab vihma, laps saab toas rihma. Kui vaatan õue, tundub, et olen Eestis ja on november, mida ta ongi nii seal kui siin, sest täna pole päikest ja aknad on kergelt toonitud halli kaitsekilega, et kõik asjad ei pleegiks kohe ära. Jakarta novembris on väljas +35 °C ja kõik vohab ja nahkhiired lakuvad õõsiti oma väikeste keeltega õitest nektarit, tihedalt tiibasid rapsides, et ei käiks plärtsi puu alla vastu maad. Elu on *grind*.

Minu *grind* käib siin väga suures korteris, mis koosneb põhiliselt marmorist, preemiumklassi kodutehnikast ja kassikarvadest. Teemandiärikast korteri-naabril Jullal on kolm kassi, kellest üks, kass nimega Komeng ehk siis Nummi, on Euroopas keelatud Munchkini tõugu ja tema jalad on lühemad kui taksil.

Meie söögilaual vedelevad teemandid, kassimänguasjad ja ketamiini-kotikesed. Kui teemandid hakkavad kassikarvade vahele päris ära kaduma ja kliendid saadavad Jullale Whatsappi sõnumeid, et „kus mu tellimus on?“, või külalised ei leia ketalusikaid enam üles, kisab Julla oma hapra keha kohta väga valju häälega: „LILISI!”

Ja Lilis ilmub justkui võlvuäel ja teeb kõik korda.

Lilis on koduhaldjas. See tähendab, et ta elab meiega koos, aga mitte päriselt. Tal on oma konku, kus pole akent, aga on telekas. Konku juurde kuulub ka eraldi köök. Meie suurem köök, see, kus on marmor ja kodutehnika, on butafooria, Potjomkini köök. Kui Julla ütleb, et ta teeb kanasuppi, tähendab see, et ta istub baaripukil ja jagab suuniseid. Supp saab valmis, sõbrad tulevad, sõvad, kiidavad Jullat, kuulavad Taylor Swifti, teevad ketamiini ja lähevad kell seitse ära, sest nende koduhaldjad toovad siis lapsed koolist koju.

Siin linnas ei ole koeri ega tuvisid ehk siis põhielukad on puudu. Koerad on „haram“ ja tuvid sõdidi juba 60ndatel ära. On kassid, nahkhiired, pühlvid kuskil linnaservas, hullunud nägudega kanad *kampung*’ides, mis on Indoneesia vaste *favela*’dele. Pääsukesed elavad siin ka. Linnuraamat ütleb, et need on samad, kes Eestis. Ehk siis ma olen nendesamade pääsukestega hänginud näiteks Saaremaal. Vahemaa 10 862 kilomeetrit, pääsukese kaal 20 grammi, pikkus nokast sabaotsani 15 senti. See ei ole normaalne.

Alguses oli meil Sity. Ta ei viitsinud *never* tolmua võtta ega muid loogilisi koduhaldjaameti juurde käivaid tegevusi teha. Tema koristamise stiil seisnes esemete ümbertõstmises kohtadesse, kust sa neid *never* ei leidnud. *That’s about it*. Nii et temaga ehk siis oma orjapidajakarjääri algusaegadel ma nii-väga ei tundnudki end halvasti, sest Sityist aimdus teatavat soovi süsteemile vastu panna.

Siis jäi ta rasedaks ja kadus ära. See pidi olema Julla sõnul tavaline värk. Kõigepealt tõmbab koduhaldjas Tinderi, siis küsib vaba päeva, siis on rase, siis kolib kodukülla tagasi. Paari aasta pärast hakkab tsükkel otsast peale.

Sity asemele tuli Ajjni, koduhaldjate lõpuboss. Kui sokk kukkus maha, oli see pestud, kuivatatud ja triligitud, enne kui see jõudis põrandale langeda. Tolm ei julgenud kogunema hakatagi. Diivanipadjad poseerisid nagu Hermesi vaateakna inventar. Ajjni oli nii efektiivne ja domineeriv, et mul kadus iga-sugune soov ise midagi teha. Ta surus mus sujuvalt maha kõik katsed olla inimene, mitte orjapidaja.

Siis ühel päeval ütles Ajjni, et läheb korraks koju.

Ja ei tulnud tagasi. Tema Tinderi-lapse valmistaja, lapse, kes elab Ajjni suksidega kusagil *kampung*’is, oli kuskilt alimendiraha välja võlunud. Selle peale kadus kogu Ajjni haldjaentusiasm ära.

Samal ajal kui Ajjni sõidab rongiga oma *kampung*’i poole, käib ramadan. Mis tähendab, et koduhaldjaid ei liigu. Kõik näljutavad ja palvetavad.

Julla on paanikas. Julla ei ole ole kasutanud pesumasinat. Mina olen ka paanikas. Ma olen unustanud, kuidas käib voodipesu vahetamine ja prügi väljaviimine. Viimane on siin eriti keeruline – prügisüsteem asub keldrikorrusel, mis on sisuliselt põrgu eesvärav. Ma ei julge sinna minna. Seal elavad ärapõlatud koduhaldjad, autojuhid, keemilise puhastuse kääbus, Gojeki mootor-ratastega kokku sulanud ja katki läinud kullerid, mõned Bataavia-aegsed deemonid ja esivanemate vaimud, kellele tuleb Hiina uusaastal viia apelsine ja teispooluses käibel olevat raha, et nad saaks ka surnute maailmas endale luksust lubada. Või midagi sellist. Indos kunagi täpselt ei tea, kindel on vaid see, et kummitab ja needused on kerged tulema.

Me mattume kassikarvadesse. Olukord on kriitiline. Ma isegi ei tea, kus siin 150 ruutmeetri peal tolmumeija peidus on.

Siis tuleb Bu.

Bu on 55 ja ta on elu näinud. Bu saab kohe aru, et karta tasub ainult Jul-lat. Mina olen mingi Euroopa lumehelbeke, mitte õige orjapidaja. Iga päev, kui Julla läheb joogasse ja šoppama, kolib Bu rõdule, teeb selfisid, räägib sõbrannadega ja kuulab väga valjusti *dangdut*’i. Ta ei too pakke üles, sest kardab samuti keldrikorrust ja lifti. Ta ei käi meie toas, sest miks peaks. Vahepeal peseb nõud ja Julla riided ära, et mitte vallandatud saada, aga muidu naudib elu ja vaatab rõdult põlgusega *favela* poole. Ja midagi ei saa õelda, sest kui ütlen, siis olen päriselt orjapidaja.

Bu hoiab mind viisakuse pantvangis.

Aga siis ühel päeval, palgapäeval kaob ta ära.

Ja siis ongi Lilis.

Lilis liigub nagu vari. Vahepeal näen teda vilksamisi koridoris, vahepeal kuulen monotoonset laulmist. Lilis teeb asju. Temal pole kunagi aega rõdul istuda. Tema konkust tulevad õõsiti ebamääraseid hääled, nagu oleksid tal külas keldrikorru-se deemonid ja esivanemad.

Ühel õhtul sööme kanasuppi. Külas on Enrico, kes müüb eksootilisi loomi, ja Ben, kes töötab Gojekis, aga mitte kullerina, ta õppis Oxfordis ja tänu sellele ei pea tal olema isegi Linkediini. Jutt läheb koduhaldjate peale. Ben räägib Bangladeshist, kus haldjatel pole isegi konkusid, vaid kapid. Julie ütleb, et hiljuti hüppas siin keegi koduhaldjas rõdult alla. Lebas pool päeva põõsas basseini ja jõuksi vahel, elanikud ei saanud trenni minna, politsei pani kilelindid ette.

Kõik noogutavad.

Keegi ei ütle midagi.

Vaatan Lilisest mööda, kui ta lauda koristab, kõik vaatavad, see on vaikiv kakkulepe. Mõtlen pääsukestele, kes lendavad 10 862 kilomeetrit ja kaaluvad 20 grammi.

Täna. Kassid ajavad karvu. Julla otsib teemante.

„LILISI!”

Vaikus.

„LILISI!”

No mis toimub, laske rahus *doomscroll*’ida inimesel, lähen suurde tuppä, Julla vaatab rõdule.

Lilis on rõdul.

On kuidagi pikem, seisab meie poole seljaga ja tema seljast ulatuvad välja mingid uued jupid, mida seal varem ei olnud, ja ta lillekestega kleit venib ja venib ja tundub, et läheb kohe katki.

„Lilis?” ütleb Julla ettevaatlikult.

Lilis pöörab pead. Veidi suurema kraadi all, kui on inimlik. Ta naeratab. See on esimene kord, kui teda naeratamas näen. See ei ole ei viisakas ega eba-viisakas naeratus, selline keskmine kaubanduslik naeratus. Tema seljast on nüüd sirgunud välja tiivad. Mitte sulgedega, vaid nahkjad, õhukesed, tumedad, veidi läbipaistvad ja limased, sest värskelt välja koorunud. Tiivad avanevad kohmakalt nagu vana vihmavari.

Alt basseini ja jõuksi vahelt vaatab üles äraeksinud Gojeki kuller.

Lilis astub rõdu äärelle. Ta vaatab alla, siis meie poole.

„Ma nüüd lähen. Täna oli palgapäev,” ütleb ta täiesti normaalse häälega.

Huvitav, ta ju ei oska inglise keelt.

Keegi ei vaidle.

Lilis astub tallalt tallale, kontrollib tasakaalu. Tiivad tõmbuvad pingule. Siis ronib üle rõdupiirde.

Ja jääb õhku rippuma. Esivanemad unustasid keldris gravitatsiooni sisse lülitada. Tiivad teevad raske proovilöögi ja Lilis hakkab liikuma, piisava tem-poga, et ma saan aru, et ta kindlalt ei plaani tagasi tulla.

Seisame Jullaga suures toas ja vaatame, kuidas ta lendab üle kompleksi, üle *favela*-tänavä, kuni vihm ta alla neelab.

Julla istub tüdinult maha.

„Kes nüüd nõusid peseb?” küsib ta lõpuks. Ja see on täiesti põhjendatud küsimus.

Müürilehe ja keskkonnaajaloo keskuse KAJAK koostöös sündinud rubriik toob kokku kaks sageli eraldi eksisteerivat teemat: ajaloo ja keskkonna. Igas loos meenutavad keskkonna-humanitaarid mõnda minevikuseika, millel on tulevikule palju õelda.

● Laur Vallikivi

Kuidas neenetsi tundrast sai karjamaa ja gaasiväli

Neenetsite toimetuleku võti üha ettearvamatumas tundras on oskus oma elu pidevalt põhjapõtrade, ilma, maastiku, naabrite, riigi ja jumalate järgi ümber häälestada.

► Varatälvine lassopüük Suure Maa (Ngarka Ja) tundras. Kui lumekiht on kohev ja samblik selle all kättesaadav, on rahul nii põhjapõdrad kui ka neenetsi karjakasvatajad. Foto: Laur Vallikivi

Tundrat kujutatakse sageli paigana, kus inimene saab olla vaid ajutine külaline. Külm, vihm, lumi, tuul, polaaröö, sääsed ja igikelts näivad seda-võrd vaenulikud, et inimene ei peaks suutma ega tahtma seal elada. Ometi said Euraasia Arktika tundramaastikud pärast viimast jääaega kodusks kalastajatele ja metsikute põhjapõtrade küttide-le, hiljem kodustatud põhjapõtrade kasvatajatele. Keskajal kujunesid lõunapoolsete võimukeskuste jaoks põhjaalad tulusaks karusnahakaubanduse regiooniks. 16. sajandist alates ehitas Vene kolo-niaalvõim sinna kindlustatud tugipunkte ja asulaid, et põliselanikut endale allutada. Nõukogude ajal lisandusid sunnitöölise rajatud kaevandused ja raudteed. 20. sajandi viimasel kolmandikul algas Lääne-Siberis hiiglasliku gaasi- ja naftataristu üles-ehitamine, mis pumpab jätkuvalt tundrast tulu im-peeriumi kassasse.

Neile hapratele maastikele on inimene jälgi jät-nud igal perioodil, kuid kõige ulatuslikumalt on neid

Rändleva inimese seisukohast oli mustim stsenaarium asulasse kolimine ehk *lutsa*’ks muutumine.

1 Schrenk, A. G. 1848. Reise nach dem Nordosten des europäischen Russlands, durch die Tundren der Samoje-den, zum Arktischen Uralsge-birge. Erster Theil. Histo-rischer Bericht. Dorpat: Heinrich Laakmann.

muutnud fossiilkütuste ammutamine, mis on teki-tanud sügavad armid maasse ja reostanud veed. Kliimasoojenemine, mida fossiilkütuste kasutamine tagant tõukab, teeb olukorra veelgi keerulisemaks. Näiteks on Jamali Neenetsi ringkonnas tekkinud hiljuti müstilisi gaasipurskekraatreid – soojeneva igikeltsa alla kogunenud maa-aluse gaasi kasvav rõhk rebestab tundra pinna. Mida on need mur-rangud tähendanud neenetsitele, meie kaugeleste keelesugulastele, kelle kodu ja karjamaa see on?

Neenetsid kuuluvad nende väheste põlisrahvas-te hulka, kelle seas põhjapõdrakarjadega liikumine on tänini argipäev. Pilt neist on ilmselt paljudele tuttav dokumentaalkaadritest: põhjapõdrakari lagedal maastikul sõõmas, karusnahksetes kasu-kates mehed lassodega loomi püüdmäs, pered rakenditel üle lumiste väljade liikumas, nahkade-ga kaetud püstkojad rändlaagris kõrvuti seismas. Sarnaseid kaadreid võis näha ka paarsada aastat tagasi. Kui loen baltisakslasest Tartu Ülikooli loo-dusteadlase **Alexander von Schrenki**’ kirjeldusi neenetsite eluolust 1837. aasta Suure Maa tundras – sealkandis olen isegi pikemalt viibinud –, tekib vahel tunne, nagu aeg oleks peatunud. Minu nee-netsi sõbrad nimetavad nomaadieluviisi väljendiga *njenei jil* ehk „tõeline elu”, eristades seda *lutsa jil*’ist ehk venelaste ja teiste paiksete, põhjapõtra-deta inimeste elust.

Foto: Johanna Roosa

Laur Vallikivi on Tartu Ülikooli etnoloogia kaasprofessor, kes on teinud pikaajalisi välitööid Suure Maa tundras ja Polaar-Uuralites elavate neenetsi põhjapõdra-kasvatajate seas.

Ent muutumatuse mulje on vaid osaliselt õige. Neenetsid on tuntud selle poolest, et nad oska-vad uuendusii kiiresti üle võtta ja enda vajadustele kohandada. Plekkahjud, kummikud, presentkatted, mootorsaanid ja generaatorid on saanud tundras igapäevaseks. Neidki võib pidada osaks *njenei jil*’ist, sest need aitavad nomaadieluga jätkata, olgugi et uuel moel. Samas ei ela kaugeltki kõik neenetsid enam tundras. Suur osa läänepoolseid neenetseid sunniti paikseks juba Nõukogude ajal ning tänapäevalgi jagab üha rohkem nomaade oma elu tundra ja asula vahel. „Tõeline elu” on teise-nemises – nagu ta on tegelikult olnud läbi ajaloo.

KARI KASVAS SUUREKS

Schrenk nägi neenetsi karjapidamist kujul, mis oli välja kujunenud suuresti tema reisile eelnenud sajandi-poolteise jooksul. Sõiduks ja veoks tree-nitud põhjapõtru oli samas piirkonnas kasutatud juba ligi paar tuhat aastat, kuid suurte karjadega

neid sai vahetada ihaldatud kaupade vastu ning koos suurema karjaga oli võimalik liikuda sinna, kuhu venelased nii lihtsalt ligi ei pääsenud.

Suur kari andis rohkem vabadust ja samal ajal sidus inimesed senisest tugevamalt oma looma-de külge. Kõikuva jahi- ja kalasaagi kõrvale tekkis kindlam toidutagavara. Ent see kindlus oli habras. Piisas loomataudist või erakordselt raskest talvest, et suur osa karjast häviks. Põhjapõdrad kaotanud või liiga väikese karjaga pered pidid taas toetuma rohkem jahile, kalapüügile ja teiste abile. Rändleva inimese seisukohast oli mustim stsenaarium asu-lasse kolimine ehk *lutsa*’ks muutumine.

GAAS, JÄÄ JA KUUMUS

Tänapäeval on see kohanemise ajalugu jõudnud uude faasi. Jamali poolsaar on korraga maailma suurim rändpõhjapõdrakasvatuse regioon ja Vene-maa gaasitööstuse tuumala. Tuhanded neenet-sid liiguvad seal endiselt karjadega mööda pikki rändeteid, ent selle käigus kohtab üha rohkem gaasivälju, torujuhtmeid, raudteid, autoteid, sada-maid, karjääre ja asulaid. Karjuste jaoks tähendab see vähem karjamaid, kitsamaid rändeteid ja sule-tud läbipääse. Samas ei ole gaasiväli ainult takistus, vaid ka uute võimaluste ja sõltuvuste maastik, mis toimib taristu ja turuna.

Kliimamuutus toob endaga kaasa uusi muresid. Arktikas ei tähenda soojenemine lihtsalt kerge-mat talve ja mõnusamat suve. Tundras on eba-tavaline soojalaine pigem oht. Kui sügisel või talve hakul sajab vihm lumele ja sellele järgneb pakane, jääb samblik jääkooriku alla kinni. Kari seisab siis justkui kaetud laua kohal, aga süüa sellelt ei saa. 2013. aasta novembris sadas Jamali lõunaosas vihm lumega kaetud maapinnale; järgnenud külm kattis suured alad paksu jääkoorikuga. Hukkus üle 60 000 põhjapõdra.

Väljastpoolt vaadates paistab see tüüpilise alla-käiguspiraalina: tööstus võtab maa enda alla ja reostab seda, muutunud kliima teeb olud keeruli-seks, kariloomade arvukuse kasv suurendab kon-kurentsi karjamaadele ja nii edasi. Aruteludes on neenetseid näidatud nii selle olukorra ohvrite kui ka süüdlastena. Mõlemal juhul jääb midagi olulist kahe silma vahele: kuidas neenetsid ise olukor-da mõistavad? Karjakasvataja otsused sünnivad suhete maailmas, mille keskmes on põhjapõder. Arvestada tuleb sambliku, sääskede, jää, naabrite ja *lutsa*’de, aga ka jumalatega, kellele jätkuvalt ohvreid tuuakse. Oskuslik orienteerumine selles suhtevõrgustikus ongi see, mis on neenetsi no-maade läbi sajandite aidanud ja loodetavasti ai-tab neid vohavate gaasitorude ja sulava igikeltsa ajastul ka edasi.

TERE-TSAU!!! UUDISKIRI

„Kirjanike Airbnb”

Kui kindral läheb sõtta, ei lähe ta kunagi sõdima – pähh, nagu poisike, rusikatega vehkima ja klähvima? Eil Kindral läheb ajalugu tegema, oma paatoslikul moel, silme ees vabariigi trikoloor ja hinges surematu uhkus. Niimoodi kirjeldab **Céline** Prantsuse kindraleid esimese maailma-sõja päevil. Ja ma tean seda tunnet... kuna olen kirjanik, vahepeal... Kui kirjanik asub kirjutama, ei asu ta kunagi kirjutama – pähh, nagu poisike, ei. Kirjanikku valdab samuti usk oma püha teo vankumatusse tõesse ja kui kuskil peab midagi kirjutama, näiteks e-kirja või Airbnb tagasisidet, asub kirjanik sõtta. Või veel, ta asub ajalugu ümber kirjutama.

Niisuguse kavala näoga vaatab **Édouard Louis** Airbnb sõnumit, mis küsib: „How was your stay?”

„Minu kodualevikus oli palju seesuguseid majutusi: viletsaid, räpaseid, vaeseid, kus elutoas asus vaid televiisor ja raamatariiulitel, seal, kus võiksid särada lõputud köited kirjandusklassikat, hoiti tühja õlletaarat. See kõik tuli tagasi. See, millest olen aastaid kivalt eemale hoidnud, jõudis teie Airbnb's jälle minuni ja ma pidin siit välja saama... vahet pole, kuhu, aga minema, kesklinna, ooperisse, et võrrelda **Tšaikovski** ja **Wagneri**, mitte pikutada rasvahaigus voodis. Kuigi ma tean, et teie pole selles süüdi, hea host Reet Kuressaarest, see ongi teie kodu ja teie parim teadmine. Teie valik mitte muutuda. Aga minu jaoks on muutumine elu ja surma küsimus. Anna andeks, Reet, aga ma pole enam Eddy, kes teile ööbimiseks *request*'i saatis. Ma olen nüüd Édouard, nagu ka teie lapsed ei pea olema Ants ja Mati, neist võivad saada Andrew ja Matheus. Muidu väga abivalmis host. Hinne 4.”

Samasse majutusse saabus nädal hiljem **Gregor Kulla**, kes sõitis Kuressaarest tagasi ja luges küsimust: „How was your stay?”

„ma ei taha et see nüüd mingiks isiklikuks rändiks kujuneks aga host reet reaalselt ghostis mind terve selle fucking aja kui ma tema juures ööbisin mitte et me hullult sotsialiseeruma oleksime pidanud aga have some respect naine kas on nii raske kasvõi siinida mu sõnumit et ma mingi full teadmatuses ei ootaks kuskil ukse taga reaalselt viie kotiga jaa muidugi see juhtub olema see päev kus ma tulen viie kotiga ja olen täiesti soaked ja mõtlen et peaks jooma hakkama kuigi väga ei taha aga do not push me reet sest i will burn your fucking house down naine believe me ja kuigi tahtsin su lummavast majutusest rääkida rääkisin ikkagi iseendast crying laughing emoji hinne 3”

Reet plaanis Airbnb'ga lõpparve teha, aga kui sai *request*'i **Ristelt**, mõtles, et peseb veel põrandad ja kraamib toad. Riste ootas Kuressaares bussi, käed ootamisest rakkus. „How was your stay?”

„kopp-kopp. kes seal on? saabus reet koos ojavulinaga ettemaksu küsima. mult kuldnööpe võtma. sest ilmas on inimesi, kes ei maksa. kes ei karda uppumist. raiped, linnu suutäiteks saamist. aga mina ei kõnni üle lillepeenarde, reet, mina ei löö maaslamaajat ja maksan ettemaksuna kõik, mis mul on, ja poole juurde. võta mu targeldatud pluuks ja nahast kingad. müü need küla turule. pääsudele. lastele. las jääb neile usk, et maailmas on veel häid inimesi. et tulevikus punutakse veel vööilillepärgi. reet. võta mu kuldnad ja viska need merre. siis sünnib palju terveid lapsi. siis ei saja enam jaanipäeval vihma. ps, joonistasin teie tapeedile libahundi, ise tegin, loodan, et sai paras. hinne miljon.”

Aitäh! Sinu tagasiside on meie ülioluline!
Sinu Airbnb

SORRY, 1 KÜSIMUS:

Mis on kolm kõige olulisemat asja sinu suvises checklist'is?

Vastab graafiline disainer
Mette Mari Kaljas

„Kolm kõige olulisemat asja suvises *checklist*'is on tomatit kasvatada, puhkuse ajal puhata ja õppida korvi punuma!!!”

MÕÕDU- LINT

Anna hääli uue euromündi valimisel!

Nüüd, kui Sipsiku kahe-eurone münt on käbele lastud, kogume hääli järgmise, 2027. aastal ringlusesse lastava kujunduse toetuseks. Aitäh kõikidele autoritele ning parim idee võitkul

a) J.M.K.E. 10-sendine. Kullil põleva Tallinna kontuur. Kirjal **Villu Tamm**e Öismäel õlit otsimas.

b) „Tulnuka” 50-sendine. Kullil Merkuuri kontuur. Kirjal **Märt** ja Ott burgerit söömas.

c) PÖFFi 1-eurone. Kullil PÖFFi-hunt. Kirjal **Tii-na Lekk** seitsme korea filmitegijaga saunas.

d) Rämmari 2-eurone. Kullil Võsu kontuur. Kirjal Kohver ilma aluspüksteta rannas.

e) Baltoscandali 1-eurone. Kullil Rakvere kontuur. Kirjal **Priit Raua** kontuur, kuigi raske öelda, see võib olla ka keegi teine.

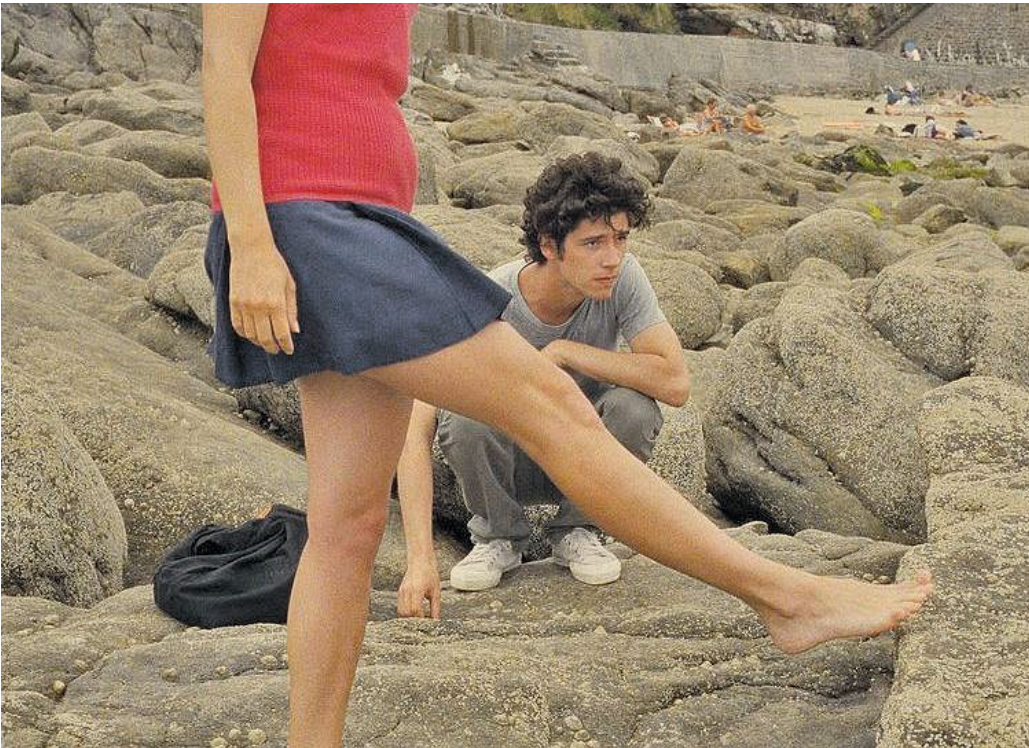
f) „AK” 2-eurone. Kullil **Margus Saar** rõõmsa näoga otse kaamerasse vaatamas. Kirjal Margus Saar kukla tagant.

g) Lindprii 2-eurone. Kontuuril Tallinna linnavalitsuse hoone. Kirjal **Hendra Raud** suure lipuga uude salajasse baari siseneda üritamas.

Anna hääli oma lemmikule, aga seniks, kull või kiri?

LEIUNURK Filmisoovitused: Soovitab režissöör MEEL PALIALE

Mida vaadata suvisel *datenight*'il?

„A Summer's Tale” (Éric Rohmer, 1996)

Mida vaadata pärast korralikku festivalipohmakat?

„Intiimne valgus” (Ivan Passer, 1965)

Mida vaadata, kui hing ihkab *roadtrip*'ile?

„Keskea rõõmud” (Lembit Ulfisak, 1986)

Beeta Teadetetahvel

Kuulutamine on igaühe õigus

Rohkem infot:
muurileht.ee/teadetetahvel

Üritused,
singlid,
esikad,
tutvused,
ostan-müün,
õnnitlused

...
kuuluta,
mida vaja
ja hing
ihaldab

Tartu Elektri teatris linastub 30. juulil kell 23 armastus- ja õudusfilmide programmi „MURRA SÜDA / MURRA KAE” raames Karyn Kusama „Jenniferi keha”. Jennifer on kisakooritüdruk Devil's Kettle'is, kelle keha võtab saataneliku rituaali järel üle demon, kes hakkab kohalikke kutte võrgutama ja õgima. See on feministlik kultusfilm, mida on kirjeldatud kui „Videvikku” biseksuaalsetele tüdrukutele. Võta sõbrannad kaasa ja tule veeda Elektri teatris lõbus suveõhtu koos maailma seksikaima deemoniga!

Müürileht ootab kaastöid – kirjuta, joonista, saada fotosid, anna meie tegemistele tagasisidet. Kirjuta toimetus@muurileht.ee

VABADUS* ja Interlööd kutsuvad sind garaaži hängima! Käsitöö-helisuisteem külas Angervaksa Garaažikultuuri-keskuses (Kaera 14B) 14. augustil! Muusika-programmis JoosepPro & Lennu (LIVE), KIOSK (LIVE), Bubblecum, Maa-alune ja teised rahva lemmikud! Lisaks ka toit, baar, töötoad ja muud vabaajategevused. Näeme varsti!

Müüa mahepidamisel kanade munad. Kui juhtub olema Hiiumaal (näiteks suvita-mas) ja tahad üle kõige normaalselt muna normaalselt kanalt, siis helista Piretile. Tema kanad on väga normaalselt tegelased, keda on kasvatatud hoole ja armastusega! Telefon: 5669 7333

keset pealinna, õunapuude all, seal, kus kultuurivabrik, ootab punaste aknalukidega ojo, kus saab grillida, olla, nälga kustutada. ojo pakub kummalisi välismaa jookke, nõukaaegseid nõusid, plastiktoolide nostalgiat. Ida-Euroopa ja teised rahva lemmikud! Lisaks ka toit, baar, töötoad ja muud vabaajategevused. Näeme varsti!

10. juulil jõuab kuulajateni müstilise ja žanreid painutava Kristjan Glücki teine singel „Põhjuseta lugu” tulevaselt albumilt. „Põhjuseta lugu” on folkmuusika elemente kasutav ning R&Bst inspireeritud sametiselt sume muusikateos, mis hoiab endas suveromantika eri külgi ning paneb kuulaja kaasa võtsuma keskistel radadel. Lugu on kirjutatud koostöös soullauljatar RETiga, keda kuuleb esimest korda eesti keeles. Kristjan Glücki ja RETi suurepäraselt kokkusuibitavad vokaalid ja ühine muusikaline mõistmine jõuavad kuulajateni läbi selle kummitama jääva muusikapala.

Jalgratatega matkama Nepaali??? 8.–21. oktoober 2026, Annapurna ring. Koged kohalikku kultuuri, aegadeid vaateid, Nepaali toitu ja muud põnevat. Lähme üle Thorong La kuru, mis on 5416 m merepinnast. Äge? Jah! Võta ühendust Instagramis: @indrekalljuvee

28.08.

KULTUURIÖÖ LOOME KOOS

PEALAVA PATAREI MEREHOOVIS

Kairiin Kukk The Boondocks OOPUS

Maxime Touroute:
"Joonistame koos"
visuaalkunst

Muudu (Live)

SALME SÜNDMUSKESKUS

**Teeme koos muuseumi
taburetid ilusaks**

KALAMAJA MUUSEUM

**Tagahoov
paraadsissepääsu ees**

SALLY STUUDIO

Elav tekst

PAAVLI KULTUURIVABRIK

**Näitus „Fenomen Soolaladu“
ja kiwanoidi „Ussisõnad“ esitus**

EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM

**Põhjala tehase
kultuuriöö**

PÕHJALA TEHAS

**Philly Joe's
suveresidentuuri finaal**

PHILLY JOE'S JAZZIKLUBI

**Sibeliuse Akadeemia
sümfooniaorkester.
„Muinaslood ja sümfooniad“**

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA

**Valgus ja vari:
Aiaõine muinasjutt**

LAAGNA AIAS

Jazz Jam

TERMINAL RECORDS JA BAR

**Nukuanimatsiooni
maagiline maailm**

KAI KUNSTIKESKUSES

Kultuuriöö EKKMis
EESTI KAASAEGSE KUNSTI MUUSEUM

